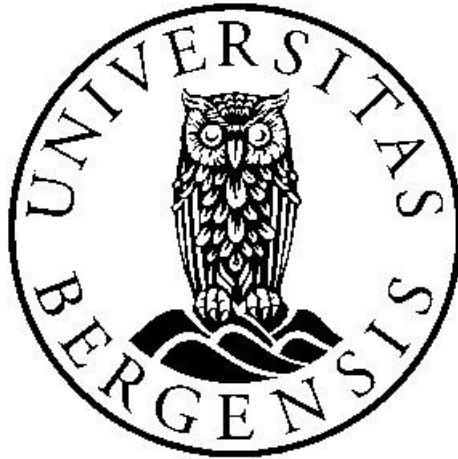

**Det Oversøiske Compagnie – Et norsk
multinasjonalt selskaps vekst og fall**

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Vår 2015

Espen Storm

Det Oversøiske Compagnie – Et norsk multinasjonalt selskaps vekst og fall

Masteroppgave i historie

Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap

Universitetet i Bergen

Vår 2015

Espen Storm

Forord

Mange fortjener takk for god hjelp under dette masterprosjektet. Jeg vil begynne med å takke mine to veiledere Camilla Brautaset og Pål Thonstad Sandvik. De har vært mine beste støttespillere og kritikere. Uten dem ville oppgaven vært en helt annen. Jeg vil også takke de som har deltatt på seminaret *På tvers av grenser*, både studenter og ansatte, for mange gode innspill og diskusjoner.

Jeg har også fått god hjelp ved å finne kildemateriell og vil spesielt takke Norsk skogsmuseum på Elverum. En takk går også til de forskjellige bibliotekene på Universitetet i Bergen og Stavanger som alltid er behjelpelige.

Endelig vil jeg takke min kjæreste Marte P. Støyva for sin støtte og tålmodighet og for god hjelp i innspurten med lesing og rettskriving.

Innhold

Kapittel 1 Introduksjon.....	1
1.1. Problemstilling, oppbygging av oppgaven og avgrensing av tema	1
1.2 Forskningsstatus og litteratur om Det Oversøiske Compagnie	2
1.2.2 Litteratur om næringslivshistorie	5
1.2.3 Litteratur om økonomisk historie	5
1.2.4 Litteratur med et komparativt formål	6
1.2.5 Litteratur om sjøfart og krig.	6
1.3 Næringslivshistorie.....	7
1.4 Teori	8
1.5 Kildeoversikt og Kildekritikk.....	10
1.5.1 Arkiv.....	11
1.5.2 Beretninger og memoarer	11
1.5.3 Selskapets egen næringslivshistorie	12
1.5.4 Rettslige dokumenter.....	13
1.5.5 Aviser	13
1.5.6 Statistikk og historisk data.....	14
Kapittel 2 Starten på et nytt forretningseventyr	15
2.1 Innledning.....	15
2.2 De tre grunnleggerne og norske varer i Kina	15
2.3 Situasjonen hjemme i Norge – Børsboom og krakk.....	17
2.4 Det Oversøiske Compagnie med et norsk storborgerskap i ryggen	20
2.4.1 Assosiativ Kapitalisme	26
2.5 Christian B. Lorentzen og vendingen mot eksport.....	27
2.5.1 Thoresen & Co.	29
2.5.2 Hovedkontoret og forretningsreiser.....	33
2.5.3 Et norsk Free-Standing Company	34
2.6 Kinesisk statsbesøk.....	36
2.7 En «Storebror» i Danmark	36
2.7.1. Ekspansjon og utfordringer	38
2.8 Agenturavtaler	39
2.8.1 Videre agenturavtaler på flere kontinent	40
2.9 Norsk oversjøisk linjefart og datterselskap på Kanariøyene	41
2.9.1 La Compania Escandinava de las Canarias	42

2.10 Det Oversøiske frem mot Krigen	43
2.11 Konklusjon	45
Kapittel 3: Gjennom krig og høykonjunktur	47
3.1 Innledning.....	47
3.2 Norsk næringsliv og økonomi under krigen.....	47
3.2.1 Handelskrigen og Norges favorisering av Storbritannia	51
3.2.2 Det Oversøiske Compagnie i handel med krigførende makter.....	52
3.3 Fra frittstående selskap til multinasjonalt handelsselskap?	54
3.4 Bergen Oversøiske Compagnie	56
3.5 Nye datterselskaper og investeringer.....	57
3.5.1 Verdenshandelens deglobalisering og Det Oversøiskes globalisering	58
3.5.2 Utnyttelse av et nytt handlingsrom.....	58
3.5.3 Tendenser i ekspansjonen.....	60
3.5.4 Hva var datterselskapene?	63
3.6 Forretningsstrategi – Diversifikasjon	65
3.6.1 Investering i nye selskaper	65
3.6.2 Exportbanken.....	66
3.6.3 Riobanen.....	69
3.7 Det Oversøiske Compagnie Industriaksjeselskap.....	73
3.7.1 United Lumber & Veneer	75
3.8 Det Oversøiske Compagnies finanser og administrative utvikling	78
3.9 Konklusjon	80
Kapittel 4: Fra boom til bust.....	83
4.1 Innledning.....	83
4.2 Valutauro, ny norsk bankkrise og internasjonalt prisfall.....	84
4.2.1 Internasjonalt prisfall.....	86
4.3 Det Oversøiske går i likvidasjon	87
4.3.1 To ulydige datterselskap.....	89
4.3.2 Morselskapet	91
4.3.3. Industriaktieselskapet	94
4.3.4 Krise også i Alliance Export & Import Co?	95
4.3.5 Kunne selskapet overlevd krisen i verdensøkonomien?.....	96
4.4 Det Oversøiske Compagnies likvidasjon i perspektiv av Principal-Agent teori	96
4.5 Christian Blom Lorentzen	99
4.6 Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap A/S.....	101
4.7 Norse Crown etableres og Det Oversøiske gjenoppstår	104

4.8 Konklusjon	106
Kapittel 5 Oppsummering	108
Litteraturliste	111
Kilder.....	115
Vedlegg	122
Abstract	127

Kapittel 1 Introduksjon

Denne oppgaven tar for seg å skrive næringslivshistorien til A/S Det Oversøiske Compagnie. Dette var et av Norges største selskaper under siste del av første verdenskrig. Lite har tidligere vært skrevet om selskapet i historisk forskningslitteratur. Det Oversøiske Compagnie ble etablert i 1899 med formål å drive handel og agenturvirksomhet for skipsfart i Kina.

Ved å skrive historien til selskapet vil vi få et innblikk til en handlende aktør i en av Norges mest turbulente økonomiske perioder. Norsk næringsliv hadde under første verdenskrig et internasjonalt preg, og flere ekspanderte til utlandet. Det Oversøiske Compagnie var et ekstremt eksempel på dette. De etablerte datterselskaper og foretok investeringer i nesten hele verden. Selskapet gikk derimot spektakulært i likvidasjon i 1921 grunnet sukkerspekulasjoner.

1.1. Problemstilling, oppbygging av oppgaven og avgrensing av tema

I denne oppgaven vil hvert kapittel ha en problemstilling med flere spørsmål, men for hele oppgaven vil de følgende spørsmål bli forsøkt besvart:

«Hvem var aksjonærene i Det Oversøiske Compagnie og kan opprettelsen av selskapet, og senere også selskapets investeringer, sees i sammenheng med Knut Sogners term Assosiativ Kapitalisme? Hva slags type selskap kan Det Oversøiske kategoriseres som ved etableringen og utvikler selskapsformen seg med selskapets senere ekspansjon? Hvordan kan vi forklare ekspansjonen til selskapet, spesielt under og rett etter første verdenskrig, og hvordan var selskapet organisert? Her vil det være fruktbart å se på ekspansjonen og selskapet i perspektiv av Principal-Agent teori. Endelig vil jeg finne svar på hvordan Det Oversøiske måtte tre i likvidasjon. Var det kun eksterne årsaker, som dårlige konjunkturer, eller var det også interne årsaker som bidrog til krisen i selskapet».

Oppgaven tar for seg selskapet fra 1898 til 1921, men ettersom et lignende selskap blir etablert av personer fra Det Oversøiske Compagnie med mange av de samme aksjonærene vil også dette bli inkludert.¹ Selskapet eksisterer i dag under familiekonsernet Ferd, og det vil bli forsøkt å dra en linje fra selskapets oppstart til det kommer under Andresen-familiens kontroll. Desto lenger fra perioden det opprinnelige Oversøiske Compagnie var i drifts, desto mindre fokus har det i denne oppgaven. Hoveddelen av oppgaven kommer til å ta for seg selskapets levetid fra 1898 til 1921 delt inn i tre forskjellige kategorier. De første er etableringsårene og selskapets begynnelse i perioden 1898 frem mot første verdenskrig. Her

---

¹ Selskapet ble ikke registrert inn som et aksjeselskap før i 1899.

blir det fokusert nærmere på aksjonærene som var med i Det Oversøiske Compagnie, spesielt i perspektiv av *Assosiativ Kapitalisme*². Det vil også bli prioritert å klassifisere hva slags type dette selskapet var. Christian B. Lorentzen kommer inn i selskapet i 1902, og det legges vekt på hva dette hadde å bety for Det Oversøiske Compagnie. Den andre perioden er selskapets gjennombrudd, hvor det ekspanderer voldsomt i en ekstrem høykonjunktur i perioden 1914-1920. Her forsøkes det å finne en forklaring på hvorfor og hvordan man ekspanderte. Videre ses det nærmere på selskapet for å undersøke om det utvikler seg til et multinasjonalt handelsselskap. Den tredje og siste perioden tar for seg selskapets *likvidasjon*³ i 1921 og det blir trukket en linje frem til selskapet i dag. Her vil det først og fremst blir forsøkt å finne en forklaring på hvordan Det Oversøiske Compagnie gikk i likvidasjon. Dernest vil selskapets tidligere ekspansjon bli problematisert i perspektiv av Principal-Agent teori.

1.2 Forskningsstatus og litteratur om Det Oversøiske Compagnie

Selskapets historie *A/S Det Oversøiske Compagnie* ble skrevet av Aage B. Lorentzen i 1919. Denne tar ikke for seg likvidasjonen og har i liten grad prioritert å kartlegge problemer for selskapet som jeg vil gjøre. Boken beskriver i stor grad kun ekspansjonen med stort fokus på etablering av datterselskaper i utlandet. Jeg vil i større grad enn Lorentzen fokusere på konflikter og styringsproblemer i selskapet. Dette vil jeg gjøre ved å ta med kilder som rettsdokumenter og aviser som viser at det også var personlige konflikter i selskapet, at direktør Bjørnson måtte trekke seg (mest sannsynlig under press), og at selskapets ledelse får krass kritikk i måten de har styrt selskapet på. Jeg vil se videre på dette i perspektiv av styringsproblemer og Principal-Agent teori for å problematisere ekspansjonen og se etter interne årsaker til at selskapet gikk i likvidasjon.

Knut Sogner har også skrevet litt om selskapet i sin historie om Kiær-Solberg familien i *Plankeadel* (2001). Elias Kiær var sterkt engasjert i Det Oversøiske Compagnie. Det meste er fremstilt i forhold til konkursen og fra Kiærs perspektiv som industrialist. Noe informasjon er det også om Christian B. Lorentzen ved at Sogner mener at Lorentzen og Kiær var nære forretningspartnere, men også stod hverandre nært sosialt.⁴ Sogner mener at Det Oversøiske Compagnie kan sees i forlengelse av de norske industrialisters ønske om å ta kontroll over

---

² En norsk samarbeidende form for kapitalisme. Se Sogner 2001. Denne termen kommer til å bli diskutert og definert mer nøyaktig senere i oppgaven.

³ I følge Business Dictionary er likvidasjon å selge selskapets frie eiendeler for å betale et selskaps kreditorer og det gjenværende beløp blir betalt ut til aksjonærene. Tilgjengelig fra lenke:

<http://www.businessdictionary.com/definition/liquidation.html> [13.05.2015] I denne oppgaven blir termen brukt hyppig da likvidasjonen skal ha tatt lang tid og avviklingen av selskapet var ifølge Jargel (1985) ikke ferdig før på begynnelsen av 1940-tallet.

⁴ Sogner 2001:217-218.

salgsleddet. Dette blir en diskusjon rundt vertikal integrasjon og store norsk bedrifter.⁵ Dette vil jeg undersøke nærmere i oppgaven, men det legges også vekt på at selskapet må sees i sammenheng med teori rundt handelsselskaper og deres typiske utvikling mot *diversifikasjon*⁶ av investeringer. Dette perspektivet har ikke tidligere blitt gjort med selskapet. Sogner lanserer også sin tese om *Assosiativ Kapitalisme* i Plankeadel som vil bli diskutert videre gjennom oppgaven. Her vil jeg se spesielt på aksjonærene i Det Oversøiske Compagnie og om disse også utgjorde et nettverk for å realisere flere av Det Oversøiskes investeringer.

Det Oversøiske Compagnie blir noe nevnt i forskningslitteraturens diskusjoner om jobbetiden og hos Kjeldstadli står det nærmest som symbol på perioden da han skriver:

*«Mange luftige konstruksjoner fra verdenskrigens dager falt nå sammen, blant disse konsernet Norsk Maskinindustri eller Det Oversøiske Compagnie, som med sine 30 kontorer verden over drev stort blant annet i internasjonal sukkerhandel».*⁷

Dette er i hovedsak representativt for det meste av forskning som inkluderer Det Oversøiske Compagnie. Det finnes noen unntak som vil bli diskutert i neste avsnitt. I denne oppgaven vil et jobbetidsperspektiv ikke være fruktbart for noen diskusjon og jeg har derfor valgt å benytte meg av et mer internasjonalt perspektiv. I hovedsak vil jeg undersøke om krigen gjorde det lettere for nye aktører å komme inn på markeder under krigen. Innen internasjonal handel er hovedfortellingen en historie om deglobalisering, men det bli vist til eksempler for nøytrale land som Norge at handelen gikk opp. Dette er i og for seg ikke nye forskning, men jeg mener at på grunn av omfanget til Det Oversøiske Compagnies internasjonalisering og globalisering vil dette perspektivet være interessant.

Det er blitt skrevet noen populærhistoriske bøker som omhandler selskapet i varierende grad. Vi kan blant annet nevne *I Yangzidragens Rike* (2000) som er en populærhistorisk bok om nordmenn som reiste til Shanghai fra midten av 1800-tallet. Forfatterne var opprinnelig flere, men noen brøt med prosjektet, og det er Stein Seeberg og Gunnar Filseth som står som de endelige forfatterne.⁸ Den har ikke noter men er bygget på kilder som blant annet konsulatberetninger. Opplysningene om Det Oversøiske Compagnie ser i stor grad ut til å ha

---

⁵ Sogner 2001:217-218.

⁶ En strategi hvor handelsselskaper investerte i andre selskaper og næringer for å spre risiko. Blir omtalt mer i detalj senere i oppgaven.

⁷ Kjeldstadli 1994:172-173.

⁸ Tidligere masterstudent Ingvild Helle har vært i kontakt med Rune Svarverud som kan fortelle at både han og Elisabeth Eide ble uenig med oppdragsgiver, Utenriksdepartementet, om hvordan boken skulle bli. Helle forteller at Svarverud hevder UD ville ha en «mer levende form for historie» som Svarverud ikke mente det var kildegrunnlag for å skrive. Både Svarverud og Eides materiale ble brukt i boken, men ingen av dem ønsket å stå som medforfattere. Se Helle 2012:14.

kommet fra dette og Ludvig Saxes *Nordmænd Jorden Rundt* (1914). Denne er basert på intervju med blant annet avdelingsleder Sørensen for *Thoresen & Co.*⁹ i Hong Kong. Den andre er en populærhistorisk tekst om selskapets spekulasjoner i sukker som førte til at selskapet gikk i likvidasjon. Det er et norsk bidrag i oversettelsen av John Trains *Berømte Finansfiaskoer* (1993).¹⁰ Selv om det blir vist til flere interessante opplysninger er boken uten kildehenvisninger og har også et perspektiv som er preget av etterpåklokskap.

Camilla Brautaset nevner selskapet i *The Great Diversity: Trajectories of Asian Development* (2014) som en av de første betydelige norske satsingene innen handel og næringsliv i Kina.¹¹ Brautaset hevder også at selskapets organisasjon minner om et *Free-standing Company* som jeg vil undersøke nærmere.¹²

Jonas Lied har skrevet en biografi om sitt eget selskap Det Sibirske Kompani som heter *En Sjøvei blir til* (1958). Lied er i denne boken svært kritisk til både Det Oversøiske Compagnie og dets daværende administrerende direktør Christian B. Lorentzen.¹³ På tross av denne kritiske holdningen finnes dog informasjon fra en aktør i samtiden om en av hovedpersonene i Det Oversøiske Compagnie som vi kan ta til etterretning.

Det Oversøiske Compagnie var et interessant selskap og det er også interessant å forske på av forskjellige grunner. Det er interessant i et næringslivshistorisk perspektiv fordi det er påpekt at man i større grad må skrive om selskaper som feiler, og ikke kun suksesshistorier. Vi kan tillegge her at Lorentzens næringslivshistorie er en suksesshistorie fordi den er skrevet før likvidasjonen. I denne oppgaven blir det tatt med kilder fra blant annet aviser, rettsdokumenter og Kiærs arkiv som har avdekket flere ukjente hendelser i selskapet.

Det Oversøiske Compagnie er mest kjent som et stort selskap, men denne oppgaven vil også forsøke å kartlegge selskapets tidlige år og mer beskjedne organisasjon. Her vil blant annet konsulatberetninger gi ny informasjon om hvordan selskapets handel med Kina utviklet seg.

---

⁹ Det Oversøiske Compagnies datterselskap i Hong Kong.

¹⁰ Det er norske bidragsytere som har skrevet Kapittelet. De er Finn Øystein Bergh, Helge Meland og Hans Jørn Næss. Boken gir uttrykk for å ha hatt tilgang til kilder, men de er det ikke henvist til. Etter forespørsel kunne ikke forfatterne huske hva som ble brukt og det var heller ikke lenger tilgjengelig.

¹¹ Brautaset 2014:29. Kapittelet skrevet av Brautaset er i nær sammenheng med hennes forskningsprosjekt *Merchant and Missionaries. Norwegian encounters with China in a transnational perspective 1890-1937*.

¹² Ibid.

¹³ Bakgrunnen for denne kritiske holdningen er en maktkamp i Det Sibirske Kompani hvor Lied ble presset ut (hevder han selv) av Christian B. Lorentzen og de andre i ledelsen. Kilder fra Elias Kiærs arkiv bekrefter dette, men ikke Lieds mer luftige argumentasjoner om at Lorentzen ville inkorporere selskapet inn i Det Oversøiske Compagnie.

Vi vil videre forsøke å klassifisere selskapet, og senere se om dette forandrer seg over tid da selskapet begynner sin voldsomme ekspansjon og internasjonalisering.

Det Oversøiske Compagnie ble et internasjonalt og globalt selskap under første verdenskrig. Det ble også andre norske selskaper, men Det Oversøiskes ekspansjon var så stor og rask at den er interessant for seg selv. Det Oversøiske Compagnies ekspansjon er tidligere kartlagt av Lorentzen (1919), men det er i liten grad forsøkt å forklare hvorfor eller hvordan man ekspanderte. Selskapets likvidasjon har også i liten grad blitt forsket på i detalj, eller i perspektiv av Principal-Agent teori som jeg mener kan være fruktbart. Jeg vil i denne oppgaven kartlegge hva som hendte samt forklare både interne og eksterne grunner til hvorfor selskapet gikk i likvidasjon.

1.2.2 Litteratur om næringslivshistorie

Jones og Zeitlins *The Oxford Handbook of Business History* (2007) er en samling av vitenskapelige artikler om hva næringslivshistorie er, hvordan forskningen og hvordan næringslivshistorie har utviklet seg som en akademisk sjanger. Amatori og Jones' *Business history around the world* (2003) er et godt supplement til denne og diskuterer blant annet viktige teorier som blir benyttet i næringslivshistorie som Principal-Agent teorien jeg også vil benytte meg av. Den viser også til at det er lokale forskjeller i hvordan næringslivshistorie blir praktisert i forskjellige land og verdensdeler. Det vil også være nyttig å inkludere litteratur om hva et handelsselskap er. Her kan vi nevne blant annet *Merchants to multinationals* (2000) Å se på handelsselskaper og multinasjonale selskaper og deres likhetstrekk kan være hjelpsomt for å forstå hvordan Det Oversøiske Compagnie utviklet seg. Av spesiell interesse er handelsselskaperens tendens til å velge forskjellige diversifikasjonsstrategier som jeg mener også Det Oversøiske Compagnie benyttet seg av. Det er min tese at selskapet ikke ble etablert som et handelsselskap, men et norsk *Free Standing Company*. En diskusjon rundt dette vil jeg basere på Mira Wilkinson forskning om hva et frittstående selskap er. Her jeg vil benytte meg av artiklene *The Free-Standing Company, 1870-1914: An Important Type of British Foreign Direct Investment* (1988) og *The Free-Standing Company revisited* som finnes i boken *The Free-standing Company in the World Economy 1830-1996* (1999).

1.2.3 Litteratur om økonomisk historie

Fritz Hodnes *Norges Økonomiske historie 1850-1970* (1981) blir brukt mye i min oppgave da jeg mener det er et godt oppslag- og referanseverk. Hodne fokuserer på eksportrettede næringer og en åpen norsk økonomi som gir grunnlag for en god ramme og diskusjoner rundt

et handelsselskap. Jeg har også valgt å ta med Sverre Knutsens artikkel i boken *Næringsliv og historie* (2014) for å vise til nyere forskning blant annet innen bankkrisene som oppstår i perioden. Knutsen argumenterer blant annet for at *Kristianiakrakket*¹⁴ ikke kun var begrenset til eiendomsmarkedet, men at aksjemarkedet også opplevde stor spekulasjon og at Norge på denne tid opplevde sin første *Børsboom*. Adam Tooze gav i 2014 ut boken *The Deluge* som jeg benytter for å beskrive krisen i 1920-1921 som fikk store konsekvenser for Det Oversøiske Compagnie. Forholdsvis lite informasjon er tilgjengelig om denne krisen. Tooze skriver at den verdensomspennende depresjonen i 1920 muligens er den mest undervurderte hendelsen i hele 1900-tallets historie.¹⁵

1.2.4 Litteratur med et komparativt formål

Oppgaven skal også se nærmere på to andre selskaper i et komparativt perspektiv. Disse er *Øst-asiatisk Kompagni* og *Alliance Export & Import Co*. For Det Øst-asiatiske Kompagni er en del litteratur tilgjengelig, blant annet noen næringslivshistorier, men den jeg kommer til å benytte mest i mitt arbeid er Ole Langes *Den Hvide Elefant* (1986). Lange er kritisk til selskapets tidlige år, det behandling av ansatte, styringsproblemer og regnskapsjuks. I tillegg har jeg valgt å basere diskusjoner rundt Kamstrups *En ØK-logisk livsberetning* (2010) som fokuserer mer på grunnleggeren H. N. Andersen, og spesielt hans forretningsstrategi om *vekselvirkning*, som vil si at flere ledd i selskapet jobber i sammenheng med hverandre. Det vil være naturlig å se denne strategien i forhold til Det Oversøiskes diversifikasjonsstrategi og vertikal-integrasjon.

Mitt komparative arbeid med Alliance bygger på Arnljot S. Svendsens næringslivshistorie om Union, *Union 1873-1973* (1973), fordi den inneholder opplysninger om hvorfor Alliance valgte å ekspandere utenlands. Jeg vil ta utgangspunkt i hvorfor dette selskapet ble etablert, og hvordan dette også ekspanderte i utlandet. Endelig vil jeg se på hvordan også dette selskapet opplevde 20-tallets store krise som svært ødeleggende.

1.2.5 Litteratur om sjøfart og krig.

Det finnes en del litteratur om sjøfart i Norge som jeg har benytte for en oversikt over utviklingen av norsk linjefart i perioden i forhold til Det Oversøiske Compagnies opprettelse av datterselskaper. Her kan vi nevne *Den norske sjøfarts historie: fra de ældste tider til vore dage* (1935) som inneholder god informasjon om Otto Thoresens utvikling i linjefart og som

---

¹⁴ Vanligvis betegnet i forskningslitteraturen som et lokalt eiendomskrakk i Kristiania i 1899.

¹⁵ Tooze 2014:28.

jeg har knyttet opp mot Det Oversøiske Compagnies opprettelse av et datterselskap på Kanariøyene. Weyergang-Nilsen, A (1994) *Fra seil til damp*. Har også gitt informasjon om hvordan Det Oversøiske Compagnies agentvirksomhet i Østen var av viktighet for norske redere.

Norsk forskningslitteratur om første verdenskrig er i betydelig grad bygget på Wilhelm Keilhaus arbeid. Jeg benytter meg også av ham i min beskrivelse av krigen, men supplerer med blant annet Kjeldstadlis *Et splittet samfunn* (1994) som i større grad skriver om Norges dreining mot Storbritannia og Berge Fures *Norges historie 1914-2000* (2000) som har en god oversikt over den norske stats inngripen og mer aktive rolle i samfunnet og næringslivet.

1.3 Næringslivshistorie

Næringslivshistorie oppstod i USA i 1927 på Harvard Business School. Ettersom Næringslivshistorie har et uttalt fokus på den historiske aktør og ofte vektlegger det kvalitative, narrative og mikrostudie utviklet det seg til å bli en motpol til *Cliometrien* og den neoklassiske teorien i økonomifaget, som fokuserer på det kvantitative, antinarrative og makrostørrelser.¹⁶ Det kan dog nevnes at neoklassisk økonomi har vært grunnlaget for nærmest all økonomisk historie som har vært produsert i Norge, også inkludert næringslivshistorie.¹⁷ Jones peker på næringslivshistorie spesielt i Skandinavia var og er nært tilknyttet økonomisk historie.¹⁸ Handelshøyskolen BI er i dag ett av Europas største forskingssenter for næringslivshistorie.¹⁹

Økonomifaget og næringslivshistorie har stått i et visst spenningsforhold, men en senere utvikling viser at økonomisk teori får større innpass i næringslivshistorie.²⁰ Den største innvendingen mot å bruke økonomisk teori fra næringslivshistorikere har vært at de er forholdsvis statiske og lite egnet til å beskrive endring over tid, som blant annet innovasjon.²¹ Dette blir av noen kalt en overdrivelse, men det kan også erkjennes at økonomisk teori muligens ikke er egnet til å bruke til alt.²² Det trenger dog ikke bety at man ikke skal bruke det i det hele tatt. Lindgren er blant dem som hevder at moderne økonomiske teorier bør

---

¹⁶ Fridenson 2007:9. og Brautaset & Øksendal 2013:295-296. Cliometri blir brukt for å beskrive den kvantitative vendingen i økonomisk historie.

¹⁷ Brautaset & Øksendal 2013:318.

¹⁸ Fridenson 2007:9. Næringslivshistorie har geografiske variasjoner, se Amatori & Jones 2003.

¹⁹ Brautaset & Øksendal 2013:296-297.

²⁰ Lindgren 2003:165. Det betyr ikke at det ikke finnes næringslivshistorikere som fremdeles hevder at økonomisk teori ikke er egnet til å bruke i næringslivshistorie.

²¹ Lamoreaux & Raff & Temin 2007:38.

²² Ibid.

gjøres mer eksplisitt i næringslivshistorie. Dette vil, ifølge ham, ikke gjøre næringslivshistorie mindre selvstendig som fag, men snarere løfte faget som en vitenskapelig sjanger.²³

For en definisjon på næringslivshistorie kan vi støtte oss på Jones og Zeitlin med en norsk oversettelse:

*«Næringslivshistorie er studien av utviklingen av forretningssystemer, entreprenører og selskaper. Deres interaksjon, og i sammenheng, med politiske, økonomiske, og sosiale omgivelser. Næringslivshistorie tar opp spørsmål som er av interesse for ledelses- og administrasjonsstudier, økonomiske og sosiale studier, samt historikere. Næringslivshistorikeren benytter både kvalitative og kvantitative metoder i sitt arbeid, men er samstemt i en tro på å forstå endring over tid».*²⁴

Næringslivshistorie har fått kritikk for at faget ofte skriver om kjente selskaper som gjør det godt.²⁵ Dette kan være et resultat av at mye av forskningen som har blitt gjort var oppdragsfinansiert. Det er blitt påpekt at næringslivshistorikere i større grad også må forske på selskaper som ikke gjør det bra.²⁶ I den sammenheng er denne oppgaven interessant da det handler om et selskapet som feilet og er lite kjent.

1.4 Teori

Begrepet *Teori* er allsidig og kan anvendes på forskjellige vis. Det kan variere hvordan man benytter teori, i noen tekster kan teorien være selve grunnlaget for analyse, mens det i andre kun benyttes for å forklare enkelthendelser.²⁷ Som jeg vil vise til benytter jeg meg av teori for å forklare enkelte hendelser. Andresen m. fl. ordner teoribegrepet på tre forskjellige måter.²⁸

1. Historiske teorier eller synteser som sammenfatter utsagn om et emne i bestemt tid og rom.
2. Historieteorier som inneholder historisk utvikling på tvers av tid og rom.
3. Vitenskapsteoretiske dimensjoner som historieforskningen koblet til spørsmål om hva historisk kunnskap er og hva som er objekt for historieforskningen.

Andersen m. fl. Påpeker også at historiefaget kan låne teorier fra andre fag som blant annet økonomi.²⁹ I mitt masterprosjekt vil spesielt Principal-Agent teorien bli diskutert, da jeg mener det vil være fornuftig å ha med en slik diskusjon med tanke på Det Oversøiske Compagnies organisering med mange utenlandske kontakter og datterselskaper. På grunn av

---

²³ Lindgren 2003:165.

²⁴ Jones & Zeitlin 2007:1.

²⁵ Fridenson 2007:17.

²⁶ Ibid.

²⁷ Andersen m. fl. 2012:126

²⁸ Ibid:113. Samlereferanse for alle tre punkter.

²⁹ Ibid:120.

denne geografiske spredningen kan det være en mulighet at man ikke hadde de beste mulighetene for å kontrollere datterselskaper eller utenlandske investeringer. Selskapets likvidasjon var også nært knyttet til datterselskapers spekulasjon i råvarer, på tross av at de hadde fått beskjed om å holde kapitalen likvid. På bakgrunn av dette mener jeg det er grunnlag til å se nærmere på maktforholdet mellom hovedkontor (principal) og datterselskaper (agent). Principal-Agent diskusjoner er svært sentrale i næringslivshistorie. For en klar definisjon på denne problematikken kan vi støtte oss på William Lazonick som skriver:

«Of particular importance to business historians are «Principal-Agent» models that seek to understand the problems that decision makers (principal) face in the securing productive performance from subordinates (agents) within the modern business enterprise».³⁰

Problematikken mellom Principal og Agent er i hovedsak at agenten handler opportunistisk i stedet for til selskapets beste interesse.³¹ For å beskrive dette brukes ofte termen *asymmetrisk informasjon*. Med dette menes at agenten kan sitte med informasjon som kan forbedre økonomisk produktivitet som Principalen ikke har når de foretar en beslutning.³² Principalen og Agenten har med andre ord ulik tilgang til informasjon og Principalen er avhengig av at Agenten informerer og handler i selskapets beste interesse.³³ Lazonick hevder at denne type teori kan gi nye perspektiver på historien og det er i den sammenheng jeg har valgt å benytte meg av teorien. Dette er for å undersøke om også interne årsaker som organisasjon, forretningsførsel og styringkontroll over datterselskaper kan være en grunn til at selskapet gikk i likvidasjon.

En annen teori som vil bli diskutert i oppgaven er *Assosiativ Kapitalisme*.³⁴ *Assosiativ Kapitalisme* er en samarbeidende form for kapitalisme hvor kapitalistene samarbeidet i form av karteller eller gjennom et tett nettverk.³⁵ Det var gjerne et bredt eierskap i mange forskjellige selskaper. Det vil være formålstjenlig å se dette i sammenheng med opprettelsen av Det Oversøiske Compagnie, men også mange av Det Oversøiske Compagnies

---

³⁰ Lazonick 2003:58

³¹ Ibid.

³² Ibid.

³³ Ibid. Ettersom agenten får informasjonen først kan agenten handle opportunistisk. Det er derfor viktig for Principalen å ha agenter man kan stole på.

³⁴ Demokratisk kapitalisme har fått stort gjennomslag i norsk historieskriving og må regnes som en grunnfortelling som ikke før på 2000-tallet har blitt videre utfordret og revidert. Spesielt kan vi trekke frem Sejersteds tidligere elev Knut Sogner og hans bok *Plankeadel* (2001) som kan sees på som en motfortelling ved å lansere begrepet *Assosiativ Kapitalisme*. Se Brautaset og Øksendal (2013) side 313-314.

³⁵ Sogner 2001:55-56.

investeringer og prosjekter. Det Oversøiske Compagnie vokste enormt under den første verdenskrig og ekspanderte i Norge og utlandet med datterselskaper og industriinvesteringer. Knut Sogner ser dette i sammenheng med utviklingen i USA med vertikalt integrerte storbedrifter.³⁶ Videre ser han på Det Oversøiske Compagnie som et prosjekt for norske industrialister for å få en økt kontroll over salgsprosessen ved å ha bedre adgang til utenlandske markeder.³⁷ I den sammenheng vil det være naturlig for min oppgave å se nærmere på aksjonærene i Det Oversøiske Compagnie og om de hadde interesser i oversjøisk handel.

For å løse oppgaven vil jeg for det meste ta i bruk kvalitative metoder. Med kvalitative metoder menes det hovedsakelig tolkning av tekst og inneha en kildekritisk holdning.³⁸ Informasjon om fortiden er for det meste formidlet gjennom tekst og for å tolke denne informasjonen tar historikeren i bruk kvalitative metoder.³⁹ Spesielt i arbeid med få kilder og personlige beretninger som i min oppgave er det nødvendig å inneha en kritisk distanse og arbeide godt med kildene som blir benyttet.

Christensen skriver i *Næringsliv og historie* (2014), basert på P. M. Rosenzweigs artikkel om ABB, at det er en «glorieeffekt» som viser at når selskaper opplever suksess så forsvinner den akademiske kritiske holdning i beundring.⁴⁰ Dette er muligens også noe av grunnen til at det finnes svært lite kritiske kilder før selskapet gikk i likvidasjon. Kun kort tid før selskapet engasjerte seg i katastrofale sukkerspekulasjoner skrev avisen *Farmand* en helsides hyllestartikkel om selskapet med navnet *A Pioneer Company* i 1920.

1.5 Kildeoversikt og Kildekritikk

Å forsøke å finne kilder om Det Oversøiske Compagnie har vært et utfordrende arbeid, men gjennom private arkiver har jeg til dels lyktes. Med det mener jeg at det er nok kilder til at næringslivshistorien til Det Oversøiske Compagnie kan bli skrevet, men at flere viktige dokumenter ikke lenger finnes. Dessverre har mye informasjon angående Det Oversøiske Compagnie gått tapt. Det gjelder blant annet viktige kilder i en næringslivshistorie som konkursberetning. Selskapet har heller ikke noe arkiv etter seg. Denne oppgaven bygger på et

---

³⁶ Sogner 2001:219.

³⁷ Ibid.

³⁸ Andresen m.fl. 2012:101.

³⁹ Ibid.

⁴⁰ Christensen 2014:64. Rosenzweigs artikkel hvor argumentasjonen er hentet fra: *International Journal of Management and decision Making* 2004 5/4.

spredd kildemateriell. Noe som har resultert i at et betydelig arbeid har gått ned i å skape en sammenhengende historie av enkeltstående hendelser og informasjon.

1.5.1 Arkiv

Den viktigste kilden til mitt arbeid har vært Elias Kiærs privatarkiv ved Norsk Skogmuseum i Elverum. Her finnes brevkorrespondanse mellom selskapet og Kiær samt andre viktige personer som Christian B. Lorentzen. Kiær var også med som investor i mange av Det Oversøiskes og Lorentzens andre prosjekter som Riobanen og Exportbanken. I arkivet finnes mye informasjon om disse selskapene både i brev til og fra Kiær, men også i form av blant annet styre- og driftsberetninger. Kiærarkivet har bidratt til å gi en bedre oversikt over selskapet, samt bidra med ny informasjon som vil bli presentert i oppgaven.

Det kan nevnes at arkivet starter med utgående korrespondanse så tidlig som 1903, mens inngående ikke starter før 1916. Et resultat av at Kiærarkivet, og mye personlige brev, blir såpass brukt i min oppgave er at Kiær og Lorentzen får en svært sentral plass i historien om Det Oversøiske Compagnie, men jeg mener dette ikke er så problematisk som det først høres ut. De var svært sentrale i selskapet. Et mer nyansert bilde kunne kanskje blitt oppnådd hvis kilder hadde vært tilgjengelig fra for eksempel Einar Bjørnson, men disse finnes ikke.⁴¹ Vi skal være klar over at mye av informasjonen som kommer frem i brev mellom Kiær og andre må sees på som partsinnlegg og utøve et godt kildekritisk arbeid.

En liten upublisert historie om Joachim Grieg & Co. har jeg også tatt i bruk som viser at et samarbeid mellom Grieg og Det Oversøiske Compagnie kom i stand. Dette her funnet på Norsk Sjøfartsmuseum i Bergen.

1.5.2 Beretninger og memoarer

Christensen har skrevet et upublisert dokument om Thoresen Gruppen fra 1971. Dette har blitt tilsendt fra Rolf Rose Andersen som i mange år jobbet i Thoresen Gruppen. Dokumentet er naturlig nok mer sentrert på Thoresen, enn Det Oversøiske Compagnie, men inneholder allikevel noe informasjon.

K. B. Michaelsens memoarer om Det Oversøiske Compagnie og Norse Crown er også relevant. Den skal ifølge kilden selv være skrevet på 60-tallet under en reise. Michaelsen skriver etter hans egen hukommelse og det er ingen kildehenvisninger. Dette svekker følgelig tekstens autoritet. Michaelsen tar sporadisk opp kritiske elementer i sin tekst. Dette viser han

---

⁴¹ Edvar Hoem 2011:556 kan bekrefte at Einar Bjørnson ikke har noe arkivmateriale liggende i sitt arbeid med Bjørnstjerne Bjørnson. Hoem skriver selv «I familiearkiva finst det lite og ingen informasjon om Einar. Han budde seinare i livet ein god del på Aulestad og har nok sørgd for å fjerna dei fleste av breva han skreiv».

da skriver om ekspansjonen til Det Oversøiske Compagnie hvor han erkjenner at dette var skjedd for fort.⁴² Leif N. Jargels har skrevet en beretning om sin far Sverre Jensen. Jargel skriver selv at han har forsøkt å være objektiv, men at noe kan være farget av hans personlige meninger. Spesielt kommer dette til uttrykk der hvor han omtaler sin far som han har stor respekt for. Mye av hva Jargel skriver er også basert på Michaelsen, men også Det Oversøiske Compagnies egen næringslivshistorie.

Både Jargel og Michaelsen skriver mest om Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap og Norse Crown og mindre om Det Oversøiske Compagnie. Det fremkommer dog opplysninger om blant annet forretningsreiser, eksportvarer og vurderinger om selskapet som har vært nyttige i denne oppgaven. En problematikk som de deler er at de begge er gjengitt i dokumenter på internett og ikke er de originale kildene. De har blitt publisert på nettsiden <http://janichek.net/> i forlengelse av slektsforskning i Sverre Jensens slekt. Mye tyder dog på at det ikke har blitt gjort endringer i teksten, men det har kommet kommentarer helt til slutt under *post scriptum*. Hvor blant annet informasjon om Sverre Jensen blir rettet på eller modifisert. Dokumentet er signert Michaelsen med dato og sted og dette gjør også inntrykk av at det er en direkte avskrift av Michaelsens dokument.

Det blir i oppgaven brukt en del konsulatberetninger. I hovedsak er dette for å belyse om utenlandske handelsforhold eller informasjon om hvilke varer som blir eksportert. I noen tilfeller ble selskapet nevnt og jeg har derfor funnet informasjon om hvilke varer Det Oversøiske importerte og eksporterte fra Shanghai. Det er dog ikke funnet informasjon om selskapet fra konsulen i Hong Kong. Hong Kong (Victoria) var en engelsk koloni og ifølge konsulen selv ble det ikke ført noen handelsstatistikk.⁴³

1.5.3 Selskapets egen næringslivshistorie

Det er blitt skrevet en næringslivshistorie til Det Oversøiske Compagnie fra før. *A/S Det Oversøiske Compagnie* ble skrevet av Aage B. Lorentzen i 1919, sønn av direktøren Christian B. Lorentzen. Boken er svært lite kritisk i sin formidling og kan karakteriseres som en suksesshistorie. Utgivelsestidspunktet er også veldig nært selskapets siste aksjeemisjon og kan godt tenkes å ha hatt et pr-formål i forhold til denne. Allikevel inneholder den mye informasjon som både er nyttig og unikt. En del av informasjonen kan kategoriseres som ren data og er ikke problematisk å benytte seg av, det er mere fremstillingen til Lorentzen som er

---

⁴² Michaelsen: spredte trekk og minner.

⁴³ Konsulatberetninger uddrag af aarsberetninger 1900:158. Tilgjengelig på lenke: http://www.ssb.no/a/histstat/div/is/is_128.pdf [14.05.2015].

problematisk. Blant annet er det den eneste kilden som til en viss grad diskuterer datterselskapene og agenter og det er i den sammenheng også jeg har benyttet kilden mest. Jeg har tatt de viktigste dataene som blant annet dato for opprettelse, eksportartikler, avdelingssjef og laget et vedlegg slik at man kan få en lettere oversikt over datterselskapene. Videre har jeg benyttet disse dataene for å lage et kart over datterselskapene slik at deres geografiske beliggenhet og spredning kommer bedre frem.

1.5.4 Rettslige dokumenter

Det har lyktes meg å finne 3 forskjellige rettsdokumenter hvor Det Oversøiske Compagnie er involvert. *Otto Nyquist mot Det Oversøiske Compagnie i likvidasjon*, *Klaveness Bank mot Det Oversøiske Compagnie i likvidasjon* og *S. J. Bennetter mot Det Oversøiske Compagnie*. De to førstnevnte er Høyesterettsdommer og er funnet i *Domsamling i aksjeselskapsrett* som er tilgjengelig på Nasjonalbiblioteket. Den siste er funnet i *Domme og kjendelser ved Kristiania byret i borgerlige retstrætter: Fjerde samling 1906-1910* som også er tilgjengelig på nasjonalbiblioteket. Her kommer det frem flere opplysninger fra dommeren og dommeren har også gjort seg opp beslutninger om selskapets ledelse, drift og annen problematikk som var relevant etter likvidasjonen. Det er dog viktig å påpeke at selv om dommerens jobb er å være nøytral er det flere partsinnlegg i dommen fra saksøker som ikke er nøytral. Jeg mener dog at Otto Nyquist frustrasjon kan være representativt for flere som kjøpte aksjer i Det Oversøiske Compagnie. Dommeren i saken har også hatt tilgang til kilder som vi ikke lenger har tilgang til som gjør informasjon fra denne rettsaken meget verdifull for mitt prosjekt. Saken fra Bennetter gir et unikt innblikk i selskapets tidlige år som agenter for norske eksportører. Den viser blant annet at det ikke kun var tradisjonelle norske bulkvarer som fisk, trelast og papir som ble forsøkt eksportert og det viser at arbeidet ikke alltid lyktes.

De rettslige dokumentene vil gi oppgaven et nytt perspektiv i å også beskrive konflikter og larm i selskapet som tidligere før ikke er blitt fremstilt.

1.5.5 Aviser

En annen stor kilde som inngår i min oppgave er aviser. Aviser er ypperlige kilder til å se hendelser fra samtidens perspektiv. Her har jeg spesielt fokusert på *Farmand* og *Aftenposten*. *Farmand* har jeg gått i gjennom avisene for årene 1899-1922 og *Aftenposten*'s digitale arkiv om alt som omhandler Det Oversøiske Compagnie. Det har også blitt foretatt søk i de digitaliserte avisene på Nasjonalbiblioteket. Av dokumenter som kan nevnes er blant annet aksjeinnbydelser brukt til vise til økning i aksjekapital, begrunning for nye prosjekter og

generell ekspansjon. Noen artikler om selskapet finnes også. I hovedsak er de konsentrert rundt likvidasjonen.

Vi kan nevne at det også finnes noen hyllestartikler om Det Oversøiske Compagnie, spesielt i Farmand. Blant annet i beskrivelse av Lorentzens bok om selskapet i 1919. Det kan være formålstjenlig å påpeke at avisene ikke er nøytrale observanter. Farmand var en sterk pådriver for en ekspansjon av norsk handel og skipsfart. De er blant annet meget positive til Det Oversøiske Compagnie og deres utenlandske prosjekter som Riobanen.

Aviser har vist seg svært viktige for mitt arbeid. De har blant annet støttet andre kilders fremstilling og har i noen tilfeller kommet med helt ny informasjon. Aviser er den eneste kilden som tar for seg grunnleggeren Einar Bjørnsons og Det Oversøiskes danske avdelings handelsaktivitet med Tyskland og Østerrike. Bjørnson trakk seg fra selskapet snart etter dette. Avisene gir også sukkerspekulasjonene og likvidasjonen mye oppmerksomhet og har vært en viktig kilde for meg i denne sammenheng.

Aviser vil i samme grad som rettsdokumentene gi en ny innsikt i selskapets historie ved at aviser ofte trekker frem negative hendelser, som for eksempel Bjørnsons handel med krigsmaktene.

1.5.6 Statistikk og historisk data

Det blir benyttet noe statistikk i oppgaven. Det er for å gi et bilde av den økonomiske situasjonen i Norge rundt første verdenskrig, samt hvilke konsekvenser krigen fikk for Norge økonomisk. Her kan vi vise til blant annet KPI-indeks som viser prisutviklingen på konsumvarer og - tjenester i landet. Disse er utgitt av Norges Bank, men er basert på tall fra også annen forskning som vist i de grafer de blir benyttet og i kildelisten. Videre er det gjort arbeid med Aksjeindeksen for Oslo Børs og for Det Oversøiskes børskurs. Det Oversøiskes aksjekurs er basert på tall jeg har hentet fra digitaliserte børskurslister.

Kapittel 2 Starten på et nytt forretningseventyr

*«Marknaden her heime vert forliten for industrien vaar, og ute i Europa hev me vel vondt for aa tevla. Men med vaar gode handelsflaate burde me kunne taka tevlingi upp paa den store marknaden i Austasia».*⁴⁴

2.1 Innledning

Dette kapittelet kartlegger etableringen av A/S Det Oversøiske Compagnie i 1899 og deres utvikling frem mot første verdenskrig som ble selskapets gjennombrudd. Gjennom denne kartleggingen vil det bli forsøkt å svare på flere sentrale spørsmål.

Selskapets opprinnelige fokus på forretninger i Kina var i mange år Det Oversøiskes eneste forretninger. Dette forandrer seg når Christian B. Lorentzen kommer inn i selskapet som sjef for eksportavdelingen i 1902. Dette skiftet i forretninger vil jeg gå inn i detalj senere i kapittelet, for det er starten på hva som skulle bli et norsk internasjonalt handelskompani. Dette hadde ikke vært mulig om ikke norske investorer var villige til å gå inn med kapital i et nytt og risikofylt prosjekt. Norsk handel hadde tidligere vært kontrollert av utenlandske handelskompanier, spesielt de tyske handelshusene. Nå fantes det vilje for å selv overta dette leddet av handelen. Vi skal gå nærmere inn på investorene i dette selskapet og se hvem de var, og prøve å gi en forklaring på hvorfor så mange høyprofilerte norske handelsmenn valgte å investere penger i nettopp A/S Det Oversøiske Compagnie.

Kapittelets problemstilling og ambisjon er:

«Å kartlegge selskapets oppstart i 1898 frem mot første verdenskrig. Vi vil se nærmere på hvem aksjonærene i selskapet var og hvilken rolle de spilte i selskapet og norsk næringsliv generelt. Kan opprettelsen av Det Oversøiske Compagnie sees i sammenheng med Knut Sogners term Assosiativ Kapitalisme, og hva kan vi klassifiserer selskapet som? I hvilken grad var Det Oversøiske Compagnie vellykket i å selge norske varer i Kina, og hvorfor valgte man å opprette datterselskap på Kanariøyene? Selskapet får i 1902 i ny mann inn som sjef for eksportavdelingen. Hva gjorde og betydde Christian B. Lorentzen for selskapet?»

2.2 De tre grunnleggerne og norske varer i Kina

Det Oversøiske Compagnie ble etablert som et privat selskap av Einar Bjørnson og Simon Arnold, sammen med Olaf Thoresen som var deres kontakt i Kina i 1898.⁴⁵ Thoresen hadde tidligere dette året etablert Thoresen & Co. i Shanghai som skulle bli selskapets første filial og datterselskap da Det Oversøiske i 1899 ble omdannet til et aksjeselskap.⁴⁶

---

⁴⁴ Den 17de Mai 02.08.1899 – artikkel i forbindelse med opprettelsen av Det Oversøiske Compagnie.

⁴⁵ Lorentzen 1919:1.

⁴⁶ Christensen 1971:1

Det Oversøiske Compagnie ble dannet med formål om å etablere og utvikle norsk handel og skipsfart i det fjerne Østen.⁴⁷ I Kina fantes det et enormt marked som man nå så muligheten til å kunne utnytte. Kina måtte åpne havner og gi vestlige stormakter ekstraterritoriale rettigheter da de tapte den første opiumskrigen i 1842.⁴⁸ En mer ukjent side av denne saken er at også Norge gjennom sin union med Sverige oppnådde slike rettigheter i 1847.⁴⁹ Dette førte til at flere nordmenn reiste til Kina fra midten av 1800-tallet, spesielt er misjonærer, sjømenn og handelsmenn representerte. Blant dem som reiste var også de tre grunnleggerne av Det Oversøiske.

Einar Bjørnson, sønn av Bjørnstjerne Bjørnson, ankom Kina i 1880-årene. I Kina begynte han sin karriere i det kinesiske tollvesenet i 1887 og ble der i 12 år før han reiste tilbake til Kristiania, da med hensikt å etablere Det Oversøiske Compagnie.⁵⁰ Simon Arnold var i mange år under et handelsstipendiat i Kina og Østen.⁵¹ Der rapporterte han hjem om handel- og skipsfartsforhold i Kina og hvordan man måtte forholde seg til kineserne om man skulle etablere forretninger der.⁵² Den mest fremtredende av de tre grunnleggerne i Kina var drammensfødte Olaf Thoresen som allerede før Det Oversøiske hadde etablert forretninger i Kina. Thoresen reiste aldri tilbake til Norge, men levde i Kina og hadde sine forretninger og et rikt sosialt liv der til sin død i 1937.⁵³ Thoresen oppnådde stor tillit både hos nordmenn og kinesere mens han drev forretninger i Kina, og hadde flere styreverv i både kinesiske og norske selskaper.⁵⁴ I Shanghai jobbet han som bestyrer for den norske befraktningsavdelingen i et tysk selskap ved navn *Schellhass & Co* fra 1895, og det var igjennom dette arbeidet at han ble kjent med Arnold og Bjørnson.⁵⁵

Norske og skandinaviske varer hadde, før både Thoresen og Det Oversøiske, hatt et visst innpass i Kina gjennom utenlandske kanaler og langsomt funnet seg nisjer innen det kinesiske marked.⁵⁶ Av varer som kan nevnes var øl det første produktet som ble eksportert til Kina fra

---

⁴⁷ Aftenposten 09.02.1899 Aksjeinnbydelse til dannelse av selskap.

⁴⁸ Brautaset & Dent 2014:27-28.

⁴⁹ “*The treaty gave Sweden-Norway extraterritorial jurisdiction and immunity of its citizens to Chinese law, lower tariffs on trade and commerce, the right to purchase land, to build churches, and the right to learn Chinese in these ports. A conclusive part of all these treaties was the removal of tariffs on vessels registered in the treaty countries*”. Brautaset & Dent 2014:28.

⁵⁰ Filseth & Steenberg 2000:51 og Saxe 1914:227 og Aftenposten 09.02.1899 Aksjeinnbydelse til dannelse av selskap.

⁵¹ Aftenposten 09.02.1899 Aksjeinnbydelse til dannelse av selskap.

⁵² Hartmark 1964:27

⁵³ North China Herald 04.08.1937 Dødsannonse.

⁵⁴ Filseth & Seeberg 2000:58. og Saxe 1914:227

⁵⁵ Filseth & Seeberg 2000:58.

⁵⁶ Filseth & Seeberg 2000:51.

Norge.⁵⁷ Det var i hovedsak Ringnes fra norsk side og Nordiska Bier fra Sverige. Norsk hermetikk fra Stavanger Preserving & Co. og Alexander Bjelland fikk et visst innpass i det kinesiske marked på slutten av 1880-tallet, spesielt røkte sardiner i olje.⁵⁸

Tradisjonelle skandinaviske varer som fyrstikker var en god eksportvare til Kina fra 1870-tallet, men møtte på slutten av 1880-tallet sterk konkurranse fra både østerrikske og japanske fyrstikkprodusenter, samt at det også ble etablert fyrstikkfabrikker i Kina.⁵⁹ De japanske fyrstikkprodusentene tok gradvis over hele det kinesiske fyrstikkmarkedet.⁶⁰ Norsk papir, melk, knekkebrød, brennevin, tremasse, trestoler, paraplyer, ulltepper og andre produkter ble også eksportert til Kina og fant et nisjemarked med god hjelp fra *Thoresen & Cos* agenturvirksomhet.⁶¹

Fraktmarkedet på kinakysten var preget av sterk konkurranse. Spesielt var man bekymret for at de store og kapitalsterke engelske selskapene, gjennom å samarbeide med hverandre, ville klare å skvise ut de mindre aktørene.⁶² Tyske selskaper var også betydelige på befraktningsmarkedet. Det hevdes at konkurransen mellom norske og tyske skip i gode tider gikk fint for da var det frakter og last til alle, men da dårligere tider slo inn ble de tyske båtene prioritert.⁶³ Det var bosatt flere tyskere i kinesiske havnebyer og en del av disse jobbet som agenter og meglere. Tyskerne hadde således mer lokal kunnskap enn de norske. Dette viser at det var behov for et firma som Det Oversøiske som kunne ta vare på norske skipsfartinteresser i Kina.

2.3 Situasjonen hjemme i Norge – Børsboom og krakk

Det Oversøiske Compagnie ble etablert i en særdeles turbulent tid. Ikke bare var det en tid preget av internasjonal handel, men Norge opplevde også sin første børsboom. Mer kjent er historien om overopphetningen og spekulasjon i boligmarkedet som førte til *Kristianiakrakket*

---

⁵⁷ Filseth & Seeberg 2000: 55-56.

⁵⁸ Konsulatårsberetning 26.05.1891 I Beretninger om Handel og Skibsfart: Uddrag af aarsberetninger fra de forenede Rigers Konsuler for 1890 Tilgjengelig på lenke: http://www.ssb.no/a/histstat/div/is/is_118.pdf [14.05.2015] og Filseth & Seeberg 2000:55-56.

⁵⁹ Filseth & Seeberg 2000:56

⁶⁰ Konsulatårsberetning 26.05.1891 I Beretninger om Handel og Skibsfart: Uddrag af aarsberetninger fra de forenede Rigers Konsuler for 1890 Tilgjengelig på lenke: http://www.ssb.no/a/histstat/div/is/is_118.pdf [14.05.2015] og Filseth & Seeberg 2000:56.

⁶¹ Konsulatårsberetning 26.05.1891 I Beretninger om Handel og Skibsfart: Uddrag af aarsberetninger fra de forenede Rigers Konsuler for 1890 Tilgjengelig på lenke: http://www.ssb.no/a/histstat/div/is/is_118.pdf [14.05.2015] og Filseth & Seeberg 2000:57.

⁶² Beretninger om handel og skibsfart: Uddrag af aarsberetninger fra de forenede Rigers Konsuler for 1898 no. 14 1899. Tilgjengelig på lenke: http://www.ssb.no/a/histstat/div/is/is_126.pdf [14.05.2015].

⁶³ Beretninger om handel og skibsfart: Uddrag af aarsberetninger fra de forenede Rigers Konsuler for 1898 no 14 1899. Tilgjengelig på lenke: http://www.ssb.no/a/histstat/div/is/is_126.pdf [14.05.2015].

i 1899. Vi skal i denne fremstillingen diskutere nyere forskningslitteratur og se at aksjemarkedet var offer for stor spekulasjon og at «krakket» også omfattet aksjemarkedet. I hovedsak vil argumentasjonen for dette bygge på Sverre Knutsens artikkel *Norske bankkriser siden 1880 – særskilte trekk og felles mønster* i boken *Næringsliv og historie* fra 2014.

På veldig kort tid hadde byen Kristiania forvandlet seg på slutten av 1890-tallet. Det var en samling av mange begivenheter som førte til at byen nå opplevde særdeles gunstige tider.⁶⁴ Spesielt kan vi peke på bedre konjunkturer som førte til at trelastprisene steg og fraktratene fulgte etter.⁶⁵ For Kristiania var dette gunstig fordi en stor del av trelasten ble eksportert fra byen, samt mange rederier hadde hovedkontor i hovedstaten.⁶⁶ Mellomriksloven, som var en samling regulerende bestemmelser innen handel og sjøfart, ble oppsagt av Sverige i 1895.⁶⁷ Oppsigelsen av denne loven førte til en mer beskyttelsesorientert tollpolitikk i Norge og resulterte i at Norges tollinntekter steg betraktelig.⁶⁸ Som følge av denne politikken skriver Fritz Hodne i *Norges økonomiske historie 1815-1970* at norsk industri fikk en ny giv, oppsigelsen skapte tillit og en boom i industriinvesteringer. Det ble grunnlagt flere nye fabrikker som skulle ta over det svenske tilbudet.⁶⁹ I 1897 ble det for eksempel registrert 106 nye aksjeselskaper i Kristiania.⁷⁰ Flere selskaper i Kristiania, også utenfor eiendom, gikk over til den nye selskapsformen, aksjeselskap, i perioden 1896-1899, samtidig vokste også annenhåndsomsetning av aksjer kraftig.⁷¹

En internasjonale hendelse som fikk stor betydning var gullfunnene i Sør-Afrika som fra 1897 ble svært sentrale for verdensmarkedet. Dette førte blant annet til at gullprisene sank, bankbeholdningene i sentralbankene og seddelmengden økte, og det ble en solid økning i verdenshandelen.⁷² Etter mange år med stagnasjon begynte det på midten av 1890-tallet en internasjonal høykonjunktur. Ett resultat av dette var en stigende etterspørsel etter norske

---

⁶⁴ Sjøbye 2000:137

⁶⁵ Ibid:138.

⁶⁶ Ibid. Også priser på mange andre varer steg, her kan eksportvarer som for eksempel tremasse og fyrstikker nevnes.

⁶⁷ Beretning om den økonomiske Tilstand i Kristiania i Femaaret 1896-1900 s. 10. Tilgjengelig fra lenke: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iv_106_i.pdf [14.05.2015] Loven falt bort fra 13. juni 1897.

⁶⁸ Beretning om den økonomiske Tilstand i Kristiania i Femaaret 1896-1900 s. 10. Tilgjengelig fra lenke: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iv_106_i.pdf [14.05.2015] Tollinntektene steg fra år 1894-95 på 26,7 millioner til neste år 31,6 millioner. I finansåret 1898-99 var inntektene gått opp til hele 37,4 millioner kroner.

⁶⁹ Beretning om den økonomiske Tilstand i Kristiania i Femaaret 1896-1900 s. 10 Tilgjengelig fra lenke: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iv_106_i.pdf [14.05.2015]

⁷⁰ Sjøbye 2000:138. Denne ekspansjonen av foretak var ikke bare begrenset til industrien også mange byggeselskaper, banker og rederier ble etablert. De 106 aksjeselskapene som ble etablert i 1897 hadde en samlet kapital på nesten 17 millioner kroner.

⁷¹ Ibid.

⁷² Knutsen 2014:105.

varer på det internasjonale markedet.⁷³ Våre tradisjonelle industrier som trelast, fiske og skipsfart fikk et betydelig oppsving i etterspørsel, samt at prisene steg.⁷⁴ Disse tradisjonelle norske industriene hadde også gått gjennom endringer og modernisering som slo inn positivt. Her kan vi nevne for fiskeriene modernisering og teknologi som forbedret både fangst og transport.⁷⁵ Sammen med en utvidelse av markedet peker Hodne på at det især etter 1890 ble en økt utnyttelse av landets fiskeressurser.⁷⁶ Også innen trelast gjorde ny teknologi seg gjeldende fra 1880-årene med de nye produktene papir og cellulose som ble en ny og betydelig eksportvare.⁷⁷

Denne «*boomen*» førte med seg en betydelig økning i arbeidsplasser, i eksportvolumet, i Kristianias innbyggertall, og en kraftig utbygging av bolig og næringseiendommer.⁷⁸ På grunn av den kraftige veksten i Kristianias innbyggertall peker Knutsen på at investeringene i utbygging kom fra et reelt behov, men at etterspørselen i boligmarkedet førte til en sterk prisinflasjon.⁷⁹ Den årlige stigningen i eiendomsprisene i Kristiania var i perioden 1895-1899 på hele 15%.⁸⁰ Den fornuftige økonomiske veksten ble avløst av spekulasjon, en spekulasjon som begynte innen eiendomsmarkedet og forplantet seg videre til aksjemarkedet.⁸¹ Det var sommeren 1899 priskrakket i eiendoms- og aksjemarkedene i Kristiania forekom. Krakket var et resultat av en kraftig prisinflasjon og spekulasjon i årene 1895-1899 og utløste også en bankkrise som varte frem til 1904.⁸² Et viktig grunnlag for spekulasjon og for å skape en prisboble er kredittilførsel, og i perioden 1896-1898 ble seks nye banker etablert i Kristiania.⁸³ De eldre bankene var i begynnelsen forsiktige, muligens hadde de bankkrisen fra 1880-årene i bakhodet, men også disse bankene hadde deltatt i betydelig spekulative investeringer.⁸⁴

---

⁷³ Knutsen 2014:104.

⁷⁴ Ibid.

⁷⁵ Hodne 1981:130-131.

⁷⁶ Ibid.

⁷⁷ Ibid:104.

⁷⁸ Knutsen 2014:104-105 og Hodne 1981:403-404. Kristianias arbeidsmarkedsstatistikk viser at sysselsetning i handel vokste med 66,5%, håndverksdrift 22% og fabrikkdrift 21,4% fra 1896-98. Innbyggertallet i Kristiania økte med nesten 50% til 226 000 innbyggere. Kristianias formue var etter skatteligningen 282 millioner kroner i 1895 og økte til hele 422 millioner kroner i 1899.

⁷⁹ Knutsen 2014:104-105.

⁸⁰ Ibid:105. Eiendomsprisene steg mer enn hva utviklingen i husleieinntekter og kostnader tilsa. Det er også viktig å påpeke at Kristianias boligmarked var nærmest fullt ut et leiemarked.

⁸¹ Sjøbye 2000:139.

⁸² Knutsen 2014:103.

⁸³ Knutsen 2014:103.

⁸⁴ Ibid. Her kan nevnes for eksempel DnC, Akers Sparebank, Den norske Hypotek- og Realkreditbank og Kristiania Handelsbank.

Kristianiakrakket, har gjennom historielitteraturen blitt omtalt som et lokalt eiendomskrakk, men krakket omfattet, ifølge Knutsen, i stor grad også aksjemarkedet.⁸⁵ Det var konkursen til selskapet *Chr. Christophersen & Co.* som var den utløsende faktor og som sprakk finansboblen sommeren 1899.⁸⁶ Utstrakt lånefinansiering på moderniseringsprosjekter i hans fabrikker gjorde at han ikke kunne betjene gjelden da renteøkninger inntraff i 1899.⁸⁷ Chr. Christophersen har stått som et symbol på Kristianiakrakket da hans fall utløste krisen, men Knutsen gjør et interessant poeng i å påpeke at lånene som felte Christophersen var industrifinansiering og ikke innen eiendom.⁸⁸ Selv om Knutsen går noe bastant ut mot den tidligere historiske behandlingen av Kristianiakrakket har han et godt poeng. I hans fremstilling kommer det frem at Norge opplevde hva vi kan kalle en børsboom i disse tidene og at spekulative investeringer som skulle kulminere i et krakk som også i betydelig grad omfattet aksje- og industriinvesteringer.

I disse spektakulære tider ble Det Oversøiske Compagnie født. På toppen av en høykonjunktur, børsboom og eiendomsboble. Det som var en høykonjunktur og den første norske børsboomen ble etterfulgt av kollaps og bankkrise. I hvilken grad denne kollapsen i både eiendomsmarked og aksjemarked påvirket Det Oversøiske er ikke klart. Selskapet hadde noen vanskelige år i starten, spesielt eksporten viste seg å være en utfordring.⁸⁹

2.4 Det Oversøiske Compagnie med et norsk storborgerskap i ryggen

«The object of the Company generally speaking, is to continue the business of the firm of Det Oversøiske Compagnie on an increased scale, in order to be able to utilize with sufficient energy the advantages which have lately been acquired in the nature of increased business connections between the Far East and Northern Europe, to protect and advance the interests of Norwegian shipping in the Far East trade, and by means of permanent trading stations in China, to be on the spot during the trade movements, which will be a natural consequence of the opening up of that Country”..⁹⁰

Slik lød forretningsideen til Det Oversøiske Compagnie da det ble registrert som et aksjeselskap i 1899. Ved å omgjøre selskapet til et aksjeselskap fikk selskapet, foruten kapital, med seg en rekke store navn innen norsk næringsliv.

Vi kan se at selskapet fra starten av var interessert i hovedsakelig tre ting. Å få åpnet det enorme kinesiske markedet og å drive agentvirksomhet innen shipping og handel i Østen med

---

⁸⁵ Knutsen 2014:103.

⁸⁶ Hodne 1981:404 og Knutsen 2014:105.

⁸⁷ Knutsen 2014:105.

⁸⁸ Ibid.

⁸⁹ Michaelsen: Spredte trekk og minner.

⁹⁰ Prospekt: 1898 hentet fra Lorentzen 1919 og Aksjeinnbydelse 1899 hentet fra Aftenposten 09.02.1899.

tilstedeværelse. Grunnleggerne satt med informasjon og kunnskap om Kinas handel og kultur som kunne benyttes for å drive slik handelsvirksomhet. Handel i Kina var ikke ukjent for nordmennene, norske produkter hadde tidligere kommet på både kinesisk og andre utenlandske markeder, men da under store utenlandske handelshus. K. B. Michaelsen forteller at det på:

*«Slutten av 1800-årene [var] en voksende lyst blant norske forretningsmenn til selv å overta denne forretning, hvilket igjen resulterte i at flere nye, norske eksportfirmaer ble startet på dette tidspunkt. Blant disse var Det Oversøiske Compagnie et av de første, og ble litt etter litt – kanskje det aller største av norske eksportfirmaer».*⁹¹

Det Oversøiske var altså blant de første til å forsøke å ta over denne delen i handelsprosessen som før hadde vært under utenlandsk kontroll. Dette kan muligens forklare hvorfor så mange høyprofilerte norske forretningsmenn valgte å investere i Det Oversøiske. Michaelsen hevder at det var en oppfatning blant norske forretningsmenn at disse store handelshusene tjente gode penger på den norske handelen.⁹² For norske næringsmenn, som var sterkt fokusert på eksport, kan det sees som naturlig å ville ta over dette leddet og sitte igjen med denne fortjenesten selv. Dersom vi går gjennom *innbyderne*⁹³ til Det Oversøiske Compagnies prospekt, finner vi kjente personer som før utstedelser av aksjer for allmennheter har tegnet seg for aksjer.⁹⁴ Innbyderne kan således bli sett på som reklame for selskapet ved at kjente personer allerede er involvert i selskapet og gir det kredibilitet. Jeg har i den forbindelse laget noen tabeller for å vise hvem disse innbyderne var.

---

⁹¹ Michaelsen: Spredte trekk og minner.

⁹² Michaelsen: Spredte trekk og minner.

⁹³ Med dette menes aksjonærer som allerede har tegnet seg for aksjer og som står på aksjeinnbydelsen. Disse personene blir også kalt promotører i blant annet Farmand, men jeg mener innbydere er mer dekkende.

⁹⁴ I Det Oversøiske Compagnies tilfelle hadde innbyderne samlet tegnet aksjer for ca. 375 000.

Tabell 1.1 Liste over innbydere Det Oversøiske Compagnie

Navn	Bransje	Sted
A/S Chr. Aug. Thorne Ltd.	Fabrikk	Moss
Abrahamsen, I.	Advokat	Larvik
Andresen, Christopher	Skipsreder	Kristiania
Arnesen, Harald	Kjøpmann	Kristiania
Arnold, Simon	Grunnlegger	Kristiania
Arntzen	Bankmann	Kristiania
Bjørnson, Einar	Grunnlegger	Kristiania
Bommen, Alfred	Kjøpmann	Kristiania
Brinck, Fritz M.	Fabrikkeier	Kristiania
Brun, Hans	Agent	Kristiania
Bruusgaard, Kjøsteruud & Co.	Skipsreder	Drammen
Bryde, Johan H.	Konsul	Kristiania
Chr. Bjelland & Co.	Fabrikk	Stavanger
Christensen, Einar	Kjøpmann	Kristiania
Christiansen, Carl	Konsul	Kristiansand
Christoffersen, M. W.	Generalkonsul	Kristiania
Duborgh, Harald	Kjøpmann	Kristiania
Duborgh, W.M.	Konsul	Kristiania
Due, Gunnar E.	Konsul	Kristiansand
Dybwad, Jens M.	Kjøpmann	Kristiania
Ebbesen, D. M.	Kjøpmann	Kristiania
Feiring, Sigurd	Kjøpmann	Kristiania
Geijer, C. A.	Kjøpmann	Kristiania
Gjertsen, Preb. Crøy	Skipsreder	Kristiania
Gjestvang, A. M.	Kjøpmann	Kristiania
Grieg, Joachim	Konsul	Bergen
Gutzeit, Roede	Kjøpmann	Kristiania
Hans Kjær & Co.	Skipsrederi	Drammen
Hansen, Theodor	Direktør	Kristiania
Hegnander, C.	Kjøpmann	Kristiania
Heiberg, Axel	Konsul	Kristiania
Hjort, Adam	Kjøpmann	Kristiania
Holmboe, H. Stub	Kjøpmann	Kristiania
Iversen, J. T.	Skipsreder	Kristiania
Jensen, Anton F.	Kjøpmann	Kristiania
Johannsen, O. L. P. S.	Konsul	Bergen
Kahrs, Chr.	Kjøpmann	Bergen
Kroepelin, Jacob	Kjøpmann	Bergen
Lund, Erling	Skipsreder	Kristiania
Lynneberg, Joh. S.	Aksjemegler	Kristiania
Lütken, Thor	Advokat	Kristiania
Lømsland, L.	Kjøpmann	Kristiansand
Michelsen, Chr.	Skipsreder	Bergen
Mohr, Conrad	Konsul	Bergen
Neumann, H.	Kjøpmann	Kristiania
Nielsen, F. Kittel	Aksjemegler	Kristiania
Oppegaard, K.	Bryggeridirektør	Kristiania
Rieber, Fritz.	Kjøpmann	Bergen
Rolsted, H. E. M.	Advokat	Kristiania
Rømer, P. & C.	Tresliperi/sagbruk	Kragerø
Schibbye, Dr. G.	Fabrikkdirektør	Skien
Schmidt, Hans P. J.	Bankdirektør	Kristiania
Sigurd, Hesselberg	Kjøpmann	Kristiania
Smith, M. H.	Skipsreder	Arendal
Thiis C. Hauge	Fabrikkeier	Stavanger
Thoresen, Otto	Skipsreder	Kristiania
Wiel, Mads	Skipsreder	Fredrikshald
Wiig, H. Bache-	Mølleieier	Kristiania
Wium, Peder E.	Kjøpmann	Kristiania
Wright, Alfred Petersen	Konsul	Porsgrunn

Tabell 1.2 Geografisk inndeling

Sted	Antall
Arendal	1
Bergen	7
Kristiania	40
Kristiansand	3
Drammen	1
Fredrikshald	1
Kragerø	1
Larvik	1
Moss	1
Porsgrunn	1
Skien	1
Stavanger	2
Sørlandet	4
Vestlandet	9
Østlandet	47

Tabell 1.3 Bransjeinndeling

Bransje	Antall
Advokat	3
Agent	1
Aksjemegler	2
Bank	2
Fabrikk, industri	9
Grunnleggerne	2
Kjøpmann	21
Konsul	9
Rederi/shipping	9

Kilde til Tabeller: Prospekt:1898 hentet fra Lorentzen 1919 og Aksjeinnbydelse 1899 hentet fra Aftenposten 09.02.1899.

Innbyderne til Det Oversøiske Compagnie var i hovedsak engasjert i handel, og gjerne med utlandet. Det er tre poster som ikke inngår direkte går inn under dette, henholdsvis advokat-, bank- og aksjemeglerposten. Mange av aksjonærene kan sees i sammenheng med vertikal integrasjon hvor Det Oversøiske Compagnie blir å ta kontroll over salgsleddet. Den største posten er kjøpmennene. Det er usannsynlig at alle kjøpmennene var engasjert i utenlandshandel, men meget sannsynlig at man så muligheten for import av nye varer som kunne være av interesse for mange. Fabrikkeierne hadde et godt insentiv i å kunne utvide markedet sitt. Det vil da være snakk om å ta over dette leddet som de utenlandske handelshusene fra før hadde. Det samme gjelder de som er engasjert i shipping, som vil være handelsleddet etter at Det Oversøiske har funnet kjøpere til et norsk produkt i Kina. Det vil følgelig være muligheter for de innen shippingbransjen å utvide sitt virke i mye større grad enn om det var utenlandske handelshus som stod for dette. Vi skal dog ikke glemme at flere norske rederier var engasjert i kinafarten og Det Oversøiske Compagnies agentvirksomhet i Østen vil forsterke deres posisjon der. Her kan vi blant annet nevne rederiene *Bruusgaard & Kjøsteruud* og *Hans Kiær & Co.*⁹⁵

Det var 9 konsuler som stod som innbydere til selskapets oppstart i 1899. Konsulene som var utplassert i norsk tjeneste i utlandet, eller i Norge for andre land, bedrev ofte andre ting som å være engasjert i handel eller skipsfart. Vi kan for eksempel se på Johan Bryde som foruten å være konsul drev et skipsrederi fra Sandefjord og senere ble en foregangsmann i oppstarten av hvalfangst utenfor Sør-Afrikakysten.⁹⁶ Et annet eksempel er Konsul Christiansen i Kristiansand som også eide et bryggeri.⁹⁷ Et siste eksempel vi kan nevne er Konsul Duborgh som foruten å være aktiv innen forsikring og finans også var involvert i selskapet Lilleborg som importerte store mengder vegetabilsk- og planteolje fra oversjøiske markeder.⁹⁸ En konsekvens av dette er at de andre postene som fabrikker og shipping egentlig er større enn hva det ser ut som i tabellen, da mange konsuler i all hovedsak var forretningsmenn. I neste tabell får vi et bedre innblikk i dette.

---

⁹⁵ Sogner 2001:194. Og Wikborg 1959:39

⁹⁶ Børresen 2009:79.

⁹⁷ Ukjent forfatter 1922:15-17.

⁹⁸ Lilleborg fabrikker 1947:22-27.

Tabell 1.4 konsulers andre virker

Konsuler	Yrke/selskap	Spesifikt	Diverse
Bryde, Johan H.	Skipsreder	Stor innen hvalfangst	Hvalfangst Sør-afrikakysten
Christiansen, Carl	Fabrikkeier	Kristiansands Bryggeri	
Duborgh, W. M.	Peter Thr.Duborg	Forsikring og finans	Styremedlem Lilleborg
Due, Gunnar E.	Grosserer/Agent	Trelast	
Grieg, Joachim	Skipsmeglingselskap	Skipsmegling	Skipsmeglingselskap
Heiberg, Axel	Fabrikkeier	Ringnes Bryggeri	Konsul Shanghai 1870-72
Johannessen, Ole L. P. S.	Disponent	Ukjent	
Mohr, Conrad	Aug. C. Mohr & Søn	Kornimport	Norges største kornimportør
Wright, Alfred Petersen	P.M Petersen & Søn	Rederi	Overtok Norrøna Fabrikker

Kilde: Steenstrup, Bjørn. Hvem er Hvem 1912, Steenstrup, Bjørn Hvem er Hvem 1930. Hoffstad (1935) Merkantil Leksikon. Store Norske Leksikon (Internett), Norsk Biografisk leksikon (Internett).

Tabellen viser at alle konsulene i stor grad var involvert i norsk næringsliv. Den som det vites minst om er Ole Johannesen. Det har kun lyktes meg å finne ut at han var disponent, noe som vil si leder/sjef. Et annet moment som kommer frem er at konsulene ofte har eierskap i næringer som er av eksport og internasjonal handel. Vi kan da nevne trelast, skipsfart og bryggeri som eksempel. Vi har allerede tidligere i kapittelet sett at Det Oversøiske Compagnie eksporterte øl fra Ringens Bryggeri ned til Kina som konsul Heiberg altså er medeier i.⁹⁹ For en klarere definisjon på hva en konsul gjør støtter jeg meg på tidligere masterstudent i Historie, Ingvil Myrstad, som skriver at konsulatet i Kina hadde et bredt virksomhetsområde:

*«med mange ulike oppgaver, økonomiske og ikke-økonomiske. Konsulatet var alt fra handelspolitisk og eksportfremmende verktøy, til serviceorgan for redernæringen, statlig informasjonskanal, og opplysnings- og hjelpesentral for landsmenn både i og utenfor Kina».*¹⁰⁰

Myrstad bemerker også at det er kommersielle hensyn som står sterkest hos konsulene.¹⁰¹ Foruten dette var også konsultittelen knyttet til prestisje. I familiebiografien om Mohr fra Bergen ble det skrevet at Conrad Mohr ble tysk konsul da han trådte inn i firmaet og at det kan ha lettet arbeidet med å bygge nettverk.¹⁰²

Det Oversøiske Compagnie er i stor grad dominert av investorer fra Østlandet. Dette er ikke uvanlig da selskapet ble etablert i Kristiania av personer fra Kristiania. Vestlandet og

⁹⁹ Konsul Heiberg hadde også erfaring fra Kina da han hadde vært konsul i Shanghai i perioden 1870-72.

¹⁰⁰ Myrstad 2009:87

¹⁰¹ Ibid:88

¹⁰² Mohr 1953:77.

Sørlandet er representert med folk fra tradisjonelle kystnæringer. Her kan det nevnes spesielt shipping i Bergen og Kristiansand, samt hermetikkindustrien i Stavanger.¹⁰³

Innbyderne er i stor grad del av hva vi kan kalle en elite innen norsk næringsliv. Navnene som kommer frem av prospektet er store norske forretningsmenn. I Kristiania kan vi nevne Otto Thoresen og konsul Heiberg. I Drammen finner vi også på prospektet de store rederiene Bruusgaard, Kiøsteruud & co og Hans Kiær & Co.¹⁰⁴ Fra Bergen er politikeren og rederen Christian Michelsen aksjonær. Av andre aksjonærer i Bergen er også den kjente Rieber- og Griegfamilien representert. Fra Stavanger kan aksjonæren Christian Bjelland nevnes.

Mange andre aksjonærer kan også trekkes frem, men jeg mener dette er nok til å tegne et bilde. En norsk elite innen næringslivet hadde tro på Det Oversøiske Compagnie og deres ide. Flere kan nok ha hatt interesser i et slikt type selskap i forbindelse med vertikal integrasjon¹⁰⁵, som blant annet Sogner hevder Kiær hadde. Men det var nok en formening om at dette kunne bli en lønnsom bedrift ettersom utenlandske handelshus hadde gjort det samme tidligere, og at man nå hadde kunnskap og kompetanse til å klare dette selv.

På tross av disse fremtredende navn på prospektet klarte ikke Det Oversøiske Compagnie å reise den ønskede kapital på en million kroner. Innbyderene tegnet seg for ca. 375 000kr.¹⁰⁶ Selskapet håpet altså å få inn 625 000kr fra det offentlige aksjemarked, men klarte kun å reise 125 000kr. Hva som er grunnen til dette er ikke sikkert. Selskapet ble dannet på toppen av en spekulasjonsbølge og en kredittboble som indikerer at det burde være investorer og kapital tilgjengelig. Hvis vi spiller videre på Sogners teori om at selskapet kan sees i sammenheng med norske industrialisters ønske om en sterkere kontroll over salgsprosessen kan vi hevde at selskapet var et eliteprosjekt og muligens ikke appellerte like sterkt hos den allmenne nordmann.¹⁰⁷ Vi har også sett nærmere på aksjonærene til Det Oversøiske Compagnie og bekreftet at de fleste var store handelsmenn innen industri, skipsfart og handel. Sogner hevder at selv om skipsfarten og industrien ble stadig mer spesialisert hang det likevel sammen i et nært forhold fordi industrien var så eksportrettet.¹⁰⁸ Mange rederier hadde sitt fundament fra norske eksportrettede næringer. Han peker videre på at familien Kiær var med på eiersiden i

---

¹⁰³ Tabell 1.1

¹⁰⁴ Eierskapet er representert av shippingsselskapet Hans Kiær & Co som opererte med skip på Kinakysten, men familien var stor innen trelastindustrien og norsk næringsliv generelt. Rederiet var opprinnelig etablert av Hans Jürgen Kiær i 1891, men da han døde gikk hans bror Elias Kiær tungt inn i selskapet. Sogner 2001:194.

¹⁰⁵ Med vertikal integrasjon menes det at personer innen industri hadde et ønske om å ta et sterkere grep om salgsleddet som blir å integrere fremover. Se Sogner 2001:218-222.

¹⁰⁶ Prospekt:1898 hentet fra Lorentzen 1919.

¹⁰⁷ Sogner 2001:219.

¹⁰⁸ Ibid:197.

både Fred Olsens rederier og opprettelsen av Den skandinaviske Øst-Afrika Linje med Thor Thoresen.¹⁰⁹ Et handelsselskap som Det Oversøiske Compagnie passer godt inn i dette forholdet som kan hjelpe industrien å finne kjøpere og skipsfarten med mer last.

2.4.1 Assosiativ Kapitalisme

Selv om man ikke klarte å få fulltegnet innbydelsen mener jeg at Det Oversøiske Compagnie kan sees i sammenheng med Knut Sogners term *Assosiativ Kapitalisme*. Det er et bredt *norsk storborgerskap*¹¹⁰ som går inn og gjør etableringen mulig. Opprettelsen av Det Oversøiske Compagnie var preget av de store navn på aksjonærlisten. Knut Sogner har i sin bok *Plankeadel* og senere også *Andresens* lansert termen *Assosiativ Kapitalisme* som fokuserer på de norske kapitalisters særpreg. Det særpreget som får mest oppmerksomhet er samarbeid mellom norske kapitalister som gjennomfører investeringer og prosjekter med et bredt eierskap. Sogner peker også på at det var forskjellige nettverk som ofte utgjorde investeringsfellesskapet.¹¹¹

I Det Oversøiske Compagnie kan vi hevde at det nettopp var et slikt nettverk av innflytelsesrike kapitalister som slo seg sammen om opprettelsen av selskapet. Deres motivasjon for dette kan som tidligere diskutert ha vært at mange var engasjert i import/eksport eller skipsfart som vil kunne ha stor nytte av et betydelig norsk handelshus. Nasjonale følelser kan også ha spilt inn, da man tok dette handelsleddet fra utenlandske hender tilbake til de norske. Dette medførte en sterkere kontroll over handelen, samtidig som kapitalistene mente at utenlandske selskaper tjente store penger på norsk handel. Fra aksjonærenes side kan opprettelsen av Det Oversøiske Compagnie sees i sammenheng med vertikal-integrasjon da mange av aksjonærene, som vist tidligere i oppgaven, var industrialister som ønsket sterke kontroll over handelsleddet.¹¹²

I *Plankeadel* forteller Sogner om familien Kiærs investeringer:

*«Organisasjonsmessig markerte dette gjennombruddet for en ny arbeidsform for familien. Den begynte å samarbeide med andre kapitalister, man gikk inn sammen med andre med store eierandeler i et samarbeidende fellesskap».*¹¹³

---

¹⁰⁹ Sogner 2001:197. Sogner finner også denne utviklingen i Fearnleyfamilien som både var engasjert i industri og skipsfart. Senere opprettet også Fearnleyfamilien et handelsselskap, Alliance Import & Export Co.

¹¹⁰ Sogner 2001:9-11. Sogner hevder at det var et norsk storborgerskap i det norske næringsliv som utgjorde en betydelig økonomisk maktfaktor i Norge. Dessuten samarbeidet de ofte bredt sammen om prosjekter.

¹¹¹ Ibid.

¹¹² Ibid:219

¹¹³ Sogner 2001:55.

2.5 Christian B. Lorentzen og vendingen mot eksport

Christian B. Lorentzen kom inn i selskapet i 1902 fordi en av grunnleggerne, Simon Arnold døde i 1901.¹¹⁴ Lorentzen hadde selv et agenturfirma sammen med Einar Wettre innen maskiner for skogs- og papirindustrien og et personlig selskap som eksporterte trelast.¹¹⁵ Lorentzen var svært engasjert i skogsindustrien og var i flere år blant annet sekretær i det kartellaktige *Scandinavian Wood Pulp and Paper Association*.¹¹⁶ Han ble ansatt som sjef for eksportavdelingen i Det Oversøiske og ble en svært sentral mann i selskapets historie.¹¹⁷

Grunnen til at man hentet inn Lorentzen var at det viste seg å være vanskeligere enn antatt å få til en viss eksport av norsk tre til Kina.¹¹⁸ Det Oversøiskes virksomhet var i hovedsak på denne tiden befraktning av varer på kinakysten og man trengte derfor å få inn en mann som hadde kompetanse på eksport av tre til utlandet. Vi har sett at det på eiersiden var flere som var engasjert i trelast, som blant annet Elias Kiær. Det var en hovedprioritet å få denne virksomheten til et større nivå. Gjennom sine reiser i Østen fikk han etablert handelskontakter, men han klarte også å fremme sine egne interesser ved å skaffe seg selv tittelen *Generalkonsul*.¹¹⁹ Ifølge næringslivshistorien til *Lorentzen & Wettre* skal Lorentzen ha overtalt kongen av Siam til dette, for øvrig uten tillatelse av den norske kongen da han mente dette kunne ordnes senere.¹²⁰ Hvorvidt denne fremstillingen er nøyaktig vites ikke, men Lorentzen blir titulert som *generalkonsul* etter dette, samt hans kollega Einar Wettre som *konsul*. En mulig grunn til at han strebet etter en konsultittel var at den bar med seg prestisje som kan ha gitt han en større tyngde i Det Oversøiske Compagnie. Lorentzen skulle vise seg å bli en betydelig aktør i norsk næringsliv, spesielt under høykonjunkturen og krigen, men var på dette tidspunktet ikke blant eliten som aksjonærene i Det Oversøiske.

Christian B. Lorentzen etablerte tidlig en personlig kontakt, eller ihvertfall et nært forretningssamarbeid med Elias Kiær, som var en av Norges fremste handelsmenn på denne tiden.¹²¹ Som eksempel kan det nevnes at Lorentzen fikk fullmakt fra Kiær til å stemme på generalforsamlingen og ekstraordinær generalforsamling i Det Oversøiske Compagnie i

---

¹¹⁴ Michaelsen: Spredte trekk og minner.

¹¹⁵ Lorentzen & Wettre Company History.

¹¹⁶ Sogner 2001:214. Det ble organisert av Chr. Christophersen på begynnelsen av 1890-tallet.

¹¹⁷ Michaelsen: Spredte trekk og minner.

¹¹⁸ Michaelsen: Spredte trekk og minner, Lorentzen & Wettre – Company History.

¹¹⁹ Lorentzen & Wettre Company History.

¹²⁰ Lorentzen & Wettre Company History.

¹²¹ Se Sogners Plankeadel (2001) for detaljerte forhold rundt Elias Kiærs posisjon i norsk næringsliv. Det er mulig at Lorentzen og Kiær skal ha kjent hverandre også før Det Oversøiske Compagnie da de begge var fra Drammen.

1906.¹²² Hvis de ikke var personlige venner tyder senere brev på at de ble det da Kiær ba Lorentzen hilse sin kone i avslutning av forretningsbrev.¹²³ I et annet brev kommer det frem at Lorentzen hadde snakket med Kiærs kone angående salg av deres båt hvilket han syntes var «bedrøvelig, da det jo alltid er kjært for de andre seilere herhjemme at se dig paa fjorden».¹²⁴ At Lorentzen hadde nær kontakt med Elias Kiær viser at Lorentzen var en betydelig aktør i denne tiden.

Lorentzen skulle vise seg å ha suksess med å finne nye markeder for Det Oversøiske Compagnie, men det har lyktes meg å finne informasjon i Elias Kiærs privatarkiv som viser at en personlig konflikt mellom Einar Bjørnson og Christian B. Lorentzen holdt på å ødelegge for selskapet.¹²⁵ Det kommer frem at Lorentzen hadde tydelige problemer med lederegenskapene, eller mer presist hegemoniet, til Bjørnson og disputten dem imellom kan være grunnen til at man ikke tidligere fikk etablert datterselskapet i Hong Kong.¹²⁶ Det ser ut til at løsningen ble å skille Lorentzen og Bjørnson ved at Lorentzen overtok ansvaret for eksport mens Bjørnson overtok skipsbefraktning, men ettersom Lorentzen allerede var eksportsjef kan det tyde på at konfliktens kjerne var at Bjørnson hadde blandet seg inn i Lorentzens avdeling.¹²⁷ Einar Bjørnsons lederegenskaper er også fra andre kilder blitt satt spørsmål ved:

«Ledelsen i DOC kan det sikkert sies meget om, det var – som vel de fleste andre steder – en blanding av godt og vondt. Enkelte ble kanskje utpekt p.g.a. sine økonomiske interesser i selskapet eller p.g.a. sitt gode navn, som tilfellet var med Einar Bjørnson, sønn av Bjørnstjerne Bjørnson, men neppe noen stor forretningsmann.»¹²⁸

Det har ikke blitt skrevet mye om Einar Bjørnson. Edvard Hoem skriver i sin biografi om Bjørnstjerne Bjørnson en karakteristikk som kan underbygge påstanden om at Einar Bjørnson kunne være vanskelig å ha med å gjøre, men gir liten innsikt til hvordan han var som forretningsmann.

«Einar var komen til Norge og hadde vore på Aulestad ei god stund. Han var blitt mildare og meir forståande enn Bjørn. Men han var like fullt bevisst og ofte uvennleg i påstandane sine, faderlig formanande, full av livsråd og klokskap, sjølv når det gjaldt landbruket, slik at Erling ofte ønskte at han sjølv ikkje hadde vore

---

¹²² Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 14.12.1906.

¹²³ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 16.10.1925.

¹²⁴ Brev fra Christian B. Lorentzen til Elias Kiær 17.03.1916.

¹²⁵ Brev fra Elias Kiær til Bjarne Aagaard 1904.

¹²⁶ Brev fra Elias Kiær til Bjarne Aagaard 1904.

¹²⁷ Brev fra Elias Kiær til Bjarne Aagaard 1904.

¹²⁸ Jargel: Historien om Sverre Jensen

landmann, for så kunne han ha vore like klok som dei andre, eit ønske han ofte hadde når han var saman med folk som aldri hadde vore på landet, da det såg ut til at dei sat med universalmiddlelet for lønsam gardsbruk!»¹²⁹

2.5.1 Thoresen & Co.

Selv om det var hindringer i oppstarten fikk de startet opp forretninger i Kina med et nytt datterselskap i 1903.¹³⁰ *Aagaard, Thoresen & co.* ble etablert i Hong Kong med Bjarne Aagaard som avdelingssjef. Det har lyktes meg i å finne dokumenter hvor Aagaard rapporterte i 1904 at selskapet hadde gode utsikter, samt at cellulose ble sendt med jevne mellomrom fra Norge.¹³¹ Fordi konsulen i Hong Kong ikke hadde tilgang på handelsstatistikk har vi lite informasjon tilgjengelig fra Konsulatet, i motsetning til Shanghai, og Aagaards rapport er således et viktig dokument som viser at det lyktes til en viss grad å få norske varer til også dette markedet. Avdelingen i Hong Kong var for det meste engasjert i skipsfart på den kinesiske kyst, og selskapet opererte på vegne av andre norske skipsrederier som hadde interesser på kinakysten. Avdelingen er også den eneste vi har kilder på som en direkte filial av selskapet og ikke et selvstendig datterselskap.¹³² I 1909 sluttet Bjarne Aagaard i selskapet og Arne Schau Sørensen tok over lederstillingen. Selskapet skal da ha utvidet agentvirksomheten til også å gjelde større befraktningsfartøy for andre land, men det er uklart i hvor stor grad.¹³³ Sørensen hadde tidligere jobbet flere år med Olaf Thoresen i Shanghaiavdelingen. Selskapet skiftet, med hans inntreden, navn fra *Aagaard, Thoresen & Co* til kun *Thoresen & Co.*

Det Oversøiske hadde før etableringen i Hong Kong et datterselskap i Shanghai sammen med den profilerte Olaf Thoresen: *Thoresen & Co.* Fra Shanghai finnes konsulatberetninger som viser til et godt samarbeid mellom *Thoresen & Co.* og Konsulen i Shanghai. Shanghai utviklet seg til å bli et sentralt punkt for norsk handel med Kina.¹³⁴ Ved siden av dette hadde selskapet en betydelig agent- og meglervirksomhet innen shipping.¹³⁵ I 1903 opprettet *Thoresen & Co.* en teknisk avdeling som solgte maskiner, elektrisk utstyr og lignende.¹³⁶ Denne avdelingen ble skilt ut av selskapet to år senere som *China General Engineering Company*.¹³⁷ Generalkonsul Thorvald Hansen i Shanghai meddeler i en konsulatberetning for 1906 at

---

¹²⁹ Hoem 2011:362-363.

¹³⁰ Vedlegg 1: Liste over Utenlandske datterselskaper.

¹³¹ Brev 1904 fra Elias Kiær til Bjarne Aagaard.

¹³² Direktionens beretning til generalforsamlingen 30.05.1918. Sendt til Elias Kiær.

¹³³ Lorentzen 1919:27.

¹³⁴ Filseth & Seeberg 2000:58.

¹³⁵ Filseth & Seeberg 2000:58.

¹³⁶ Farmand 14.02.1916 Spesialutgave Det Oversøiske Compagnie.

¹³⁷ Farmand 14.02.1916 Spesialutgave Det Oversøiske Compagnie.

selskapet har introdusert norske telefoner hos den kinesiske telegrafstyrelse og at de benyttes i Peking, Shanghai (kinesiske bydel), Tientsin og Canton.¹³⁸

Thoresen & Co ser ut til å ha gjort det godt fra oppstarten, ikke usannsynlig hadde dette noe med Olaf Thoresens erfaring med Kina og shipping å gjøre. Dette blir underbygget av Weyergang-Nilsen som skriver at det ble en bedring for norske redere som engasjerte seg på kinakysten ved opprettelse av selskapene *Thoresen & Co*, *O. Thoresen & Co*, samt *Cato N. B. Aalls* bedrift i Tokyo.¹³⁹ Ved å ta en nærmere titt på hva kontoret importerte kan vi se på Konsulatberetninger for perioden 1900-1909.¹⁴⁰

Tabell 1.5 Import for *Thoresen & Co. Shanghai*

Importvarer 1899	Verdi	Importvarer 1902	Verdi	Importvarer 1906	Verdi
Hermetikk	900	Knekkebrød	8	Akevitt	50
Knekkebrød	100	Papir	480	Galoger (kalosjer)	100
Maskinutstyr o.l.	400	Paraplyer	70	Hermetikk	240
Papir	100	Stoler	60	Hesteskosøm	15
Sterilisert melk	1000	Tremasse	400	Kondensert melk	442
Øl	200	Ulltepper	140	Medisintran	27
		Valsemasse	30	Papir	450
		Øl	36		
Sum	2700	Sum	1224	Sum	1324

Kilde: Shanghai Aarsberetning for 1899 fra fungerende generalkonsul Filip Hagberg. Konsulatberetninger uddrag af aarsberetninger fra de norske og svenske konsulater m. m. inkomnde i aaret 1903 og Konsulatberetninger ugesudgaven 21.12.1906. Alle tallene i tabellen er i internasjonale Tael som var knyttet til sølvstandarden. En Tael var som regel lik 36,854g sølv, men dette kunne variere i noen grad. Kina hadde ikke egen nasjonalvaluta før i 1933 og handler i tidsrommet til Det Oversøiske Compagnie ble gjennomført med banknoter, sjekker uttrykket i tael eller sølvmynter fra andre land som Spania og Mexico.

Tabell 1.5 viser ganske overraskende tall da de var mye høyere i oppstarten enn de var etter flere års drift. Faktisk er importen i år 1899 dobbelt så høy som det den er i 1906. Dette tyder på at Det Oversøiske Compagnie hadde problemer med å få etablert norske varer i det kinesiske markedet. En grunn til dette kan være internasjonale hendelser som Boxer-opprøret og den russisk-japanske krig. Flere andre kilder hevder at disse begivenhetene skapte problemer for selskapet med importering til Kina¹⁴¹ Vi kan lese ut i fra tabellen at det er blitt forsøkt med flere artikler som ikke ser ut til å ha kommet opp i et nødvendig kvantum. Her

¹³⁸ Konsulatberetninger ugesudgaven 21.12.1906. Funnet i Farmand samlingsbok for 1906. Telefonene hadde visstnok fått et godt innpass på markedet og konsulen anbefaler at man fortsetter denne bedriften.

¹³⁹ Weyergang-Nilsen 1994:88.

¹⁴⁰ Det er ikke rapporter fra konsulen i Shanghai som er av interesse for hvert av årene, men det gir allikevel et godt innblikk i hvilke varer *Thoresen & Co.* importerte samt kvantum og vekst.

¹⁴¹ Av andre kilder kan vi nevne blant annet Christensen 1971, Saxe 1914:220.

kan det nevnes knekkebrød, øl, ulltepper, paraplyer og valsemasse som ikke lenger er oppført i 1906.¹⁴² Konsulen bemerker i sin beretning at Det Oversøiske måtte selge paraplyene i 1902 med tap.¹⁴³ Det ser ut som om det er de mest tradisjonelle nordiske varene som har slått best i gjennom som hermetikk og papir. Melk ser også ut til å ha funnet seg et nisjemarked. Dahls kondenserte melk var spesielt ettertraktet som et produkt av god kvalitet i Shanghai.¹⁴⁴

Det Oversøiskes eksport fra Kina til nordiske land er ikke like godt kartlagt av konsulatet. I Hovedsak viser det seg å være te, rabarbra, silke og porselen som ble utført. I 1899 var eksporten fra Thoresen & co til det skandinaviske marked på 7000 kinesiske tael hvor te og rabarbra stod for 5700 tael. Dette ble eksportert til Københavns frihavn hvor Det Oversøiske Compagnie opprettet et datterselskap 1902.¹⁴⁵ Lite informasjon finnes om dette datterselskapet da det senere kom under dansk kontroll.¹⁴⁶ Det vi vet er at opprettelsen av datterselskapet i realiteten var å flytte Det Oversøiskes importavdeling til København.¹⁴⁷ Mest sannsynlig er dette av praktiske årsaker ved at det var etablert fast linjefart mellom København og Østen.¹⁴⁸

På bakgrunn av denne informasjonen kan vi slå fast at Lorentzens inntreden ikke var så viktig for det kinesiske marked og at hans lovord er kommet fra hans arbeid med å internasjonalisere Det Oversøiske Compagnie, først med agentsamarbeid og senere med opprettelser av utenlandske datterselskaper. Med andre ord var Lorentzens arbeid en markedsutvidelse og ikke i betydelig grad noen forbedring av det eksisterende marked.

Brevveksling mellom Christian B. Lorentzen og Elias Kiær forteller at det var diskusjoner mellom Joachim Grieg og Lorentzen om å få i stand en avtale hvor man ønsket å slå sammen Griegs og Oversøiskes befraktningsvirksomhet på kinakysten.¹⁴⁹ Grieg var en betydelig aksjonær i Det Oversøiske og satt i selskapets styre. Lorentzen hadde støtte fra en annen storaksjonær, Elias Kiær, men ventet motstand fra Bjørnson.¹⁵⁰ Dette er nok et eksempel hvor

---

¹⁴² Vi må være litt forsiktige med å lese for mye inn i dette da enkelte produkter, som for eksempel melk var importert i 1899 og 1907, men ikke i 1902. Det er allikevel et poeng at flere artikler ikke slo igjennom på det kinesiske markedet.

¹⁴³ Konsulatberetninger ugesudgaven 21.12.1906. Funnet i Farmand samlingsbok for 1906.

¹⁴⁴ Konsulatberetninger ugesudgaven 21.12.1906. Funnet i Farmand samlingsbok for 1906.

¹⁴⁵ Farmand 14.02.1916 Spesialutgave – Det Oversøiske Compagnie.

¹⁴⁶ Farmand 14.02.1916 Spesialutgave – Det Oversøiske Compagnie.

¹⁴⁷ Farmand 14.02.1916 Spesialutgave – Det Oversøiske Compagnie.

¹⁴⁸ Aftenposten 03.10.1903 Annonse Østasiatiske Kompagni.

¹⁴⁹ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 14.10.1905

¹⁵⁰ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 14.10.1905.

Lorentzen og Bjørnson ikke er enige, noe som underbygger at de to hadde et anstrengt forhold til hverandre. Kiær skriver til Lorentzen:

«Det gleder meg at se, at det gaar forover med Deg og Grieg, Bjørnson faar jo finde seg i, hvad direktionen finder er i selskabets interesse».¹⁵¹

Ved å undersøke i Griegs arkiv på sjøfartsmuseet i Bergen er det bekreftet at en slik avtale kom i stand. *Joachim Grieg & Co.* var i sterk konkurranse på kinamarkedet med Det Oversøiske og peker på at rederne i hovedsak benyttet seg av Det Oversøiske, samt at de som drev befraktning i Kina hadde en oppfatning av at Thoresen var den beste forbindelsen for norske skip.¹⁵² Avtalen mellom Grieg og Oversøiske er ikke kjent i detalj, men i historien om *Joachim Grieg & Co.* blir det skrevet at «vårt direkte arbeide med Kina opphørte så lenge arrangementet varte».¹⁵³ Denne nye informasjonen støtter opp om at *Thoresen & Co.* hadde et godt grep om skipsfarten på kinakysten.

Det ble også forsøkt å komme seg inn på det japanske markedet. I Japan opprettet aldri Det Oversøiske noe datterselskap, men hadde fra 1904 samarbeid med Cato N. B. Aalls agentvirksomhet i Japan.¹⁵⁴ Aall var en kjent nordmenn i Shanghai og hadde et tett samarbeid med Olaf Thoresen.¹⁵⁵ Det er ikke kjent hvilke varer som ble eksportert til eller fra Japan, men at agentvirksomheten var angivelig knyttet opp mot flere andre av Det Oversøiskes datterselskaper som det i Hong Kong og Shanghai.¹⁵⁶

Det Oversøiske Compagnie så en mulighet i 1908 for å utvide sin virksomhet i Kina. Visekonsul Jørgen Eitzen rapporterte hjem til Norge at en kinesisk boikott av japanske varer kunne gi gunstige forhold for norske produkter.¹⁵⁷ Spesielt trekker han frem at varer som papir, fyrstikker og muligens også trevarer kunne nytte fordel av denne boikotten. Det Oversøiske så også sin mulighet på samme tid til å få på plass et samarbeid med agenturfirmaet *Bradley & Co. Ltd.* i Shanghai og opparbeidet seg en vesentlig eksport av

---

¹⁵¹ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 1905.

¹⁵² Historien om *Joachim Grieg & Co.*

¹⁵³ Historien om *Joachim Grieg & Co.* Vi vet ikke hvor lenge avtalen varte.

¹⁵⁴ Vedlegg 2: Liste over Agenter. Ihht. Konsulatberetninger Ugeudgaven Nr. 10 11.03.1905. Tilgjengelig fra lenke: http://www.ssb.no/a/histstat/div/is/is_133.pdf [14.05.2015]. Hovedartiklene fra Norge til Japan var tremasse og papir. Det blir vist til forsøk med nye produkter, men disse når ikke et betydelig kvantum. Det kan blant annet nevnes melk, matvarer og eddiksyre, men det nevnes ikke om det er Aall er Det Oversøiske som har importert det inn.

¹⁵⁵ Filseth & Seeberg 2000:59

¹⁵⁶ Vedlegg 2: Liste over agenter og Filseth & Seeberg 2000:59.

¹⁵⁷ Konsulatberetninger Ukeutgaven nr. 23 06.06.1908. Tilgjengelig fra lenke: http://www.ssb.no/a/histstat/div/is/is_136.pdf [14.05.2015].

norsk papir til Kina.¹⁵⁸ Papir og cellulose var på denne tiden hovedartiklene av Det Oversøiske eksport.¹⁵⁹

2.5.2 Hovedkontoret og forretningsreiser

Hovedkontoret til Det Oversøiske Compagnie ser i hovedsak ut til å ha vært engasjert i agentarbeid for skipsfart til Østen. Her kan vi nevne at Det Oversøiske Compagnie hadde agenturet for det norske marked til Østasiatiske Kompagni og deres russiske datterselskaps linjer til Østen¹⁶⁰ Christian B. Lorentzen personlige selskap ble i 1906 fusjonert inn i Det Oversøiske Compagnie. Dette var et selskap som eksporterte tremasse til oversjøiske markeder.¹⁶¹ Senere ble også *Lorentzen & Wettre AS* fusjonert inn, men skal ha fortsatt å fungere som en selvstendig enhet. *Lorentzen & Wettre* produserte for det meste maskiner til skogsindustrien.¹⁶² Lorentzens personlige selskap var betydelig mindre og kan sees som en tidlig vertikal integrasjon i Det Oversøiske Compagnie da man integrerer bakover i produksjonsleddet.

Det Oversøiske Compagnies oppstart var som vi har diskutert tregere enn man hadde håpet på. Spesielt kan vi se på eksporten fra Kina som man ikke fikk opp i ønsket kvantum. Som resultat av dette var selskapet nødt til å skrive ned kapitalen i selskapet til 200 000kr i 1906.¹⁶³ På samme tid ble det dog tegnet 125 000kr i preferansekapital.¹⁶⁴ Vi har allerede nevnt de internasjonale hendelsene som Boxeropprøret fra 1898 og Den russisk-japanske krig som startet 1904 og varte litt over ett år. Selskapet hevder selv at disse konfliktene skadet handelsvirksomheten, men at befraktningsavdelingen gjorde det godt.¹⁶⁵ Det var da muligheter for norske redere å ta over denne markedsandelen. Spesielt japanerne hadde opparbeidet seg et betydelig marked på kinakysten og når disse ble engasjert i trossettransport, hevder Filseth og Seeberg at det ble en høykonjunktur for de norske rederne.¹⁶⁶ Konkurransen ble igjen hardere etter krigen da Japan engasjerte seg på det kinesiske befraktningsmarkedet, men norske spesialbygde båter klarte seg angivelig bra.¹⁶⁷

---

¹⁵⁸ Vedlegg 2: Liste over agenter.

¹⁵⁹ Michaelsen: Spredte trekk og minner.

¹⁶⁰ Aftenposten 21.07.1900 Annonse.

¹⁶¹ Farmand 14.02.1916 Spesialutgave Det Oversøiske Compagnie.

¹⁶² Lorentzen 1919:19.

¹⁶³ Christensen 1971:1.

¹⁶⁴ Ibid.

¹⁶⁵ Lorentzen 1919:3.

¹⁶⁶ Filseth & Seeberg 2000:54. De peker på at rundt 160 skip fra 50 forskjellige redere var engasjert på kinakysten under denne krigen

¹⁶⁷ Ibid. Antallet norske skip engasjert på kinakysten ble færre, men større og mer spesialiserte.

Med Christian B. Lorentzens besøk til utenlandske markeder og hans sentrale posisjon i selskapet ble det nå et enda større fokus på å få opprettet nye markeder. Det er dog viktig å påpeke at Lorentzen ikke gjorde denne jobben alene. Sverre Jensen var blant dem som bidro til å finne nye markeder for Det Oversøiske. Han begynte sin karriere tidlig i selskapet som kontorist, men steg raskt i gradene.¹⁶⁸ Reisene til Sverre Jensen begynte i 1911 for å finne nye markeder spesielt for hermetikk.¹⁶⁹ Spesielt fokuserte han på Australia, New Zealand, USA og Canada. Sannsynligvis var også andre delaktige i dette arbeidet, men vi har ikke kildemateriell som nevner andre personer.

2.5.3 Et norsk Free-Standing Company

Det Oversøiske ble etablert som et *free standing company*. For en definisjon på hva et slik selskap er kan vi støtte oss på Mia Wilkins:

*«A Free-standing company is a firm set up in one country for the purpose of doing business outside that country. The term free-standing was adopted to contrast this type of investment over borders with business operations at home and then moves abroad, building on its competence and needs and generally pursuing a related line of business».*¹⁷⁰

Frittstående selskaper er ikke blant de mest kjente selskapsformene, men var sannsynligvis fra siste halvdel av 1800-tallet Storbritannias mest typiske form for *Foreign direct investment*.¹⁷¹ Vi kan se fra Wilkins' definisjon at dette passe godt sammen med hvordan Det Oversøiske Compagnie startet. Det ble etablert et selskap i Kristiania med hensikt å gjøre forretninger i Kina, som ble realisert med opprettelser av datterselskaper og samarbeid i Shanghai og Hong-Kong. Vi kan også legge til at hovedtyngden i Det Oversøiske Compagnie lå i utlandet med datterselskaper og agenter, mens hovedkontoret var forholdsvis lite.

Wilkins mener at et frittstående selskap må, i samme grad som et multinasjonalt selskap, ha fordeler for å klare å konkurrere og overleve i utlandet.¹⁷² Et frittstående selskap kan både ha *interne* og *eksterne* fordeler som vil gjøre dem konkurransedyktige i utlandet.¹⁷³ Hva var da Det Oversøiske Compagnies fordeler? Ved etableringen har man i lederne og grunnleggerne kunnskaper og erfaring med handel og forretninger i Kina. Dette vil være en av selskapets interne fordeler. Spesielt kan vi trekke frem Thoresen her som allerede var etablert

---

¹⁶⁸ Jargel: Historien om Sverre Jensen. Aftenposten 12.10.1935 Sverre Jensen 50 år.

¹⁶⁹ Jargel: Historien om Sverre Jensen. Aftenbladet 12.10.1935 Sverre Jensen 50 år.

¹⁷⁰ Wilkins 1998:3.

¹⁷¹ Wilkins 1988:261 Det kan være viktig å påpeke at en som migrerer for så å etablere forretninger etablerer ikke et frittstående selskap. Det er nødt til å være eierskap i et annet land gjennom for eksempel et morselskap. Se Wilkins 1998:12.

¹⁷² Ibid:5. Hun referer til Luis Wells tese som kom med påstanden om multinasjonale selskaper.

¹⁷³ Wilkins 1998:5.

forretningsmann i Shanghai. Selskapets eksterne fordeler vil jeg hevde ligger i Norges maritime tradisjoner og eksportrettede økonomi. Spesielt trelasthandelen kan nevnes her hvor man bestandig så etter nye markeder.

«Jakten på nye råstoffkilder, hadde sitt motstykke i en aktiv markedsutvidelse langt utover Europas grenser. I 1865 sendte Jacobsen den første ladning norsk trelast til Australia-markedet. Dette marked skulle siden bli av stor betydning. Og i 1875, da konjunktorene snudde, skriver han at det vil «blive en Nødvendighed at faae nye Markeder». Han lar utarbeide tegninger av ferdighus for det kinesiske marked for, som han skriver, «kunne vi give dette Folk smag paa Træboliger» så ville «Consumen av vor Trælast blive uhyre»¹⁷⁴

En siste ekstern fordel som jeg vil nevne er at Norge hadde like fordeler i Kina som stormaktene i Europa da Sverige-Norge inngikk en avtale med Kina i 1847.¹⁷⁵ En siste intern fordel det kan argumenteres for er Det Oversøiske Compagnies aksjonærer som i stor grad var etablerte forretningsmenn innen eksportrettede bransjer. Slik sett hadde Det Oversøiske Compagnie både interne og eksterne fordeler som kunne gjøre dem lønnsomme i utlandet.

Forskningen på *frittstående selskaper* viser at de har mye til felles med de *multinasjonale selskapene* vi kjenner til i dag, men med noen forskjeller. Wilkins peker på at multinasjonale selskaper i mye større grad forsøkte å bygge opp noe i sitt eget hjemland, et konsept som viste seg å være lønnsomt, som man deretter skipet ut til andre land for å nå et større marked.¹⁷⁶ Frittstående selskaper hadde også en tendens til å operere på et bi-nasjonalt nivå (norsk-kinesisk i Oversøiskes tilfelle), i hvert fall i begynnelsen.¹⁷⁷ Det som er det sterkeste skillet mellom frittstående og multinasjonale selskaper er hovedkontoret. Hovedkontoret i et frittstående selskap var begrenset i størrelse.¹⁷⁸ Wilkins forklarer forskjellen med at de store amerikanske multinasjonale selskapene hadde et mye større hjemmemarked. Selskapene kunne vokse på hjemmemarkedet til å bli multi-funksjonelle og multi-regionale storselskaper som kunne lære seg kunnskaper og få kompetanse innen både administrasjon og ledelse.¹⁷⁹ England, som er hvor Wilkins baserer sin tese om det frittstående selskap, hadde derimot et lite geografisk hjemmemarked og et frittstående selskap stod derfor som et multinasjonalt alternativ til land med mindre markeder.¹⁸⁰ En følge var at man ikke fikk samme kompetanse innen administrasjon og ledelse, og dette gjorde at mange frittstående selskaper kunne vokse

---

¹⁷⁴ Sejersted 1993:137.

¹⁷⁵ Brautaset & Dent 2014:28.

¹⁷⁶ Wilkins 1998:3-10.

¹⁷⁷ Wilkins 1988:262.

¹⁷⁸ Ibid:264.

¹⁷⁹ Ibid.

¹⁸⁰ Wilkins 1988:264.

seg for store.¹⁸¹ Et lite hovedkontor og flere oversjøiske datterselskaper skaper nettopp en stor utfordring i ledelse og administrasjon.

2.6 Kinesisk statsbesøk

I 1906 ankom en kinesisk delegasjon til Norge og avisen *Farmand* laget en stor sak ut av besøket med spesielt fokus på det norske næringsliv.¹⁸² Det kommer dog frem fra Svarveruds artikkel *Et halvt Snes skjævøiede og citronfarvede gentlemen* at *Farmand* overdriver kinesernes opplevelse av norsk industri. Kineserne fikk se og besøkte fabrikker og en messe med flere representanter av norske varer og bedrifter.¹⁸³ På messen var Det Oversøiske Compagnie representert med Christian B. Lorentzen som viste kineserne forskjellige trelast- og cellulosevarer.¹⁸⁴ Besøket var også en stor sosial begivenhet med blant annet en storslått middag på Grand Hotell hvor den kinesiske delegasjonen var invitert til å spise med Statsminister Michelsen og de største innen norsk næringsliv. Fra Det Oversøiske Compagnie var direktør Einar Bjørnson med, men også flere av Det Oversøiske Compagnies aksjonærer var til stede. Bjørnson fikk æren av å ønske delegasjonen velkommen til bordet.¹⁸⁵ Middagen ser ut til å ha vært en hyllest med flere taler og skåler med et budskap om fremtidig samarbeid og handel.¹⁸⁶

Svarverud konkluderer i sin artikkel med at det ble lagt ned et stort arbeid for å fremme norske eksportvarer, men at det er lite som tyder på at det ble en faktisk økning i handelen.¹⁸⁷ Hans tilgang til en dagbok fra den kinesiske delegasjon bekrefter at kineserne i liten grad var opptatt av å bedre handelssituasjonen i Norge, men heller lære av norsk industrialisering, våpenteknologi, ressursutnyttning og politisk arbeid.¹⁸⁸

2.7 En «Storebror» i Danmark

Det Østasiatiske Kompagni (ØK) ble selv i samtiden sett på som et svært likt selskap som Det Oversøiske Compagnie. Dette kan for eksempel Jargel bekrefte som omtaler selskapet som Det Oversøiskes storebror i Danmark.¹⁸⁹ Storebror fordi selskapene lignet på flere måter hverandre, men det danske selskapet var betydelig større enn det norske. Det vil være

---

¹⁸¹ Wilkins 1988:264.

¹⁸² *Farmand* Spesialutgave 1906 Imperial Chinese Special Mission. Og Svarverud 1997:9. Svarverud bemerker at den kinesiske delegasjon har et stort fokus på det tekniske da de besøkte fabrikker og industri og mener at reisen må sees i sammenheng med et kinesisk ønske om modernisering og forbedring av sin egen industri

¹⁸³ *Farmand* Spesialutgave 1906 Imperial Chinese Special Mission.

¹⁸⁴ *Farmand* Spesialutgave 1906 Imperial Chinese Special Mission

¹⁸⁵ *Farmand* Spesialutgave 1906 Imperial Chinese Special Mission

¹⁸⁶ *Farmand* Spesialutgave 1906 Imperial Chinese Special Mission.

¹⁸⁷ Svarverud 1997:14.

¹⁸⁸ *Ibid*:14.

¹⁸⁹ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

formålstjenlig å se på også Det Østasiatiske Kompagni i en næringslivshistorie om Det Oversøiske Compagnie for se etter likheter og ulikheter.

Østasiatisk Kompagni ble stiftet ett par år tidligere enn Det Oversøiske. Hans Niels Andersen var grunnleggeren av selskapet som ble registrert i København i 1897.¹⁹⁰ Han hadde lenge hatt ønske om å starte et rederi, men for å få med seg kapital og aksjonærer hadde han gått med på å starte et handelsselskap og rederi. Andersen hadde nemlig en import/eksport forretning i Siam som inngikk i etableringen av ØK, for øvrig mot hans eget ønske.¹⁹¹

Vi kan se at etableringen har klare likheter med Det Oversøiske Compagnie som også startet med et utenlandsk datterselskap i Shanghai. Den store ulikheten er at Det Oversøiske Compagnie aldri var eller ble noe rederi, mens ØK på sin side fokuserte mye på dette. Det Oversøiske Compagnie var likevel engasjert i skipsfarten, spesielt i Østen hvor det fungerte som agent. Også hovedkontoret i Kristiania var agenter til blant annet ØKs linje til Østen.

ØKs satsing på linjefart fra København til Østen var dristig, mest fordi det var hard konkurranse innen rederiene som engasjerte seg der. ØK bygget tre dampskip som skulle engasjere seg i denne linjefarten, men møtte hard konkurranse fra eksisterende rederier i *The China, Japan & Straits Conference*.¹⁹² Ole Lange skriver at man ikke vet hvordan Andersen klarte å «åpne den sterke ring», men ØK ble etter et halvt år tatt inn i dette eksklusive selskap.¹⁹³

Selv om Andersen opprinnelig ikke ønsket noe blandet selskap med rederi, handel og industri var det dette som hadde blitt etablert. Vi kan se allerede fra starten at Andersen og ØK var opptatt av vertikal integrasjon og at disse leddene skulle være i en sammenheng, med rederiet som det sentrale element.¹⁹⁴ ØK hadde skogkonsesjoner i Siam, disse skulle bli hugget og bli transportert til sagbruket selskapet hadde i Bangkok og deretter skulle plankene transporteres med ØKs skip til et oversjøisk marked hvor ØK stod for lagerføring, markedsføring og salg.¹⁹⁵ Det kan også minne om handelsselskapers diversifikasjonsstrategi hvor vertikal integrasjon ofte forekom og gikk bakover eller fremover i produksjonsleddet.

---

¹⁹⁰ Lange 1989:50.

¹⁹¹ Kamstrup 2010:147.

¹⁹² Lange 1989: 52. Dette var en sammenslutning av 9 transnasjonale rederier som gjennom avtaler forsøkte å holde så stabile frakter som mulig, men også holde andre rederier ute.

¹⁹³ Ibid:55.

¹⁹⁴ Kamstrup 2010:148.

¹⁹⁵ Ibid.

2.7.1. Ekspansjon og utfordringer

Det danske ØK skiller seg tidlig fra Det Oversøiske Compagnie i sin drift ved at ØK relativt tidlig begynte å ekspandere.¹⁹⁶ Både Kampstrup og Lange viser til Andersens betydelige nettverk blant de kongelige, spesielt prinsesse Marie, for å forklare fortgang i ekspansjonen og innpass i det russiske marked.¹⁹⁷ Forretningene med russerne var også bakgrunnen for en videre ekspansjon til Shanghai i 1900 som skulle sikre frakt til ØKs skip samt støtte opp mot handelsvirksomhet i Manchuria og Sibir.¹⁹⁸ Dette må sees i sammenheng med den russiske ekspansjonen mot øst. Foruten ekspansjon til Russland og Kina hadde selskapet også store skogindustrielle investeringer i Siam.¹⁹⁹

På tross av at selskapet kom i en krise fortsatte selskapet å betale ut utbytter, og var forholdsvis positive i årberetningene.²⁰⁰ Ifølge regnskapene hadde årene 1902-1905 gitt gode resultater fra selskapet, men som Lange viser var de oppdiktet.²⁰¹ Lange kan vise til at selskapets situasjon i Siam allerede i 1901 var problematiske og at de skogindustrielle investeringene i landet hadde gitt tap.²⁰² Ved regnskapsmanipulasjon ble dette tapet omgjort til overskudd.²⁰³ Disse regnskapsmanipulasjonene var ikke tilfelle kun i Siam, også i selskapets andre aktiviteter blant annet på Malakka-kysten var situasjonen en annen enn hva regnskapene tilsa.²⁰⁴ Bangkokavdelingen gikk angivelig med store tap hvert år, med 1903 som det største kriseåret med et samlet driftstap på 560 000 danske kroner.²⁰⁵

Det Øst-asiatiske Kompagni kom tidlig i en Principal-Agent-problematikk. Spesielt var dette i forhold til Emmanuel Kinch i Bangkok. Lange er særdeles kritisk til hvordan Kinch ble behandlet, mye fordi også Andersen måtte bære ansvaret for de regnskapsmanipulasjoner som tok sted. De dårlige resultatene i Bangkok måtte Emmanuel Kinch dog bære, selv om hovedkontoret også var ansvarlige. Kampstrup peker på at Emmanuel Kinch ville trekke seg ut og hadde ingen intensjoner om å fortsette i Bangkok da ØK ble dannet. Han hadde engasjert seg i nye investeringer som han ville fokusere på.²⁰⁶ I 1904 gjorde Andresen og

---

¹⁹⁶ Lange 1989:58.

¹⁹⁷ Ibid:57-58 og Kampstrup 2010:228-230.

¹⁹⁸ Lange 1989:74.

¹⁹⁹ Ibid:109.

²⁰⁰ Ibid:109-110.

²⁰¹ Ibid:111.

²⁰² Ibid.

²⁰³ Ibid.

²⁰⁴ Ibid:111.

²⁰⁵ Ibid:114.

²⁰⁶ Kampstrup 2010:264.

selskapets ledelse Emmanuel og Frederik Kinch ansvarlige for tapene i Bangkok og Kina, hvor de var avdelingsledere.²⁰⁷

I hovedsak gjorde ekspansjonen til ØK ledelsen svak ved at den hadde mindre kontroll over datterselskapene og investeringene sine. Emmanuel Kinch var ikke alene skyldig i regnskapsmanipulasjon, men han hadde andre interesser enn selskapet som hovedfokus.²⁰⁸ Lange mener også at mangelen på kompetente personer var en betydelig årsak til kriseårene, men like viktig var dårlig ledelse.²⁰⁹ Ekspansjonen inn i Kina var i stor grad bygget på russernes ekspansjon og her hadde ledelsen lite kontroll over hva som kom til å skje. I disse kriseår klarte ØK å konsolidere. Deres behandling av brødrene Kinch er brutal, men den viser hvordan ledelsen i København var den absolutte makt. Det viste seg å være vanskeligere å styre over store geografiske avstander. Man lærte av sine feil kan Lange fortelle:

«Andersen hadde tilsyneladende lært lektien. I stedet for som tidligere at følge lukt i hælene på den svage russiske stormagt og lukrere på dennes politisk-konjunkturbestemte aktivitet skapte Andersen og Kompagniet nu noget selvstændigt og annerledes solidt: sine egne markeder inden for skibsfar, handel og industri».

Fordi selskapets problemer kom tidlig klarte de å omstille seg til å ha verdens mest moderne handelsflåte ved utbruddet av første verdenskrig.²¹⁰ Det var først under første verdenskrig at Det Oversøiske Compagnie for alvor kunne starte sin ekspansjon. I neste kapittel vil vi se hvordan Det Oversøiske Compagnie ekspansjon blir utført. Hadde de sett og lært av «storebror» i Danmark, eller gjorde de samme klassiske feil som Lange oppsummerer:

*«Det er fejl, der næsten er moderne eller tidløse, nemlig for hurtig ekspansjon i forhold til kapitalgrundlaget, mangel på realisme og mådehold».*²¹¹

2.8 Agenturavtaler

Ikke alle agenturavtaler som Det Oversøiske Compagnie hadde er godt nok kartlagt, men vi vet om noen. Lorentzen har ikke hatt særlig interesse av å vise til agentavtaler som, ved bokens utgivelse i 1919, ikke fortsatt var i stand. Noe sporadisk informasjon i boken finnes dog. Det bli blant annet vist til Christian B. Lorentzens utenlandsreise til Østen i 1905 som resulterte i agentrepresentasjon i følgende byer: Bombay, Colombo, Calcutta, Rangoon,

---

²⁰⁷ Lange 1989:218.

²⁰⁸ Kampstrup 2010:264. Lange 1989:217. Etter Andersens eget utsagn var hele ledelsen kjent med den reelle økonomiske situasjonen i selskapet og dets tap i datterselskapene.

²⁰⁹ Lange 1989:216.

²¹⁰ Ibid:219.

²¹¹ Ibid:215.

Penang, Singapore, Bangkok, Saigon og Yokohama.²¹² Vi har ingen andre kilder som kan bekrefte dette eller forteller noe om omfanget av samarbeidet.

En av disse avtalene som selskapet selv ikke nevner i sin egen bok er en avtale som ble inngått med en agent i Bombay på tidlig 1900-tallet. Bennetter i Norge kontaktet i 1906 Det Oversøiske Compagnie for å selge et parti paraplyer i Bombay.²¹³ Agenten klarte ikke å selge disse paraplyene til den pris som var fastsatt av selger. Det Oversøiske prøvde da å få agenten til å gi paraplyene videre til et annet selskap for å undersøke om de kunne klare å skaffe en kjøper som var villig til å betale mer.²¹⁴ Agenten hevdet på sin side at han ikke har klart å finne dette selskapet. Det neste skritt for selger var å få utlevert partiet med paraplyer, men også her viste agenten seg lite samarbeidsvillig. Man kontaktet derfor konsulatet for å finne en ordning på det, men nå var agenten gått konkurs.²¹⁵ Ikke før i mars 1908 fikk man paraplyene utlevert fra agenten, og de ble også solgt to måneder etter dette til en ganske lav pris. På grunn av dårlig pris og lang ventetid gikk Bennetter til sak mot Det Oversøiske og fikk medhold i Handelsretten om at:

*«Den lange forsinkelse maatte antages at have forringet Paraplyenes Værdi. Retten kom derfor til det Resultat at Indstevnte maatte være ansvarlig overensstemmende med Bennetters Paastaand. I Omkostninger tilpligtedes derhos Indstevnte at betale 250 kr».*²¹⁶

Det er viktig at også disse sakene ser dagens lys, for det var ikke alltid lett for Det Oversøiske å drive forretninger i fjerne oversjøiske land. Likevel ser vi en trygghet i at en norsk selger kunne få kompensasjon, dog gjennom rettsak, for at avtalen ikke ble gjennomført slik som avtalt. Dette viser at det å ha et norsk handelshus var en trygghet for norske eksportører. Saken viser også at andre produkter enn tradisjonelle norske eksportvarer som trelast og fisk ble eksportert på et mer beskjedent nivå.

2.8.1 Videre agenturavtaler på flere kontinent

Agentursamarbeidene til Det Oversøiske Compagnie finnes det som nevnt ikke fullstendige kilder på. Jeg har tatt den informasjonen jeg har tilgjengelig for å gi en kronologisk oversikt over samarbeidene som kan sees i Vedlegg 2.

Fra 1909 oppretter man agentsamarbeid i India, og neste år i Brasil som skal vise seg å bli et stort investeringsområde for Det Oversøiske Compagnie. Hovedsakelig er eksportartiklene

---

²¹² Lorentzen 1919:3.

²¹³ Dom af 29 Juni 1909 i Handelsretssag.

²¹⁴ Dom af 29 Juni 1909 i Handelsretssag.

²¹⁵ Dom af 29 Juni 1909 i Handelsretssag.

²¹⁶ Dom af 29 Juni 1909 i Handelsretssag.

tradisjonelle skandinaviske produkter som fisk, papir og tre, men i Pernambuco fikk man opparbeidet en del eksport av sten da det ble bygget en ny havn i området. Det Oversøiske Compagnie sikret seg angivelig en stor kontrakt som sa at de skulle eksportere granitten til dette bygget.²¹⁷ I Australia inngikk Det Oversøiske Compagnie flere agenturavtaler i årene 1911-1912. Også her var det tradisjonelle varer som ble eksportert. Samarbeidet med H. Hecht & Company ble, ifølge Lorentzen, med årene enda viktigere da selskapet importerte varer til Australia fra hele verden og mye av dette gikk gjennom datterselskaper av Det Oversøiske.²¹⁸ Vi har ingen andre kilder som kan bekrefte dette, men Det Oversøiske Compagnie oppretter aldri noe eget datterselskap i Australia på tross av stor aktivitet i området noe som kan tyde på et godt samarbeid med Agentene. Jargel hevder i tillegg at Sverre Jensen og hans kone ble gode venner av Hecht og hans kone gjennom det nevnte samarbeidet.²¹⁹

2.9 Norsk oversjøisk linjefart og datterselskap på Kanariøyene

For å forstå hvordan Det Oversøiske Compagnie ekspanderte må man først gjøre rede for en tidligere ekspansjon innen skipsfarten. Det Oversøiske Compagnie var ikke et rederi som for eksempel det danske ØK. De var således avhengig av transporttjenester fra andre, og det er sannsynlig at de i stor grad har benyttet seg av norske rederier. Det kan det være flere grunner til, blant annet kan vi nevne tilgjengelighet, pålitelighet og at flere norske redere var aksjonærer i Det Oversøiske Compagnie.

Så tidlig som i 1893 ble den *Norske-spanske-linie* opprettet.²²⁰ Det Oversøiskes aksjonær Otto Thoresens rederi tok inn trelast og fisk fra Norge som ble skipet til Spania og Italia. På veien tilbake var det hovedsakelig frukt som ble fraktet.²²¹ Den neste store satsing kom fra en annen aksjonær i Det Oversøiske, G. M. Bryde. *Norge-Mexico-Gulflinjen* ble etablert i 1908.²²² Halfdan Wilhelmsen etablerte sammen med Fearnley & Eger, Danske Østasiatiske Kompagni, og det svenske Transatlantic *Den Norske Africa og Australia Linie* i 1911.²²³ Den Norske Syd-Amerika Linje ble etablert i 1913 av *Lorentzen & Co*. Senere kom flere inn i selskapet og linjen ble et samseilingstiltak mellom Bergenske Dampskibsselskab, Nordenfjeldske

---

²¹⁷ Lorentzen 1919:90.

²¹⁸ Ibid85 her kan det nevnes flere eksempler: Java, Japan, Kina, India, Sør-Amerika, Nord-Amerika og Europa.

²¹⁹ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

²²⁰ Weyergang-Nilsen 1994:92. I 1897 konstituert som flerskipsrederi kalt Otto Thoresens Linie, eller Spanskelinjen.

²²¹ Ibid.

²²² Nygaard 2011:80.

²²³ Ibid:97.

Dampskibsselskab, Otto Thoresen og Fred Olsen.²²⁴ Fred Olsen ekspanderte videre fra denne linjen da han i 1915 sendte skipet *Bravo* gjennom Panamakanalen i det som ble *Pacific-Linjen*.²²⁵ Endelig må vi nevne selve flaggskipet i norsk linjefart, *Den Norske-Amerikalinje* som ble etablert i 1911.²²⁶

På svært kort tid ekspanderer norsk skipsfart med opprettelse av oversjøiske linjer over hele verden. For å gi svar på hvordan Det Oversøiske hadde mulighet til å ekspandere må vi tillegge norsk skipsfart betydelig verdi. Sammenhengen viser seg ganske klart da Det Oversøiske ville ekspandere til Kanariøyene.

2.9.1 La Compania Escandinava de las Canarias

Det Oversøiske Compagnie etablerer i 1912 datterselskapet *La Compagnie Escandinava de las Canarias* på Kanariøyene.²²⁷ To kontorer ble satt opp på øyene Las Palmas og Santa Cruz.²²⁸ Bestyrelsen i datterselskapet var Christian B. Lorentzen, Joh. H Aanensen og Viggo Berck.²²⁹ På et senere tidspunkt skulle Viggo Adeler få ansvaret for datterselskapet og deres virksomhet på alle øyene. Han hadde tidligere jobbet på Las Palmas som sjef for Otto Thoresens kanarilinje.²³⁰

Bakgrunnen til denne ekspansjonen var nært knyttet til Det Oversøiskes aksjonær Otto Thoresen og hans linjefart til Spania og Kanariøyene. Thoresen prøvde i 1904 å anløpe Kanariøyene for å engasjere seg i fruktfarten herfra i samarbeid med engelske agenter.²³¹ Dette samarbeidet med de engelske agentene fungerte muligens ikke som planlagt, for Thoresen bestemte seg for å opprette egne kontorer på øyen. Thoresens linje hadde stor suksess i fruktfarten fra øyene og det er i den sammenheng vi må se Det Oversøiskes ekspansjon.²³² Ved Thoresens linje og kompetanse om handel fra Kanariøyene hadde Det Oversøiske en mulighet til å ta del i en lukrativ handel hvor man kunne drive import av trekasser og pakkepapir og eksport av frukt. Hvorvidt opprettelsen av Det Oversøiske på

---

²²⁴ Weyergang-Nilsen 1994:92.

²²⁵ Ibid.

²²⁶ Ibid. Og Vea 1960:104. Christian B. Lorentzen satt forøvrig i komiteen oppnevnt av Arbeidsdepartementet som skulle undersøke mulighetene for opprettelse av denne linjen.

²²⁷ Vedlegg 1: Liste over datterselskaper i utlandet.

²²⁸ Vedlegg 1: Liste over datterselskaper i utlandet.

²²⁹ Lorentzen 1919:33.

²³⁰ Ibid.

²³¹ Ukjent forfatter 1951:383.

²³² Ibid:384.

Kanariøyene var en sammenslåing med Thoresens kontorer vites ikke, men er en mulighet da vi har kilder som viser at selskapet slår seg sammen med agenter i for eksempel Paris.²³³

Ekspansjonen til Kanariøyene kan også sees i sammenheng med assosiativ kapitalisme hvor man går i samarbeid med Thoresens linjefart. Dette er ikke et eksempel på at norske kapitalister går inn med bredt eierskap, men et eksempel på nettverk som leder til nye muligheter og samarbeid dem imellom.

Vi kan med opprettelsen av datterselskapet på Kanariøyene hevde at Det Oversøiske har oppgitt sin forretningside om å være et handelshus spesialisert på Østen. Det kan hevdes at dette ble gjort enda tidligere ved handel og agenturavtaler i både Australia og Sør-Amerika. Det er likevel et mye større engasjement ved opprettelse av datterselskap, kontorer og kontinuerlig tilstedeværelse på området enn kun ved bruk av agenter. Man må nå kunne hevde at Det Oversøiske Compagnie hadde fått et internasjonalt fokus. Den opprinnelige begrensningen kan ha stammet fra at grunnleggerne hadde kompetanse og erfaring fra Østen.

2.10 Det Oversøiske frem mot Krigen

Det ble besluttet i 1913 at Olaf Thoresen skulle overta datterselskapet *Thoresen & Co.* i Shanghai.²³⁴ Hvorfor dette ble besluttet har det ikke lyktes meg å finne noen kilder på. Selskapet fortsatte som agentur for Det Oversøiske, men uten eierskap. Hvorvidt det var uenigheter mellom Thoresen og ledelsen i Det Oversøiske vites ikke, men avdelingen i Hong Kong fortsatte som før og brukte fortsatt Thoresen-navnet.²³⁵ Ved denne eierskapsendringen skiftet selskapet i Shanghai navn til *O. Thoresen*. Senere skiftet avdelingen navn til *O. Thoresen & Co.* Hvorvidt selskapet fortsatte som en selvstendig bedrift eller gikk inn igjen i Det Oversøiske er uklart, men navneendringen kan indikere at selskapet gikk inn igjen i Det Oversøiske.²³⁶

---

²³³ Lorentzen 1919:67. Vi har ingen kilder som sier noe om eierforholdet i datterselskapet på Kanariøyene.

²³⁴ Christensen 1971:4

²³⁵ Ibid. og Lorentzen 1919:4 Det er ikke kjent hvorvidt man betalte Olaf Thoresen for å benytte seg av hans navn på avdelingen i Hong Kong. Men det vites at Bruusgaard Kiøsteruud & co. måtte betale Thoresen «et betydelig beløp» for å fortsette å bruke navnet da Thoresen-navnet var så godt innarbeidet i Østen. Drammensrederiet overtok Hong Kong avdelingen i perioden 1926 (50%) til 1930 (100%) Se Christensen 1971 og Wikborg 1959.

²³⁶ Lorentzen 1919:81. Aage B. Lorentzen forteller at selskapet i Shanghai «*will probably in the near future join the link of firms in the Oversea Export & Import Company's organisation*». Om denne avtalen kom i stand er det dog ingen kilder som kan endelig bekrefte. Navneendringen med tilførselen av «& Co.» indikerer at Thoresen igjen har fått en partner. Dette var ikke gjort ved bokens utgivelse i 1919, og dette kan tyde på at det ikke ble gjennomført. Det Oversøiske kom i store økonomiske vanskeligheter i 1920 som ville gjøre et eierskap med dem lite attraktivt for Thoresen.

Det Oversøiske Compagnies aksjekapital var i 1913 1 million kroner. Det kommer frem av aksjeinnbydelsen i 1915 at selskapet i årene før krigen hadde et fint overskudd.

Driftsoverskuddet for 1910 utgjorde 71 000,- og steg hvert år frem til krigen. I 1913 var det på hele 291 000 kroner som er en firedobling på tre år.²³⁷ Disse tallene blir også gjentatt i en artikkel om selskapet i avisen *Farmand*.²³⁸ Det Oversøiske hadde med andre ord en god vekst i driftsoverskuddet og gode utsikter før første verdenskrig brøt ut.

Det Oversøiske Compagnie etablerte i 1913 et nytt datterselskap i Sverige med navnet *A/B The Oversea Export Co. Ltd* under lederskap av Viggo Berck.²³⁹ I realiteten innebar dette kun en flytting av trelastavdelingen i Kristiania til Stockholm, men datterselskapet tok senere også opp annen eksport av tradisjonelle skandinaviske varer som jern, stål, maskinvarer, fyrstikker, papir m.a.²⁴⁰ I 1918 etablerte datterselskapet en egen eksportavdeling for papir og tremasse, og man kan da anta at disse eksportartiklene gjorde det best.²⁴¹ Grunnen til at man flyttet trelasthandelen over grensen til Sverige var sannsynligvis at det var mer skog i Sverige enn i Norge. Datterselskapet ble suksessrikt og var blant dem som også investerte i Det Oversøiske Compagnies andre datterselskaper.²⁴²

Karl Sohlberg reiste for Det Oversøiske Compagnie i 1913 til India. Ifølge Aage B. Lorentzen var Sohlbergs fremste oppgave å få etablert nye agenturkontakter i India for å få en økning i omsetningen. Sohlberg skal angivelig ha lyktes med dette i flere områder som Karachi, Amritsar, Dehli, Madras, Rangoon og Colombo.²⁴³ Hvorvidt man reiste ned fordi tidligere agenturavtaler ikke fungerte godt nok sier selskapet selv ingenting om. Hvilket vil si at man enten så grunnlag for større markedsandel i et stort marked ved opprettelse av flere kontakter, eller at man så forbedringspotensial i de kontaktene man allerede hadde etablert.

Agentsamarbeidet varte ikke lenge, angivelig skal de ifølge Lorentzen ha gått i likvidasjon, og Sohlberg fikk beskjed om å bli igjen i India og etablere et nytt datterselskap.²⁴⁴ Selskapet ble etablert i 1916 og fikk navnet *The Overseas Export & Import Company Ltd*.²⁴⁵

---

²³⁷ Alle tallene er hentet fra Innbydelse til utvidelse av aksjekapital 1915. Hentet fra *Farmand* 01.05.1915 Aksjeinnbydelse Det Oversøiske Compagnie. Driftsoverskuddet var som følger: 1910:71 000,- 1911:99 500,- 1912:181 000,- 1913:291 000,- 1914: 415 000,-

²³⁸ *Farmand* 14.02.1916 Spesialutgave – Det Oversøiske Compagnie.

²³⁹ Vedlegg 1: Liste over datterselskap i utlandet.

²⁴⁰ Vedlegg 1: Liste over datterselskap i utlandet.

²⁴¹ Vedlegg 1: Liste over datterselskap i utlandet.

²⁴² Brev fra Aktiebolaget *The Oversea Export & Import Company* til Elias Kiær 26.04.1921.

²⁴³ Lorentzen 1919:35. Lorentzen nevner flere områder: Karachi, Amritsar, Dehli, Madras, Rangoon og Colombo. Det er dog ikke så viktig ettersom man beslutter å åpne et eget datterselskap i området i stedet.

²⁴⁴ Lorentzen 1919:35.

²⁴⁵ Vedlegg 1: Liste over datterselskap i utlandet.

2.11 Konklusjon

Det Oversøiske Compagnies oppstartsår og frem til første verdenskrig har ikke tidligere blitt kartlagt i slik detalj som her. Det har også blitt presentert informasjon som tidligere var ukjent. Her kan det nevnes blant annet personlige konflikter i ledelsen mellom Bjørnson og Lorentzen. Vi har også funnet kilder på at ikke alle agenturavtalene til Det Oversøiske Compagnie fungerte som ønsket. Også konsulatberetninger viser til vanskeligheter og at Det Oversøiske ved noen anledninger måtte selge varer med tap. Nedenfor vil jeg forsøke å svare på dette kapittelets problemstilling.

Det Oversøiske Compagnie ble etablert med en norsk næringslivselite i ryggen, men klarte ikke å skaffe seg den ønskede kapital på 1 million kroner ved oppstart. Flere navn har blitt gitt som eksempel for å fremvise at flere av de fremste innen norsk næringsliv i perioden valgte å gå inn i selskapet. Prosjektet Det Oversøiske Compagnie kan klassifiseres på bakgrunn av investorene som et eliteprosjekt. Det sammenfaller også godt med hva Knut Sogner betegner som *Assosiativ Kapitalisme* som viser til at norske kapitalister samarbeidet om prosjekter ved å gå inn med et bredt eierskap. Det er også grunn til å hevde at denne eliten hadde flere grunner til å gå inn i et slikt prosjekt. For det første blir det vist til at man hadde en oppfatning om at de utenlandske handelshusene som hadde kontroll over norsk handel tjente gode penger på dette. Fra industrialistenes side kan vi også hevde at Det Oversøiske Compagnie kan sees som et ledd i vertikal integrasjon hvor man ønsket større kontroll over salgsledet.

Vi har bekreftet Camilla Brautasets påstand om at Det Oversøiske Compagnie ble etablert som et frittstående selskap. Selskapet har flere likhetstrekk med hva Mira Wilkins definerer som et slikt selskap. Vi kan blant annet nevne et lite morselskap i Kristiania, mens mesteparten av aktiviteten og tyngden i selskapet lå i Kina. I neste kapittel utvikler Det Oversøiske seg markant ved en kraftig ekspansjon og vil vi undersøke om også selskapsformen utvikler seg videre fra et frittstående selskap.

De første årene nådde driften ikke opp til forventningene, spesielt viste det seg vanskeligere enn antatt å bygge opp import og eksport til og fra Kina. Fraktavdelingen gjorde det bedre, og ny informasjon har blitt funnet ved arkivarbeid her. *Joachim Grieg & Co.* inngikk en samarbeidsavtale med Det Oversøiske Compagnie fordi selskapet hadde et godt grep rundt kystfarten ved Kina. Med Christian B. Lorentzens inntreden i selskapet ser vi et markant skifte til et sterkere fokus på eksport. Det kommer ikke frem at Thoresen & Co. fikk en økning i importen fra Norge til Kina og det har ikke blitt funnet konsulatberetninger som

hevder at datterselskapet fikk en økning i eksport til Norge, hverken med Lorentzens arbeid eller det kinesiske statsbesøk i 1906. Vendingen mot eksport må således sees som en markedsutvidelse og ikke en økning av eksisterende eksport og import til Kina. Det ble gjort utenlandske reiser til fjerne markeder for å forsøke å selge norske produkter. Etter reisene startet man handel med norske varer, noen i land som før ikke hadde hatt tilgang på det. Dette ble i første omgang realisert ved agenturavtaler. Det må også ha tatt tid før dette gav noen ordentlig avkastning ettersom selskapet måtte nedskrive kapitalen i 1906.

Selskapet begynte allerede før en viss ekspansjon med opprettelse datterselskaper. Først ved å flytte importavdelingen til det ukjente datterselskapet i København. Deretter flyttet de trelastavdelingen til Stockholm og etablert et datterselskap der. Opprettelsen av datterselskapets på Kanariøyene kan sees i sammenheng med en utbygd fraktelinjetrafikk og nettverk i form av Otto Thoresen som eide denne linjen samt hadde handlet på Kanariøyene før. Med selskapets videre ekspansjon skal vi undersøke slike tendenser videre i neste kapittel.

Kapittel 3: Gjennom krig og høykonjunktur

«Krigssituasjonen medførte også store og alvorlige vanskeligheter for næringslivet. I fiskeridistriktene klaget man over de store usolgte beholdninger. Klippfiskeeksportørene kjøper kun for dagens behov het det. Prisene sank, og gjennomsnittsprisene lå omkring 6 kroner pr. vekt (20kg). Rederne våget ikke sende sine skib ut, og en hel rekke blev oplagt. Et daglig inntektstap på 100 000 kroner. Stemningen innen rederikretser var derfor pessimistiske, og mangen reder så med bekymring fremtiden i møte. En bergens-reder uttalte i september 1914 til en kjent Kristiania-journalist at krigen vilde ruinere ham. Et halvt år senere var mannen millionær, mens journalisten var likeså fattig som før».²⁴⁶

3.1 Innledning

I dette kapitlet skal vi ta for oss selskapet i perioden 1914-1919 som inneholder første verdenskrig og en av Norges største økonomiske høykonjunkturer. Under denne høykonjunkturen ekspanderte Det Oversøiske Compagnie kraftig og opprettet flere datterselskaper i utlandet. Selskapets mangfoldige investeringer og tilknytninger i perioden vil også bli kartlagt. Det vil bli forsøkt å gi et svar på hvordan Det Oversøiske Compagnie hadde muligheten til å opprette så mange datterselskaper, samt gjøre så mange investeringer i utlandet.

For kapitlet vil min problemstilling være:

«Å grundig kartlegge selskapets vekst og investeringer i en ekstrem høykonjunktur. Hva slags muligheter gav krigen og høykonjunkturen et selskap som Det Oversøiske Compagnie? Vi vil også se nærmere på hvordan selskapet organisasjon forandrer seg med spesielt fokus på Principal-Agent-problematikk under ekspansjonen. Hadde morselskapet og ledelsen kontroll over alle investeringene sine og datterselskapene? Videre vil vi fortsette diskusjonen fra forrige kapittel og se hvorvidt assosiativ kapitalisme gjør seg gjeldende i Det Oversøiskes investeringer som Exportbanken og Riobanen».

3.2 Norsk næringsliv og økonomi under krigen

Krig har store økonomiske konsekvenser for næringslivet til både deltakende land og land som er nøytrale eller står utenfor. Det vil være mest formålstjenlig for dette prosjektet å fokusere på de økonomiske konsekvensene krigen hadde for Norge. I den sammenheng må det nevnes at Regjeringen i 1914 opphevet Norges Banks forpliktelse til å løse inn sedler i gull.²⁴⁷ Dette gav Norges bank en større frihet til å trykke penger. Fritz Hodne kan fortelle i *Norges økonomiske historie* at Norges Bank firedoblet utstedte sedler i omløp i løpet av krigen og selv om Norge ikke deltok under første verdenskrig opplevde landet en kraftig inflasjon.²⁴⁸ Denne prisstigningen vises godt i tabell 3.1 som viser Norges konsumprisindeks i

---

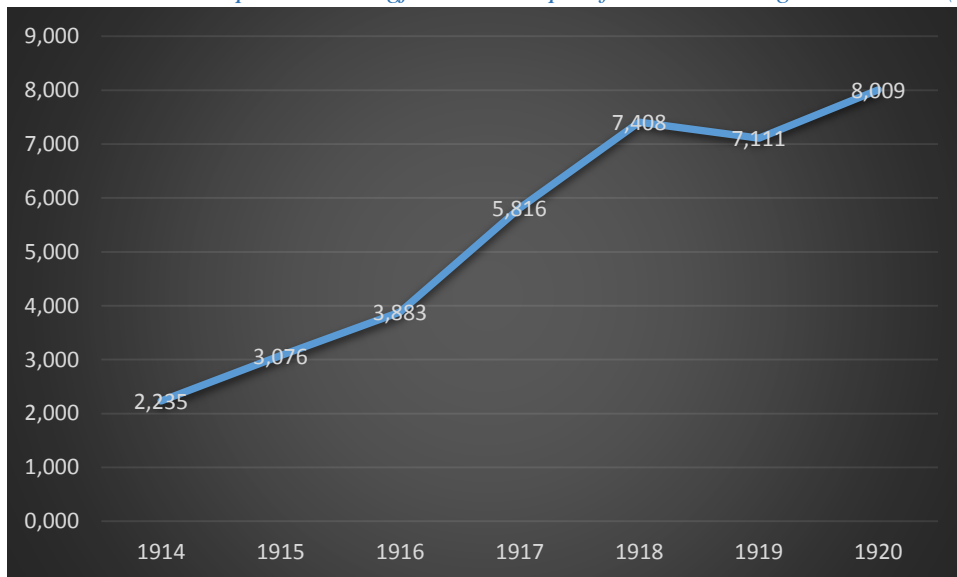
²⁴⁶ Brøgger 1932:21-22

²⁴⁷ Hodne 1981:451-456. Stortinget vedtok samme år at utførsel av gull og sølv fra Norge var ulovlig, og således var hele pengevesenet basert på gullstandarden forlatt. På tross av opphevelsen av gullstandarden viste kronen seg å være ettertraktet og vekslingskursen overfor pund og dollar oversteg noen ganger i 1916 kronens verdi i gull. I hovedsak var stigningen i kronekursen bevis på norske varer og tjenesters etterspørsel, spesielt innen skipsfart.

²⁴⁸ Ibid:451.

perioden 1914-1920. Her kommer det frem at prisveksten fra 1914 hadde steget hele 350% i 1920. Ettersom dette er gjennomsnittspris viser den ikke enkelte varer, men alt som en helhet. For et drastisk eksempel kan vi vise til fraktene i skipsfarten. Berge Furre kan fortelle at det kostet 4,60 kroner å frakte ett tonn varer over Nordsjøen og at dette hadde steget til 260 kroner i 1917.²⁴⁹

Tabell 3.1. Konsumprisindeks – gjennomsnittspris for varer i Norge 1914-1920 (1998=100)

Kilde: Grytten, O.H.(2004). "A consumer price index for Norway 1516-2003", 47-98, Chapter 3 in Eitrheim, Ø., J.T. Klovland and J.F. Qvigstad (eds.), Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003, Norges Bank Occasional Papers no. 35, Oslo, 2004

Med kraftig økning i pengeomløp fikk bankene en betydelig økning i innskudd, som vi kan se i Tabell 3.2. Det var i hovedsak de kommersielle bankene og privatbankene som økte sine innskudd mest. Bankene fikk således mer kapital og startet en utlånspolitikk som var svært liberal.²⁵⁰ I Tabell 3.3 kan vi se en kraftig økning i bankenes utlån i perioden 1914-1920 som kan sees i sammenheng med økning i bankinnskuddene. I 1914 var utlånsbeløpet til norske banker på 2,728 millioner kroner og i 1920 hadde dette oversteget 11,5 millioner kroner. Hodne kan supplere at kortsiktig kassakreditt fra privatbankene steg fra 324 millioner til 2437 millioner kroner i perioden 1913-1918.²⁵¹ Bankenes utlånspolitikk og større tilgang på kreditter stimulerte det norske næringsliv til videre ekspansjon.

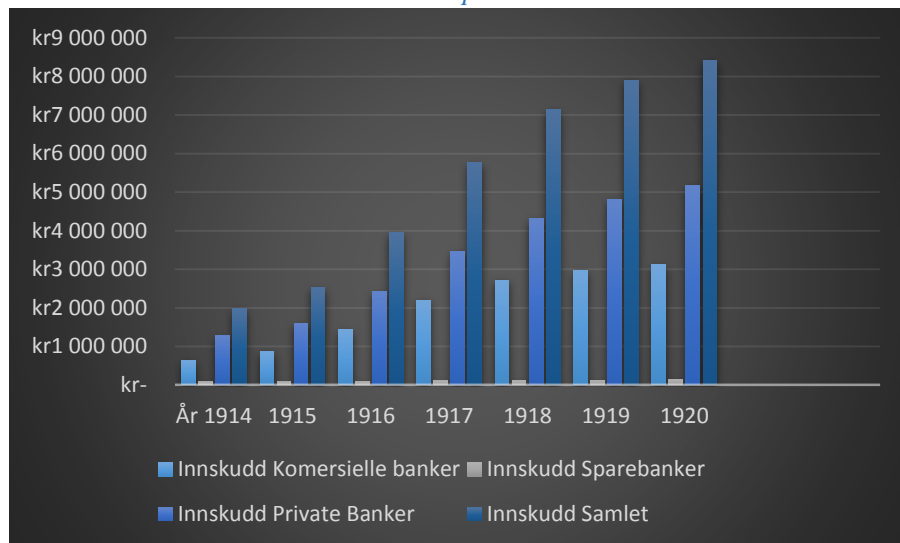
²⁴⁹ Furre 2000:28

²⁵⁰ Hodne 1981:452-453.

²⁵¹ Ibid:452. Dette resulterte i at mye penger strømmet inn i landet og førte til en sterk prisstigning, men pengeinnskytingen var også selv en årsak til videre prisstigning.

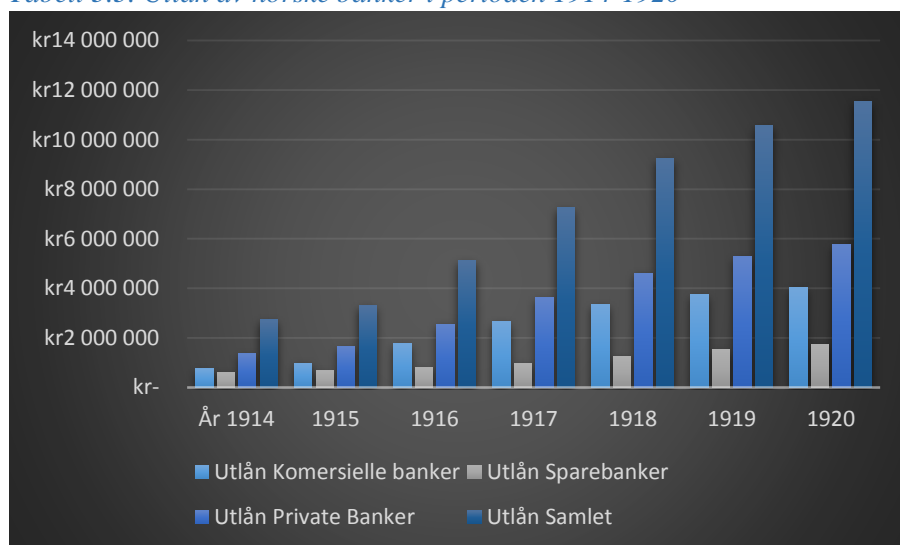

Tabell 3.2. Innskudd i norske banker i perioden 1914-1920.

Kilde: Chapter 10 Øyvind Eitrheim, Karsten Gerdrup and Jan Tore Klovland(2004). "Credit, banking and monetary developments in Norway 1819 - 2003" Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003, Norges Bank Occasional Papers no. 35, Oslo, 2004. Chapter 7 Eitrheim, Ø., O. H. Grytten and J. T. Klovland (2007) Historical Monetary Statistics for Norway -Part II- some cross checks of the new data, 385–434, Norges Bank Occasional Papers No. 38, Oslo, 2007.

Tabell 3.3. Utlån av norske banker i perioden 1914-1920

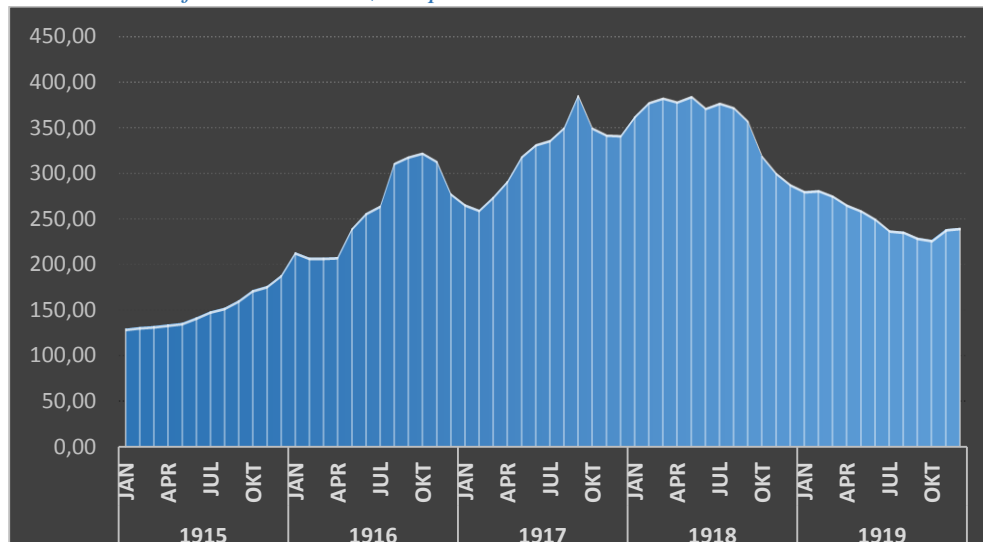
Kilde: Chapter 10 Øyvind Eitrheim, Karsten Gerdrup and Jan Tore Klovland(2004). "Credit, banking and monetary developments in Norway 1819 - 2003" Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003, Norges Bank Occasional Papers no. 35, Oslo, 2004. Chapter 7 Eitrheim, Ø., O. H. Grytten and J. T. Klovland (2007) Historical Monetary Statistics for Norway -Part II- some cross checks of the new data, 385–434, Norges Bank Occasional Papers No. 38, Oslo, 2007.

Aksjemarkedet steg mer beskjedent om man sammenligner det med bankinnskudd og –utlån. Totalindeksen nådde et toppunkt i september 1917 med 385,49.²⁵² Likevel var det stor aktivitet på aksjemarkedet, spesielt innen skipsaksjer som hadde sterkest stigning under

²⁵² Hodne 1981:454.

krigen.²⁵³ Det var også flere som investerte penger i aksjemarkedet enn tidligere. Kjeldstadli bemerker at stadig flere tok del i aksjemarkedet, som for eksempel bønder og skogseiere, men i hovedsak var det de gamle etablerte kretsene som stod for størsteparten av aktiviteten.²⁵⁴

Tabell 3.4. Aksjeindeks Oslo Børs i perioden 1915-1919.

Kilde: Klovland, J.T.(2004). "Historical stock price indices in Norway 1914-2001", 329-348, Chapter 8 in Eitrheim, Ø., J.T. Klovland and J.F. Qvigstad (eds.), Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003, Norges Bank Occasional Papers no. 35, Oslo, 2004.

Aksjeemisjoner som oppstod i perioden var betydelige og viser villigheten til å skyte inn penger i selskapene. Samlet sett viser aksjeemisjonene for 1914 et beløp på 92 millioner kroner og i 1918 hadde dette beløpet steget til 1 milliard kroner.²⁵⁵ Det Oversøiske Compagnie var blant de mange selskapene som gjennom krigen utførte flere aksjeemisjoner for å få kapital til å starte nye selskaper som Eksporthanken, etablere datterselskaper og samt andre kapitalkrevende prosjekter.

En annen konsekvens av krigen for norsk næringsliv var større muligheter for å utvide sitt marked. Ved krigens utbrudd var det ikke mange forretningsmenn som mente at krigen kunne være gunstig for norsk næringsliv slik den nettopp ble. Advokat Brøgger peker på at kun et fåtall trodde på en større forretningsvirksomhet under krigen.²⁵⁶ På den annen side kan Brøgger også vise til artikler i avisene som manet frem til at det her var muligheter for norsk næringsliv:

«Det er velgjørende at der ennu finnes folk som har ro til å tenke og forståelse av de fordeler situasjonen byr. Øieblikket er inne til å gjøre nye fremstøt og erobre nytt land for vor industri. Nu når de andre

²⁵³ Hodne 1981:454.

²⁵⁴ Kjeldstadli 1994:83.

²⁵⁵ Hodne 1981:454.

²⁵⁶ Brøgger 1932:22.

*er forhindret kan vi forsyne folk med det de trenger. Vi får oss vel betalt for det, og vi setter oss fast i markeder hvor vi eller ikke lett kunde komme inn».*²⁵⁷

Vi skal i dette kapittelet se om dette gjør seg gjeldende for Det Oversøiske Compagnie. Norske forretningsmenn var i begynnelsen nølende. En grunn til dette kan være at det norske Utenriksdepartementet anbefalte norske eksportører å vente med å skipe ut varene sine til man hadde bedre oversikt over blant annet hvordan stormaktene ville forholde seg til kontrabandeverer.²⁵⁸ Kontrabandespørsmålet stod før krigen i en uklar stilling grunnet at Londondeklarasjonen ikke var blitt ratifisert, kun vedtatt og undertegnet, og la ikke særlig bånd på de krigførende.²⁵⁹

3.2.1 Handelskrigen og Norges favorisering av Storbritannia

Keilhau deler den økonomiske politikken under krigen inn i to perioder. Den første ved utbruddet frem til sommeren 1916 og den andre fra 1916 til krigens avslutning. Den første perioden var en fortsettelse av fredshusholdning, men med noen tilpasninger.²⁶⁰ En mulig grunn for dette var at man i Norge ikke trodde at krigen kom til å bli langvarig.²⁶¹ Krigsmaktene forholdt seg til Londondeklarasjonen som gav de nøytrale rett til å gjøre krav på å opprettholde sin utenrikshandel i henhold til denne.²⁶² Den andre perioden er markert ved at Krigsmaktene fokuserte på å lamme handelen til hverandre mest mulig og i mindre grad fulgte Londondeklarasjonen, eller tilsidesatte den fullstendig.²⁶³

Knut Kjeldstadli deler også krigen inn i to perioder. Den første perioden trekker han frem til 1916 og poengterer at Norge frem til da klarte å beholde en viss balanse i sin nøytralitet

---

²⁵⁷ Norges Handels- og Sjøfartstidende 08.08.1914 (hentet fra Brøgger 1932:22).

²⁵⁸ Keilhau 1927:47. Kontrabandeverer er hos Keilhau på bakgrunn av Londondeklarasjonen definert som «varer de krigførende betingelsesvis har folkerettslig adgang til aa bømægtige sig». Kontrabandeverer ble delt inn i tre forskjellige grupper: Absolutt kontrabande, betinget kontrabande og frie artikler. Absolutt kontrabande kunne de krigførende bemektige seg hvis varen var bestemt for et område som tilhørte eller var okkupert av fiendtlige makter. Betinget kontrabande kunne krigførende land kun bemektige seg hvis varene var bestemt til fiendtlige krigskrefter, eller administrasjonsgren under fiendtlig regjering. I siste tilfelle kun hvis varen kunne brukes til krigsformål.

²⁵⁹ Ibid:46-47. For det første var det ikke sikkert i hvilken grad man var bundet av den og for det annet kunne man gjøre endringer og tillegg til kontrabandelisten, noe det også ble gjort. Allerede på den første kontrabandelisten til Storbritannia var det avvikelse fra deklarasjonen. Flymateriell var flyttet fra betinget til absolutt kontrabande. Etter at Storbritannia begynte å gjøre endringer så også Tyskland en mulighet for å endre på listen og dette medførte til at varer ble ført inn på og tatt av listen av kontrabandeverer flere ganger i løpet av krigen.

²⁶⁰ Ibid:43.

²⁶¹ Ibid.

²⁶² Ibid:56.

²⁶³ Ibid. Et eksempel i hvor langt man var villig til å gå for å lamme handelen til fienden er tyskernes uinnskrenkede ubåtkrig.

mellom Storbritannia og Tyskland.²⁶⁴ Kjeldstadli mener at 1916 var et brudd da Norge gikk bort fra nøytralitet til enn favorisering av Storbritannia, men at favoriseringen gradvis.²⁶⁵ En videre dreining mot Storbritannia kom da tyskerne i 1917 erklærte sin uinnskrenkede ubåtkrig.²⁶⁶ Da tyskernes ubåter begynte å seile i norsk farvann la Norge ut miner og Norge ble *The Neutral Ally*, som henviser til at selv om Norge offisielt var nøytralt var det en klar favorisering av Storbritannia og Norge fulgte i stor grad den politikk som Storbritannia ville.²⁶⁷

Kontrabandepolitikken fra de krigførende landene var naturlig nok en utfordring for norske eksportører og redere. Spesielt kan trelasthandelen nevnes, som var svært viktig for Norge, som led i begynnelsen av krigen da tyskerne førte opp brensel på betinget kontrabande.²⁶⁸ Mesteparten av tre lar seg bruke til brensel og det førte derfor til stor usikkerhet hos både eksportører og skipsredere.²⁶⁹ Krigen førte også til at Norge begynte enn mer regulerende og kontrollerende politikk, blant annet for å sikre forbruksvarer til personer eller råstoff til industrien.²⁷⁰ Dette resulterte blant annet i et provianteringsdepartement som arbeidet for å hindre spekulasjon og videre prisstigning på nødvendige varer.²⁷¹ Av viktige hendelser kan vi nevne statlig monopol på kornimporten i 1915 og sukkerimporten i 1917.²⁷² Det er vanskelig å si nøyaktig i hvor stor grad dette påvirket et selskap som Det Oversøiske, men vi har kilder som kan bekrefte at selskapet eksporterte store mengder sukker til myndighetene i Norge.²⁷³

3.2.2 Det Oversøiske Compagnie i handel med krigførende makter

Det finnes få kilder som sier noe om hvilket omfang Det Oversøiske Compagnie deltok i leveranser av kontrabandeverer eller leveranser til krigførende makter. Det har lyktes meg å spore opp noen avisartikler som avslører en skandale i selskapet. Denne saken gjorde at

---

²⁶⁴ Kjeldstadli 1994:79. Med dette mener han at det ble inngått handelsavtaler mellom norske bransjeorganisasjoner og de krigførende landene, men påpeker også at tyngdepunktet trakk mot Storbritannia, sterkest press på seg fikk den norske skipsfarten.

²⁶⁵ Ibid:80. Til eksempel viser han til den engelske fiskeavtalen og kobberavtalen som i stor grad begrenset Norges handel med Tyskland.

²⁶⁶ Ibid:81.

²⁶⁷ Ibid. Denne term ble først benyttet av Olav Riste er benyttet i forskningslitteraturen for å belyse at selv om Norge offisielt var et nøytralt land var det klart i favorisering av Storbritannia.

²⁶⁸ Ibid:51-53. Keilhau understreker at det også var uklarheter med Storbritannia angående kontrabande på brensel og i hvilken grad dette ville berøre trelast.

²⁶⁹ Ibid:51. Flere nordiske skip engasjert i trelast ble stanset og oppbrakt av tyske krigsskip.

²⁷⁰ Furre 2000:28-29 For eksempler på en mer aktiv stat kan vi også nevne prisreguleringsråd og departement, rasjonering og statlige oppkjøp.

²⁷¹ Ibid:29. Det ble også etablert et industriforsyningsdepartement, etter press fra næringslivet, som skulle være et upolitisk fagdepartement som skulle arbeide med forsyningsproblemer i industrien.

²⁷² Ibid.

²⁷³ Aftenposten 20.06.1922 Oversøiske i likvidasjon.

direktøren Einar Bjørnson trakk seg, mest sannsynlig etter sterkt press fra de øvrige i ledelsen og aksjonærer.

Flere aviser kunne i 1916 meddele at Einar Bjørnson hadde sendt flere varepartier fra København til Tyskland. Vi kan anta ut fra ordlyden i en av avisartiklene at det var snakk om ganske store kvantum da de skrev: «Fra sit kontor i Kjøbenhavn sender han tyskerne hele jernbanetog av forskjellige slags matvarer».²⁷⁴ Det skal ha vært et samarbeid mellom Bjørnson og det danske selskap *Beldring & Co.* Det har lyktes meg å finne artikler som nevner både pølser til den østeriske staten og sylte til den tyske.²⁷⁵ Syltekontrakten ble av *Beldring & Co.* ikke levert i sin helhet grunnet at det kom inn under et eksportforbud og Bjørnson saksøkte selskapet for erstatning.²⁷⁶ Det ble behandlet i Sjø- og Handelsretten i København. Det hele utartet seg til å bli godt dekket av media og Bjørnson kom ikke ut i et heldig lys da pressen var svært kritisk og sarkastisk i sin dekning.

*«Efterhaanden som Bjørnsons sakfører skildret Beldrings uhyre fortjeneste i forhold til Bjørnsons, hadde der bredt seg en frygt for at hr. Bjørnson end ikke skulde ha tjent én eneste lumpen, skaldet million paa alle sine forretninger i det forløbne aar».*²⁷⁷

Det kommer også frem i artiklenes titler i avisen, med blant annet: *Einar Bjørnsons eksploderende medisterpølse*. De norske avisene nevner i liten grad selskapet og fokuserer mest på Bjørnson, men vi kan anta at selskapet var involvert. I en melding til Tidens Tegn i København ble det medelt at fleskeleveransen fra Det Oversjøiske Compagnie til Einar Bjørnson har forårsaket en stor oppvask i selskapet.²⁷⁸ Den som gikk hardest ut skal ha vært viseadmiral Wandel, formann i selskapets styre, som mente at selskapets handlinger var selvmorderiske.²⁷⁹ Han tenker da spesielt på forholdet til England hvor man fryktet at selskapet ville bli svartelistet og selskapets leveranser på oversjøiske markeder ville ble stanset.²⁸⁰ I samme avis kommer det frem fra et privat telegram at Einar Bjørnson trakk seg fra styret og frabedte seg valg som administrerende direktør.²⁸¹ Vi kan anta at dette var på grunn av hendelsene rundt og at han har gått under press. I stedet blir Christian B. Lorentzen

---

²⁷⁴ Indtrøndelagen 08.05.1916 Hvorledes man tjæner på sylte uten at sælge den.

²⁷⁵ Indtrøndelagen 08.05.1916 Hvorledes man tjæner på sylte uten at sælge den. Og Trondhjems Adresseavis 27.01.1916 Einar Bjørnsons eksploderende medisterpølse.

²⁷⁶ Trondhjems Adresseavis 02.02.1916 Naar der tjenes millioner.

²⁷⁷ Trondhjems Adresseavis 02.02.1916 Naar der tjenes millioner. Avisen gjengir i stor grad det som blir fremstilt i danske aviser, her Politiken.

²⁷⁸ Trondhjems Adresseavis 09.03.1916 Det Oversjøiske Kompani.

²⁷⁹ Trondhjems Adresseavis 09.03.1916 Det Oversjøiske Kompani.

²⁸⁰ Trondhjems Adresseavis 09.03.1916 Det Oversjøiske Kompani.

²⁸¹ Trondhjems Adresseavis 09.03.1916 Det Oversjøiske Kompani.

administrerende direktør i selskapet, og hans kompanjong Einar Wettre tar Bjørnsons plass i ledelsen.²⁸² Med dette avsluttes Einar Bjørnsons historie i Det Oversøiske Compagnie. Han hadde nok fremdeles aksjer i selskapet frem til dets likvidasjon, men ingen kilder kan bekrefte hans eierforhold i selskapet. Bjørnson var fra dette av ikke lenger aktiv i selskapet og hadde lite, eller ingen innflytelse.

3.3 Fra frittstående selskap til multinasjonalt handelsselskap?

Vi så i sist kapittel at selskapet Det Oversøiske Compagnie passet godt som et frittstående selskap, men selskapet forandret seg drastisk på få år. Geoffrey Jones skriver ganske omfattende om britiske handelsselskap i sin bok *From Merchants to Multinationals* og det er min tese at Det Oversøiske Compagnie utviklet seg nettopp i denne retningen mot et multinasjonalt handelsselskap. Jones legger til grunn mange strenge krav for at et selskap skal kunne defineres som dette og jeg vil derfor presentere disse i relasjon til Det Oversøiske Compagnies forretninger og organisasjon.

Det første som vil være fruktbart for en slik diskusjon er en definisjon på hva et multinasjonalt handelsselskap er, og jeg velger her å legge til grunn Geoffrey Jones omfangsrike definisjon:

*“Firms that engage in trade intermediation between countries, and own assets in more than one country. In practice “trading companies” are very amorphous and difficult to identify for a number of reasons. They often engage in the provision of financial and transportation services, and it can be purely arbitrary if a firm is classified as a trading company or something else, such as a merchant bank or a shipping company. Moreover, a distinguishing feature of trading companies worldwide is their tendency to diversify from trading into related and unrelated activities. Consequently many “pure” trading companies became “hybrid” trading companies over time, and sometimes evolve further into oil, chemical, or other types of firm”.*²⁸³

Også andre generelle tendenser kan indentifiseres til et handelsselskap ifølge Jones:

*“Trading Companies may specialize by product, such as coal, grain or sugar. Or they may specialize by region, handling multiple products or services but only within one region. General trading companies combine both regional and product-specific features to trade in many products in many regions. Historically, firms have changed function within these categories. Trade intermediation can be conducted through either broking – not assuming ownership of the product being traded – or through reselling”.*²⁸⁴

---

²⁸² Trondhjems Adresseavis 09.03.1916 Det Oversjøiske Kompani og Aftenposten 08.03.1916 – I A/S Det Oversøiske Kompagni

²⁸³ Jones 2000:1.

²⁸⁴ Ibid.

Hvis vi går ut i fra denne definisjonen ser vi at mange av Jones' sentrale punkter i definisjonen passer til Det Oversøiske Compagnies utvikling i perioden vi har kartlagt. Det Oversøiske Compagnie drev handel, både gjennom kommisjon og videresalg av produkter mellom flere land. Det er her utviklingen i Det Oversøiske forandret seg drastisk. Selskapet opprettet på få år titalls datterselskaper i utlandet, de investerte i landområder, bank, industri og infrastruktur i flere land. Dette skal vi undersøke nærmere senere i kapitlet.

Videre kan også disse investeringene ses på som diversifikasjon av Det Oversøiske Compagnies investeringer, som Jones finner karakteristisk for multinasjonale handelsselskaper. Også i Norge var Det Oversøiske Compagnie rimelig differensiert i sine investeringer hvis vi tar med Exportbanken hvor Det Oversøiske Compagnie satt med investering på minst én million kroner.²⁸⁵ Likevel var industriselskapet klart dominert av industriinvesteringer spesielt innen skogsindustrien, men også noe hermetikk. Det er godt grunnlag for å betegne Det Oversøiske Compagnies utvikling fra å gå fra et «rent» handelsselskap til en hybrid. Likevel stopper utviklingen her, Det Oversøiske går aldri bort fra å drive internasjonal handel.

Hvorvidt Det Oversøiske Compagnie var spesialisert i område eller produkter ser vi også her en interessant utvikling. Det er min mening at Det Oversøiske Compagnie var utelukkende spesialisert innenfor Kinaområdet i sine tidlige år, det var nettopp fra Kina de tre grunnleggerne hadde sin kompetanse. Denne spesialiseringen ble oppgitt når man etablerte datterselskap på Kanariøyene.²⁸⁶ Man får da, med agentsamarbeid, mer preg av å være spesialisert på å eksportere tradisjonelle skandinaviske varer som fisk og hermetikk, papir og trelast. Utviklingen stopper ikke her da opprettelsen av alle datterselskapene også oppga denne spesialiseringen, da datterselskapene handlet mer med hverandre og gjerne flere lokale produkter. Det må nevnes at både Kina og skandinavisk eksport hele tiden var viktige for Det Oversøiske Compagnie. Likevel kan vi si at tendensen i utviklingen gikk fra spesialisering til generalisering. Fra et handelsselskap med ett spesielt fokus til et generelt handelsselskap.

---

²⁸⁵ Det kommer frem fra aksjeinnbydelse fra 1915 at Det Oversøiske Compagnie skulle gå inn med minimum én millioner i Exportbanken, men det er uvisst om Det Oversøiske Compagnie gikk inn med mer i banken. Vi har heller ikke kilder som sier noe om Det Oversøiske Compagnie tegnet seg for flere aksjer ved Exportbankens kapitalutvidelser.

²⁸⁶ Det Oversøiske Compagnie hadde også før dette handlet flere steder i verden gjennom agenter og var ikke utelukkende engasjert i Kina.

3.4 Bergen Oversøiske Compagnie

Det Oversøiske Compagnie hadde nå bygget seg opp til å være en betydelig aktør i det norske næringslivet. Ideen om et norsk eksporthus var blitt en realitet, men Det Oversøiske var ikke de eneste og de var heller ikke de første.

En stor gruppe innen norsk næringsliv etablerte i 1915 et nytt eksportselskap. Arnjolt S. Svendsen skriver i næringslivshistorien til Union 1873-1973 at:

*«Tyske eksportører var ikke i stand til å bearbeide oversjøiske markeder lengre og de tyske dampskipslinjene stanset. Tiden var derfor inne, mente Unions disponent og styre, til selv å bygge opp en særskilt eksportorganisasjon som kunne ta seg av disse viktige markedene. For at denne skulle få tilstrekkelig slagkraft ville man danne et felles eksporthus med Borregaard, Norsk Hydro m.fl. En større gruppe av norske eksportbedrifter gikk da sammen om å danne Alliance Export & Import Co. Ltd.».*²⁸⁷

Opprettelsen av selskapet stemmer dog ikke helt, selskapet het først *A/S Bergens Oversøiske Compagnie* og ble registrert i Bergen med en aksjekapital på 1 million kroner.²⁸⁸

Forretningsideen var også temmelig lik Det Oversøiskes da man hadde som formål å drive import/eksport til oversjøiske markeder som blant annet Kina, Japan og Sør-Amerika.²⁸⁹ Det Oversøiske Compagnie reagerte raskt på dette da de mente at navnet var for likt deres eget og at det ville oppstå misforståelser, spesielt for utenlandske kunder. De klaget saken inn til Femtimandsudvalget²⁹⁰ som behandlet saken. Det blir i klagen pekt på flere faktorer som gjør at Femtimandsudvalget støttet Det Oversøiske Compagnie 41 stemmer mot 1.²⁹¹

Det var først etter klage fra Det Oversøiske at man skiftet navn på selskapet til *Alliance Export & Import Co.* Selskapet utvidet på samme generalforsamling selskapets aksjekapital til 2,5 millioner kroner. Samtidig som dette går flere Kristiania-menn inn i styret og N. O. Young Fearnley blir disponent. Det tidligere Bergensselskapet fikk også kontor i Kristiania i *Union Cos* forretningsgård. Alt tyder på at det er under denne emisjonen at Fearnley og Union kommer inn i selskapet og ikke var med fra begynnelsen.²⁹²

Bergen Oversøiske Compagnie viser at det norske næringsliv var klar til å bruke et nytt handlingsrom som oppstod under krigen. Samtidig kan Fearnley være representativt for flere

---

²⁸⁷ Svendsen 1973:126.

²⁸⁸ Sak 666 i Femtimandsudvalget funnet i Farmand 28.10.1916 og Farmand 01.07.1916 Ugesoversikt.

²⁸⁹ Farmand 01.07.1916 Ugesoversikt

²⁹⁰ Femtimandsudvalget var en samling av store forretningsmenn i Kristiania som tok opp saker angående god forretningsskikk og sedvane. Det kan sammenlignes med den danske *Grosserer-Societets Komite*.

²⁹¹ Sak 666 i Femtimandsudvalget funnet i Farmand 28.10.1916

²⁹² Svendsen hevder videre at bergenskontoret og kristianiakontoret jobbet svært forskjellig og mens det gikk godt i Kristiania (i nært samarbeid med Union) var investeringene i Bergen rene spekulasjoner. Union kjøpte derfor ut bergenserne til pari kurs og fikk nå full rådighet over selskapet se Svendsen 1973:127

norske industrialister som ikke var med i det opprinnelige Oversøiske Compagnie, men som nå selv ser nyttheten av å ta over salgssleddet selv med Det Oversøiske Compagnie som mulig inspirasjonskilde.

3.5 Nye datterselskaper og investeringer

Tidligere i oppgaven ble det vist til at flere næringer var avventende ved starten av første verdenskrig. Man kunne ikke komme utenom krigen da den hadde store konsekvenser for næringslivet generelt. Det Oversøiske Compagnie merket også krigen på flere måter. Flere handelsruter ble forstyrret av å gå i gjennom farlig farvann. Noen datterselskap, som det opprettet på Kanariøyene, blir krigen nevnt eksplisitt av Aage B. Lorentzen som årsak til handelsnedgang.²⁹³ Det er også sannsynlig at krigen var årsaken til at datterselskapet i India måtte finne nye markeder som USA og Japan og at veien til Europa ble ansett som for risikabelt. Før en videre diskusjon vil det være fruktbart å ha en klar definisjon på hva et datterselskap er:

*«Datterselskap er et selskap hvor et annet selskap, morselskap, har eierandeler i. Vanligvis er det en betydelig eierpost (50% eller over) som gir morselskapet en bestemmende innflytelse over datterselskapet».*²⁹⁴

Det må nevnes at Det Oversøiske Compagnies eierandeler i datterselskapene ikke vites da kildene ikke forteller om dette. Lorentzen deler alle de utenlandske avdelingene under kategorien *branches and daughter-companies*, men det blir ikke spesifisert hva som er hva eller hvor stor aksjeposten var i selskapene.²⁹⁵ I en styreberetning skriver ledelsen i selskapet at kun Hong Kong kontorets fortjeneste ble regnet med i regnskapet for året da dette var en direkte filial, og at datterselskapenes først ble tatt inn i regnskapet for neste år.²⁹⁶ Dette tyder på at det kun var avdelingen i Hong Kong som var direkte eid av Det Oversøiske Compagnie og at resten var mest sannsynlig, med varierende grad av eierskap, selvstendige datterselskaper.

Krigen førte med seg begrensinger i verdenshandelen som Det Oversøiske Compagnie var engasjert i. Likevel ser vi at flestparten av datterselskapene som blir opprettet i utlandet kom nettopp under krigen eller året etter. Dette gjelder også mange av selskapets industriinvesteringer samt andre investeringer.

---

²⁹³ Lorentzen 1919:32-33. Spesielt blir tyskernes uinnskrenkede ubåtskrigføring nevnt som avgjørende faktor for at øygruppens fruktfart ble hardt rammet.

²⁹⁴ Datterselskap. (2014, 11. juli). I Store norske leksikon. Hentet 23. mars 2015 fra <https://snl.no/datterselskap>.

²⁹⁵ Lorentzen 1919:Indeks.

²⁹⁶ Direktionens beretning til generalforsamlingen den 30.05.1918. Sendt til Elias Kiær.

3.5.1 Verdenshandelens deglobalisering og Det Oversøiskes globalisering

Forskningslitteratur som omhandler første verdenskrig og handel peker på en generell tendens i verdenshandelen, *deglocalisering*. Et sentralt punkt i deglobaliseringstesen hos Findlay og O'Rourke i deres bok *Power and Plenty* er at kontrabandepolitikken og svartelisting av selskaper som videresolgte kontrabandeverer gjorde det vanskelig for handelsselskap og tradisjonelle eksportland som Nederland og Danmark å ekspandere.²⁹⁷ Ett annet moment er overgangen til et mer sentralisert styre og en proteksjonistisk politikk som også liberale land som Storbritannia utførte under krigen.²⁹⁸ Også tyskernes uinnskrenkede ubåtkrigføring blir brukt som argument for dette. Likevel ser vi at mange land klarte å øke eksporten sin under krigen, her bruker Findlay og O'Rourke nøytrale land som Sverige og USA som eksempel.²⁹⁹ Det samme er sant for Norge som økte sin eksport fra 410 millioner kroner til 988 millioner kroner på kort tid i løpet av krigen.³⁰⁰ Nøytrale land som Norge fikk med andre ord et helt unikt handlingsrom under krigen fordi krigførende land ikke hadde kapasitet til å beskytte sine handelsinteresser.

Den samme utvikling ser vi i Det Oversøiske Compagnie hvor man kom seg inn på områder man tidligere ikke hadde hatt tilgang til grunnet Stormaktens dominans. Dette er ikke ny forskning. Som vi har sett sier blant annet Svendsen at Alliance ble etablert som følge av at tyske eksportører mistet grepet om sine markedsandeler. Også annen forskning og næringslivshistorier peker på økt internasjonalisering og ekspansjon under første verdenskrig.³⁰¹ Likevel var ekspansjonen til Det Oversøiske Compagnie og deres utnyttelse av dette nye handlingsrommet så stort at det er interessant å se nærmere på.

3.5.2 Utnyttelse av et nytt handlingsrom

Det Oversøiske Compagnies datterselskaper blir i liten grad nevnt i mitt kildemateriale. Dette betyr at det i stor grad er kun Lorentzens fremstilling fra 1919 som beskriver historien om denne ekspansjonen. I stedet for å gjengi hva som bli fortalt i den har jeg laget en tabell og tatt ut det viktigste om hvert av datterselskapene som kan sees i vedlegg 1. Her vil det bli forsøkt

---

²⁹⁷ Findlay & O'Rourke 2007:430.

²⁹⁸ Ibid.

²⁹⁹ Ibid:433.

³⁰⁰ Historisk statistikk fra Statistisk sentralbyrå. Norges utførsel av varer i millioner kroner steg fra 410 i 1914 til 998 i 1916. Tilgjengelig fra lenke [<http://www.ssb.no/a/histstat/tabeller/18-1.html>] Lastet ned 12.05.2015.

³⁰¹ Her kan det vises til flere verk, men se spesielt Sogner 2001 Kap. V *Internasjonalisering i nasjonalismens tid*. For skandinaviske rederier kan det vises til Per Kristian Sebaks (2012) doktorgradsavhandling: *A Transatlantic Migratory Bypass – Scandinavian Shipping Companies and Transmigration, 1898-1929*. Som viser at skandinaviske rederier fikk en stor stilling i internasjonal skipsfart fordi rederiene i nøytrale land klarte å opprettholde stabile ruter.

å gi svar på hvordan selskapet ekspanderte og hvorfor selskapet ekspanderte hvor det gjorde. En kronologisk oversikt over datterselskaperens etablering vises i Tabell 3.1.

Tabell 3.1 Kronologisk oversikt over etablering av datterselskap

Sted	År	Navn
Shanghai (Kina)	1898	Thoresen & Co. (1912: O. Thoresen)
Hong Kong (Kina)	1903	Aagaard, Thoresen & Co. (Thoresen & Co.)
Las Palmas (Kanariøyene)	1912	La Compania Escandinava de las Canarias
Santa Cruz (Kanariøyene)	1912	La Compania Escandinava de las Canarias
Stockholm (Sverige)	1913	A/B. The oversea Export Co. Ltd.
Calcutta (India)	1916	The Overseas Export & Import Company Ltd.
Rio (Brasil)	1916	The Overseas Company of Brazil Ltd
Maranhm (Brasil)	1916	The Overseas Company of Brazil Ltd
New York (USA)	1916	The New York Oversea Co. Inc.
Valparaiso (Chile)	1917	The Overseas Export & Import Company Ltd.
Genoa (Italia)	1917	Società Commerciale Italo-Scandinava
Durban (Sør-Afrika)	1918	The South African Oversea Company Ltd.
Batavia (Java)	1918	H/M Java Oversea Company
Soerabaia (Java)	1918	H/M Java Oversea Company
Semarang (Java)	1918	H/M Java Oversea Company
Singapore	1918	H/M Java Oversea Company
Cape Town (Sør-Afrika)	1919	The South African Oversea Company Ltd.
Johannesburg	1919	The South African Oversea Company Ltd.
San Fransisco (USA)	1919	New York Oversea Co. Inc. Sanfrancisco Branch
Seattle (USA)	1919	New York Oversea Co. Inc. Seattle Branch
Santos (Brasil)	1919	The Oversea Company of Brazil Ltd.
San Paulo (Brasil)	1919	The Oversea Company of Brazil Ltd.
Buenos Aires (Argentina)	1919	The Oversea Export & Import Company Ltd.
London (Storbritannia)	1919	The United Oversea Company Ltd.
Paris (Frankrike)	1919	Outre Mer Francais
Marseille (Frankrike)	1919	Outre Mer Francais
Havre (Frankrike)	1919	Outre Mer Francais
Kjøbenhavn (Danmark)	1919	Import & Export Agencies Ltd.
Tientsin (Kina)	1920	Thoresen & Co.
Guayaquil (Ecuador)	1920	Ukjent om ble opprettet

Kilde: Lorentzen (1919) *A/S Det Oversøiske Compagnie*.

At ledelsen i Det Oversøiske Compagnie også selv var klar over at krigen hadde forandret handlingsrommet kan være formålstjenlig å begrunne. Christian B. Lorentzen uttalte i 1916:

*«Hidtil har de oversjøiske lande og Russland mest søgt til England, Frankrige og Tyskland for at faa kapital til udvikling af sine naturlige resourcer. Denne tilgang af kapital er ikke alene stængt, medens krigen raser, men det vil vistnok vare en tid, før de krigførende lande atter faar kapital at ofre for andre. Dette vil, sagde generalkonsulen, skabe os en glimrende og uventet adgang til at komme ind, og vi vil utvilsomt faa mange meget fordelagtige tilbud... [] Det er mit indtryk, at vore kapitalister har faaet øinene aabnede for dette forhold».*³⁰²

³⁰² Farmand spesialutgave 14.02.1916 Udtalelser av kjendte forretningsmænd (Christian B. Lorentzen).

3.5.3 Tendenser i ekspansjonen

Ved første blick kan Det Oversøiske Compagnies ekspansjon virke vilkårlig. Selskapet brukte få år på å opprette datterselskap på nesten alle kontinent. Men Likevel kan vi se noen tendenser som går igjen som kan gi oss noen forklaringer på hvorfor Det Oversøiske Compagnie ekspanderte som det gjorde. Noen har vi allerede vært innom. I hovedsak må den norske skipsfarten sees på som en stor styrke for Det Oversøiske Compagnie som kunne benytte seg av linjefarten til å frakte produkter. Flere datterselskap ble etablert der hvor det eksisterte linjefart til Skandinavia.³⁰³ Skipsfarten spilte en sentral rolle i norsk økonomi generelt, men var særdeles viktig for den norske eksportøkonomi. Minister S. A. Christophersen skriver i en konsulatberetning angående salg av fiskevarer til Sør-Amerika: «Dette gunstige resultat har man den nu eksisterende direkte dampskipsforbindelse mellem Norge og Sydamerika at takke for».³⁰⁴ Det danske ØK var som tidligere nevnt i tillegg til et handelsselskap også et stort rederi. Ole Lange beskriver skipsfarten som ØKs sentrale aktivitet og en forutsetning for selskapets andre aktiviteter.³⁰⁵ Samtidig kan vi også si at handelen var svært viktig for skipsfarten. De to næringene stod i et nært forhold til hverandre. Om skipsfarten uttalte Christian B. Lorentzen i et intervju med Farmand i 1916:

*«Efterat disse exportfirmaer og de direkte arbeidende større fabrikker havde oparbejdet et stigende marked for norske produkter i forskjellige oversjøiske lande, og en tid lang havde maattet sende varene som omlastningsgoods over Hamburg, London eller andre større havne, havde de efterhaanden skabt en mulighed for etablering af faste norske direkte dampskibslinier, og en række af saadanne er oprettet fra 1905 af paa Amerika, Afrika, Østasien og Australien. Og disse linier har igjen mægtig bidraget til at lette og fremme exportørernes arbejde».*³⁰⁶

Det Oversøiske Compagnie utviklet seg videre på oversjøiske markeder ved å erstatte agentsamarbeid med fast tilstedeværelse gjennom egne datterselskap. Med dette fikk de større kontroll og sikkerhet i markedet ved å ikke være avhengig av agenter. Dette gjorde seg gjeldende allerede med Karl Sohlbergs reise til India hvor man erstattet agenter til fordel for fast tilstedeværelse gjennom et datterselskap i 1916. Hvorvidt ledelsen i Det Oversøiske la vekt på at Den norske Afrika- og Australia-linie fra nyttår 1914 skulle ekspandere til India vites ikke, men kan sees som en fordel for selskapet.³⁰⁷

---

³⁰³ Som vist i sist kapittel ekspanderte norsk skipsfart på få år til hele verden. Det Oversøiske Compagnie ekspanderte relativt få år senere. Her kan det nevnes Nord-Amerika, Sør-Amerika, Afrika, Australia, India

³⁰⁴ Konsulatberetninger Ugesutgaven 1916:169.

³⁰⁵ Lange 1986:166.

³⁰⁶ Farmand 14.02.1916 Udtalelser af kjendte forretningsmænd (Christian B. Lorentzen).

³⁰⁷ Schreiner 1963:22.

I noen tilfeller ved ekspansjonen fortsatte datterselskapet et større eller mindre samarbeid med agentene, mens man i andre, som i India, fortsatte uten de gamle agentene. Et eksempel på videre samarbeid er det brasilianske datterselskapet hvor Rio-avdelingen ble etablert etter at man hadde hatt kontakt med agenten F. Kramer. Kramer ble da avdelings sjef for Rio-avdelingen.³⁰⁸ Satsingen i Brasil var en av de største Det Oversøiske Compagnie gjorde, med flere avdelinger i forskjellige provinser, samt industri- og eiendomsinvesteringer. Erstatning av agent med fast tilstedeværelse er en utvikling som passer for mange av selskapets etableringer.

Det kan også argumenteres for at Det Oversøiske Compagnie ville ha nye ressurser til sitt handelsnett. Også her kan vi benytte oss av et eksempel fra Brasil da datterselskapet utvidet til provinsen Santos. Generalkonsul Erik Colban skrev at blant de økonomiske urolighetene i Brasil er kaffe en stabil og økende eksportvare.³⁰⁹ Lorentzen bekrefter også i sin bok at det var hovedsakelig kaffe man eksporterte fra Santos. Det samme må sies å være tilfelle med det planlagte datterselskapet i Equador som skulle eksportere kakao. Datterselskapet skulle bli etablert i Guayaquil hvor det meste av kakao i landet ble eksportert.³¹⁰

Ekspansjon av markedet til de store norske eksportvarene trelast, papir og fiskevarer er en annen tendens som gjorde seg gjeldende. Her må spesielt Frankrike og England nevnes. Disse store markedene var også viktige finansielle sentrum og gav muligheter for andre importvarer. Selv om disse også i stor grad var et videre samarbeid med agentene i deres land.³¹¹ USA var derimot ikke et resultat av tidligere agentsamarbeid, men snarere mange forretningsreiser gjort av blant andre Christian B. Lorentzen og Sverre Jensen.³¹² Her var det et enormt marked man så et potensiale i for norske og skandinaviske produkter, spesielt innen fisk og hermetikk. Fiskevarer, inklusiv hermetisk fisk, var hovedårsaken til at Det Oversøiske Compagnie la sitt datterselskap i Genova. Så og si all import av fiskevarer fra Norge til Italia ble innført i Genova.³¹³ Datterselskapet så i stor grad ut til å være spesialisert innen import av fiskevarer

---

³⁰⁸ Lorentzen 1919:47-48. Han ble senere erstattet av Levy Leite på grunn av at hans agentvirksomhet hadde interessekonflikter med Det Oversøiske Compagnie.

³⁰⁹ Konsulatberetninger Ukeutgaven 34 1916. Funnet i Konsulatberetninger 1916:138.

³¹⁰ Konsulatberetninger Månedsutgaven 3 1916. Funnet i Konsulatberetninger 1916:23 og Konsulatberetninger Månedsutgaven 5 1916 funnet i Konsulatberetninger 1916:54-55. I 1913 eksporterte Equador 41 894 tonn kakao hvorav 38 500 tonn kom fra Guayaquil. Equadors eksport var sterkt dominert av kakao som stod for nesten 75% av landets samlede eksport.

³¹¹ De var ifølge Lorentzen 1919 fusjoner med agenter som de hadde samarbeidet med i disse landene.

³¹² Se Lorentzen 1919 og Michaelsen Spredte trekk og minner. Også andre kilder bekrefter Lorentzen og Jensen forretningsreiser til USA blant annet Lorentzen & Wettre Company History og Jargel: Historien om Sverre Jensen.

³¹³ Konsulatberetninger Ukeutgaven 35 1916 funnet i Konsulatberetninger 1916:138. Sicilia ble forsynt gjennom Napoli og hadde en betydelig import foruten Genova.

da man ikke hadde innpass med andre tradisjonelle produkter som trelast.³¹⁴ Foruten salg av skandinaviske varer fungerte flere steder også som knutepunkter i handel hvor man hadde store muligheter ved å kjøpe varepartier for videresalg, i hvertfall under høykonjunkturen med stadig økende priser. I denne sammenheng stod datterselskapet på Java i en særstilling da de på et senere tidspunkt engasjerte seg i storstilt sukkerspekulasjon.³¹⁵

Det Oversøiskes Compagnies ekspansjon var med andre ord ikke vilkårlig. Noen sentrale tendenser går igjen. Det var i hovedsak; å erstatte agenter med fast tilstedeværelse, utvide marked for skandinaviske produkter og innpass på nye store marked, skipsfarten som muliggjorde transport av varer, og en jakt på nye produkter man kunne handle med.

Datterselskapene begynte å handle mer med hverandre og hadde ganske stor selvstendighet. Ett eksempel på dette er det Sørafrikanske datterselskapet, som foruten å eksportere frukt fra Sør- og Øst-Afrika hovedsakelig skulle selge varer på vegne av Det Oversøiskes andre datterselskap.³¹⁶ Det er uvisst hvordan denne praksisen fungerte da vi kun har Lorentzens kilde å gå på, men man kan gå ut ifra at datterselskapet gjorde agenttjenester i landet for resten av selskapene under det nå ganske betydelig store nettverket av Det Oversøiskes selskaper. For en bedre forståelse av dette nettverket har jeg laget et kart som viser Det Oversøiske Compagnies datterselskaper. Dette kartet kan sees i vedlegg 3.³¹⁷

Hvis vi ser opprettelsen av datterselskaper i utlandet i sammenheng med krigen kan vi finne noen interessante poeng. Det var hovedsakelig ved krigens siste år og etter krigen at man ekspanderte på det sterkeste. Det Oversøiske Compagnie var i svært forsiktige i begynnelsen av krigen. Som vi har sett passer ikke selskapet inn i noen deglobaliseringstese, men snarere globalisering. Krigen skapte for Det Oversøiske Compagnie et helt unikt handlingsrom som gjorde at de kom seg inn på markeder som de før ikke hadde hatt tilgang på. Jeg mener videre at Det Oversøiskes ekspansjon i årene 1918-1919 var et uttrykk for en bekymring om at dette handlingsrommet ville forsvinne etter at krigen var slutt og mer normale forhold var etablert.

---

³¹⁴ Her var Italia for det meste forsynt av Østerrike-Ungarn (ikke etter 1915) samt andre Stormakter og hadde ingen eksport fra Norge, og kun minimalt svensk trelast, men eksport fra Italia til Skandinavia var sterkt svekket av krigen grunnet eksportrestriksjoner i landet. Se Konsulatberetninger Ukeutgaven 36 1916 Konsulatberetninger 1916:146-147.

³¹⁵ Det er meget sannsynlig at også andre datterselskaper også gjorde betydelige investeringer i blant annet råvarer som ville blitt kategorisert som spekulasjon om det hadde endt med tap.

³¹⁶ Lorentzen 1919:56.

³¹⁷ Merk at kartet fungerer best i farget utskrift. Datterselskapene i Tientsin kan bekreftes som etablert da det er listet i en annonse i Farmand. Det er ikke Guayaquil og det er derfor tvilsomt at dette ble etablert. Kartet tar ikke hensyn til at Shanghai-selskapet var gått over til et agentursamarbeid med Olaf Thoresen.

3.5.4 Hva var datterselskapene?

Datterselskapene til Det Oversøiske Compagnie er meget forskjellige. Lorentzen forteller litt om hvilke produkter som ble forsøkt importert og eksportert som vist i vedlegg 1. Vi har også sett at Det Oversøiske Compagnie i liten grad gikk inn med direkte eierskap. I alle selskapene utenom Hong Kong valgte man å opprette datterselskap med begrenset eierskap.³¹⁸ Vi har dog få kilder som viser hvor meget Det Oversøiske gikk inn med i hvert selskap eller hvem de andre aksjonærene var. Det som det blir vist til i boken *Det Oversøiske Compagnie* er begrenset og sporadisk informasjon om eierskap. Det blir blant annet vist til at datterselskapene hadde eierskap i hverandre. Dette gjaldt mest sannsynlig kun de største datterselskapene, her blir blant annet det svenske *A/B The Oversea export Co ltd.* nevnt i boken som en betydelig investor. Kilder fra Kiærs arkiv viser at det svenske datterselskapet satt med eierandeler i datterselskapet på Kanariøyene.³¹⁹ Det kan være sannsynlig at flere av de store datterselskapene hadde eierandeler i andre datterselskaper. Kiær hadde selv aksjer i morselskapet, men også i det svenske datterselskapet som var spesialisert innen skogsindustrien, og ifølge Sogner sørget Kiær for at svenske selskaper som han hadde innflytelse i tegnet aksjer i datterselskapet.³²⁰

Datterselskapene begynte, som nevnt, å handle mer selvstendig og med hverandre. Noen selskaper mer enn andre, og noen slik som i Sør-Afrika, ser ut til å ha blitt etablert med dette som et hovedformål. At de også tegnet seg for aksjer og investeringer tyder på at datterselskapene nøt stor selvstendighet fra morselskapet i Kristiania. Hvordan disse ekspansjonene ble finansiert og hvordan eierforholdene var finnes det lite eller ingen kilder om. Lorentzen skriver i forhold til New York at kapitalen ble utvidet flere ganger. På høsten 1918 hadde selskapet utvidet aksjekapitalen til 800 000\$, eller 2,59 millioner norske kroner.³²¹ Hovedkontoret ekspanderte med egne import/eksport-avdelinger, nytt hovedkontor og flere ansatte, men en stor del av denne kapitalen bør sees i sammenheng med opprettelse av avdelingskontorer i Seattle og San Francisco. Noen av de nye avdelingene er geografiske inndelinger som *Far East dept.* og *South American dept.*³²² At datterselskapene selv ekspanderer og etablerte et nytt forhold med hovedkontor – avdeling gir en problematikk innen Principal-Agent-teorien. Hvem var disse avdelingskontorene som San Francisco underlagt, New York eller Kristiania? Ettersom kildene er tause på dette temaet er det

---

³¹⁸ Direktionens beretning til generalforsamlingen 30.05.1918. Sendt til Elias Kiær.

³¹⁹ Brev fra Aktiebolaget The Oversea Export & Import Comany til Elias Kiær 26.04.1921.

³²⁰ Sogner 2001:217.

³²¹ Lorentzen 1919:44-45.

³²² Ibid:45.

vanskelig å gi noen endelige svar. Vi kan nøye oss med å påpeke at det vil være mest naturlig å ha størst kontakt med kontoret som er nærmest og at Hovedkontoret i Kristiania ved å organisere bedriften på denne måten har begrenset oversikt.³²³ Vi har i tillegg sett informasjon om at det var store kommunikasjonsproblemer over så store avstander, spesielt under krigen, men også under mer normale forhold.

Datterselskapene ble også benyttet av Det Oversøiske Compagnie i form av å gi informasjon om mulige investeringsobjekter. Spesielt er dette tilfelle i Brasil hvor Det Oversøiske var sterkt engasjert i industriinvesteringer. I Brasils tilfelle gikk datterselskapet og andre fagmenn god for investeringene. På Java gikk datterselskapet inn med en anbefaling til Det Oversøiske Compagnie om investering i en mangangruve. Det Oversøiske gjorde grundige forarbeidelser gjennom kontakt med *Norges opplysningskontor for næringsveiene* samt fikk bestilt en rapport fra statsgeolog Steinar Foslie.³²⁴ Gjennom de spørsmål som kom frem ble det aldri noe av denne investeringen, men dette viser at datterselskapene hadde en funksjon for å gi morselskapet nye investeringsmuligheter samt tilgang til informasjon og lokal kunnskap. I denne sammenheng kan vi si at det utstrakte nettverket av datterselskaper ikke kun var handelsforbindelser men et informasjonsnettverk som kunne være av stor verdi.

Etter den voldsomme ekspansjonen spesielt i årene 1918-1919, er det lite som tyder på at Det Oversøiske foretok seg noe for å styrke sin kontroll over datterselskapene. Det kan se ut som de i stor grad hadde fått selvstyre, så lenge det ikke gjaldt for store forpliktelser eller kapital.³²⁵ På sin høyde hadde Det Oversøiske Compagnie 30 utenlandske kontorer organisert under datterselskaper og geografisk spredte de seg nesten over hele verden. En konsekvens av dette var at organisasjonen til Det Oversøiske Compagnie ble stadig bredere og mer kompleks, hvilket kan gi styringsproblemer hvis man ikke er bevisst på dette og har en sterk sentralisert styring i bunn.

I forrige kapittel så vi at Øst-asiatisk Kompagni opplevde en stor krise rundt årene 1904-1905. De hadde ekspandert for fort og de mistet kontroll over datterselskaper og regionssjefer.³²⁶

---

³²³Avdelingskontorene er organisert under samme selskap som deres hovedkontor i samme land, for eksempel San Francisco under New York Oversea Co. Inc. Sanfrancisco Branch. Jeg tolker dette og ut fra Lorentzen ordbruk *Branch Office* som at det er aksjonærene i datterselskapet i New York som er eierne. Disse vet vi ikke hvem er utenom at Det Oversøiske hadde varierte eierforhold i datterselskapene sine.

³²⁴Brev fra Det Oversøiske Compagnie industriaktieselskap m/ vedlegg 1. Telegram fra Javafillial 2. Svar fra DOC 3. Brev fra opplysningskontor for næringsveiene til Christian B. Lorentzen 4. Rapport fra statsgeolog Steinar Foslie. Sendt til Elias Kiær 18.06.1918

³²⁵Datterselskapene var engasjert i store industriprosjekter i blant annet Brasil, men dette var på vegne av morselskapet.

³²⁶Lange 1986:216-218.

Spesielt problematiske var brødrene Kinch og deres avdelinger i Bangkok og Kina. ØK hadde også gjort flere store ensidige investeringer. Med det mener jeg at de satset for mye på kun ett felt. Det gjelder sagbruket i Siam, men senere også investeringene i Kina som var basert på russisk ekspansjon. Dette gjorde at selskapet fikk en tidlig krise, og den var alvorlig, men man klarte å konsolidere selskapet.³²⁷ *Kinch-affæren* viser hvordan ledelsen i ØK, og muligens først og fremst H. N. Andersen, tok stor kontroll over hele driften. Selskapet kom styrket ut av krisen fordi man handlet og deretter gikk inn i en ny høykonjunktur med verdens mest avanserte flåte.³²⁸ Det Oversøiske Compagnie gjorde på mange måter den samme «klassiske feilen» som ØK, ifølge Ole Lange, gjorde. Man ekspanderte for fort. I forhold til Principal-Agent teori er det grunn til å hevde at morselskapet hadde liten kontroll over datterselskapene fordi man satt med begrenset eierskap gjennom et holding-selskap på andre siden av kloden. En krise ville ramme Det Oversøiske Compagnie, men så lenge konjunktorene var oppe og økonomien så sterk ser det ut som om man i liten grad var klar over denne problematikken.³²⁹

3.6 Forretningsstrategi – Diversifikasjon

Handelsselskaper setter kjøper og selger i kontakt med hverandre og derfor er selskapet alltid truet av at kjøpet og selger i neste omgang vil unngå mellomleddet for å spare kostnader.³³⁰ I hovedsak selger et handelsselskap informasjon og denne informasjonen går ned i verdi når selskapets klienter får informasjonen.³³¹ På grunn av denne skjøre dynamikken i et handelsselskap var en av de vanligste forretningsstrategiene, ifølge Jones, diversifikasjon av driften og investeringer.³³² For å sikre at selskapet fortsatt skulle ha et eksistensgrunnlag valgte man å investere i forsyningskjeden eller hos kjøpere, men ofte også i helt nye prosjekter.³³³ Datterselskapene til Det Oversøiske Compagnie kan også sees i en strategi da man utvidet både geografisk beliggenhet og forskjellige produkter. Likevel er det selskapets mange investeringer innen industri og annet som er mest interessant i dette perspektivet.

3.6.1 Investering i nye selskaper

Det Oversøiske Compagnie investerte ikke bare i nye datterselskaper, men deltok også i andre investeringsprosjekter. Mange av Det Oversøiske Compagnies investeringer ble samlet under

---

³²⁷ Lange 1986:219.

³²⁸ Ibid.

³²⁹ Det er ingen kilder i Kiærs arkiv eller andre som diskuterer forholdet mellom datterselskaper og morselskaper frem til krisen i 1920. Høyesterett bekrefter at selskapets datterselskaper gjorde det godt frem til krakket i 1920 da prisene på råvarer falt dramatisk. Dom 15. juni 1926 i l.-nr 209/1 s.a. Otto Nyquist mot A/S Det Oversøiske Compagnie.

³³⁰ Jones 2000:7.

³³¹ Ibid.

³³² Ibid.

³³³ Ibid.

et nytt type holdingselskap *Det Oversøiske Compagnie Industriaktieselskab*, men det gjelder ikke *Exportbanken* og *Riobanen*. Jeg vil i denne fremstillingen se nærmere på disse to selskapene som i liten grad er diskutert i norsk historieskriving. Riobanen er til dels nevnt i diskusjoner rundt jobbetiden, men jeg vil heller diskutere selskapet med et større internasjonalt fokus. Exportbanken mener jeg er et godt eksempel på Knut Sogners term *assosiativ kapitalisme* og vil diskutere selskapets etablering opp mot dette. Begge disse investeringene kan sees i forbindelse med en diversifikasjonsstrategi. Det er interessant at de begge var veldig forskjellige investeringer, men vanlige i et europeisk perspektiv.³³⁴

3.6.2 Exportbanken

The Northern & Oversea Banking Corporation Handels og Exportbank var bankens fulle navn, men var i samtiden og vil også i denne oppgaven bli referert til som *Exportbanken*. Banken ble etablert med ambisjon å videreutvikle den norske eksport- og importindustri.³³⁵ Følgelig var dette noe som var av stor interesse for Det Oversøiske og andre i norsk næringsliv som var involvert i en eksportrettet økonomi.

Vi kan se ved tegningsinnbydelsen at flere allerede har tegnet aksjer i selskapet og står oppført som innbydere. Av disse er selskapet Det Oversøiske Compagnie oppført, og ledelsen i Det Oversøiske som på denne tiden var Einar Bjørnson, Christian B. Lorentzen og Einar Wettre.³³⁶ Flere aksjonærer var også representert. Vi kan nevne blant annet Christian Bjelland, Elias C. Kiær, Einar Bruusgaard, Bull Kiøsterud, G. M. Bryde og W. Duborgh.³³⁷

Det Oversøiske Compagnie investerte en betydelig sum for å få etablert Exportbanken og måtte selv utvide aksjekapitalen for å få dette til.³³⁸ Det kommer frem av selskapets aksjeinnbydelse i 1915 at kapitalen skulle utvides med 1 million kroner, og at det var en forutsetning at Exportbanken skulle etableres hvor Det Oversøiske skulle tegne aksjer for minimum 1 million kroner.³³⁹

Tegningsinnbydelsen til Det Oversøiske Compagnie og deres engasjement for å få etablert en ny bank ble godt tatt imot også i pressen. Farmand skrev blant annet at handelsselskaper som Det oversøiske Compagnie var *banebrydere* for landets eksport og at aksjonærer i tillegg til å

---

³³⁴ Jones peker på at handelsselskaper ofte var engasjert i finans og bankvesen samtidig som det var vanlig å investere i infrastruktur som jernbane i oversjøiske markeder som Sør-Amerika og Asia. Se Jones (2000) kap. 3.

³³⁵ Tegningsinnbydelse Exportbanken funnet i Farmand 06.06.1915.

³³⁶ Tegningsinnbydelse Exportbanken funnet i Farmand 06.06.1915.

³³⁷ Einar Bruusgaard og Bull Kiøsterud er representert i Det Oversøiske Compagnie gjennom skipsrederiet Bruusgaard, Kiøsterud & Co. og ikke som privatpersoner slik som de er i Exportbanken.

³³⁸ Tegningsinnbydelse Det Oversøiske Compagnie funnet i Aftenposten 04.05.1915.

³³⁹ Tegningsinnbydelse Det Oversøiske Compagnie funnet i Aftenposten 04.05.1915.

få et godt utbytte ville: «*høste den uvurderlige indirekte fordel, at den oversjøiske handel i høi grad vil forbedre afsætningsmulighederne for norske industriprodukter*». ³⁴⁰ Senere meldte avisen at tegningsinnbydelsen til Det Oversøiske Compagnie var en enestående suksess og ble *flere gange overtegnet*. ³⁴¹ Tegningen av aksjer i eksportbanken ser også ut til å ha gått raskt for seg. Også i denne tegningen gikk Farmand sterkt ut med positive bemerkninger og direkte anbefalte sine lesere å tegne seg for aksjer i selskapet. ³⁴²

Det har lyktes meg å få tak i kilder som gjør at vi må revidere denne fremstillingen noe. Sett fra utsiden ser etableringen av den nye banken ut til å ha gått knirkefritt, mens det fra Elias Kiærs arkiv kommer frem at etableringen var vanskelig. I kulissene var det i begynnelsen vanskelig å få på plass kapital og garantier. Brevveksling mellom Christian B. Lorentzen, som var den sterkeste pådriveren for opprettelse av banken, og Elias Kiær viser at det var en skepsis blant Norges forretningsmenn om dette var et investerbart prosjekt, men kanskje aller mest viste det seg at andre banker var svært motvillige til etableringen. ³⁴³ Kiær skriver til Lorentzen i forbindelse med utkast til aksjeinnbydelsen til Exportbanken: «*Det er jo forbandet at hovedstadens banker skal tage saa liden interesse i landets fremgang*». ³⁴⁴ Videre mener Kiær at bankene gjør alt de kan for å hindre en oppføring av denne nye banken. ³⁴⁵

I Brevkorrespondanse mellom Kiær og Lorentzen kommer det også frem at flere forretningsfolk var avventende med å stille garanti til den nye banken. Kiær hadde i mars 1915 gitt sin garanti både til utvidelse av Det Oversøiske Compagnie for kroner 250 000 og Exportbanken for kroner 300 000. ³⁴⁶ I mai 1915 var tonen noe annerledes. Kiær skriver til Lorentzen i forbindelse med utkastet til Exportbanken:

«Jeg synes den ser fristende ud, men foruden jeg går rundt og for at skaffe nogle navne, vil jeg se hvad Fearnley og specielt Michelsen bestemmer seg til, skulde ogsaa han vilde gaa ud af garantikonsortiet, saa kommer jeg jo i en høist ubehagelig stilling som den eneste som ikke bøier meg for bankerne. For tiden kan jeg nok taale at falde i unaade [...] men man kan jo aldrig vide naar man kan faa brug for bankerne. Jeg er derfor litt betenkelig og vilde gjerne have en conferance med deg om denne sag». ³⁴⁷

---

³⁴⁰ Farmand 01.05.1915 Pengemarkedet.

³⁴¹ Farmand 08.05.1915 Pengemarkedet.

³⁴² Farmand 05.06.1915 A/S The Northern & Oversea Banking Corporation.

³⁴³ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 06.05.1915.

³⁴⁴ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 06.05.1915.

³⁴⁵ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 06.05.1915.

³⁴⁶ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 22.03.1915.

³⁴⁷ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 06.05.1915.

Saken er altså en helt annen i kulissene og opprettelsen av denne banken var vanskeligere enn man kan få inntrykk av i offentlige aviser. Det gikk dog ikke lang tid før man sendte ut tegningsinnbydelse for opprettelse av Exportbanken og som vi har gått gjennom var flere prominente navn med på dette, men ikke Fearnley og Michelsen som Kiær etterlyste. Christian B. Lorentzen og Elias Kiær brukte sine egne betydelige nettverk nært forbundet med Det Oversøiske Compagnie for å tvinge banken gjennom. Sammenhengen mellom Exportbanken og Det Oversøiske Compagnie har hele tiden vært klar, men nye kilder viser at Det Oversøiske Compagnie var helt essensiell for Exportbankens opprettelse. Denne form for nettverk og samarbeid blant norske kapitalister passer godt inn i Knut Sogners tese om *assosiativ kapitalisme* og mye tyder på at Det Oversøiske Compagnies aksjonærer i høy grad samarbeidet for å få etablert investeringer som Exportbanken, men også andre som for eksempel Riobanen.

Exportbanken ble aldri den internasjonale suksessen man hadde håpet på. Banken fikk aldri opprettet utenlandske avdelinger slik man opprinnelig hadde ønsket.³⁴⁸ En av bankens største begrensninger var dens forretninger med Det Sibirske Kompani. Konsul Jonas Lied kan fortelle i sin bok *En sjøvei blir til: Det Sibirske kompanis historie* at Exportbanken hadde 9/10 av dens kapital låst i lån til Det Sibirske kompani.³⁴⁹ Dette var et selskap som samarbeidet til en viss grad med Det Oversøiske Compagnie og var forbundet med at Christian B. Lorentzen og Elias Kiær som var aksjonærer i selskapet.³⁵⁰ Selskapets grunnlegger Jonas Lied hevder i sin biografi om Det Sibirske Kompani at Lorentzen prøvde å ta over selskapet og legge det under Det Oversøiske, men det har ikke lyktes meg å finne kilder som bekrefter dette.³⁵¹ Lied og Lorentzen var i en stor konflikt om lederegenskapene til Lied og Lorentzen tok over kontrollen i selskapet.³⁵² Det kan være verdt å minne om Lorentzens og Bjørnsøns disputt

---

³⁴⁸ Selskapet åpnet dog en egen avdeling i Det Oversøiske Compagnies nye lokaler i Rosenkrantzgaten 22, som igjen forsterker forbindelsen mellom de to selskapene. Aftenposten 25.02.1919.

³⁴⁹ Lied 1958:141. Det utgjorde i 9 millioner kroner. Det kommer frem fra finansoversikt fra Exportbanken at det utgjorde blant annet tre millioner i varer fra Sibir som skulle eksporteres. 6 millioner var aksjer i dampskip som mest sannsynlig var engasjert i handelen fra Sibir og at det er herfra Lied har sine 9 millioner.

³⁵⁰ Ibid:62. Det Sibirske Kompanis første aksjonærer var: Elias Kiær 26 aksjer, A. E. Derry 35 aksjer, Christian B. Lorentzen 18 aksjer, Alf Whist 18 aksjer, Olav Skavhaugen 18 aksjer, P. C. Solberg 9 aksjer, K. B. Gutzeit 9 aksjer, M. Hailaust 9 aksjer. Hver aksje var på kroner 1000. Christensen kom inn som eier gjennom å disponere bort skipet *Tulla* til selskapet.

³⁵¹ Ibid:125. På grunn av Lorentzens og Kiærs tette kontakt og at begge er aksjonærer både i Det Sibirske og i Det Oversøiske ser jeg det som sannsynlig at dette ville bli drøftet mellom dem. Når det ikke er blitt gjort kan jeg ikke støtte opp om Lieds påstand om at Lorentzen ville gjøre Det Sibirske Kompagni «til et underbruk av sine egne interesser», i hvertfall ikke fusjonere det inn i Det Oversøiske Compagnie.

³⁵² Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 27.12.1917. Det ble en stor sak ut av denne maktkampen i selskapet, både offentlig og innad i selskapet. For mer informasjon om denne hendelsen og selskapet generelt finnes det mer informasjon i Elias Kiærs privatarkiv. Rundskriv til aksjonærene i Det Sibirske Kompani sendt fra ledelsen april 1918. Aftenbladet 12.04.1918 Opvasket i Sibiria-selskapet

med hverandre. Lorentzen fikk til slutt også kontroll over Det Oversøiske Compagnie. Det er påpekende at Lorentzen i to tilfeller hadde problemer med grunnleggeren og direktøren i et selskap og senere fått kontroll over selskapet. Exportbanken ble i 1920 fusjonert inn i Den Norske Creditbank.³⁵³

3.6.3 Riobanen

Norske forretningsmenn grep muligheten til å bygge og drifte en elektrisk sporvei i utkanten av Rio de Janeiro i 1916. Dette er en form for investering som stormaktene i Europa hadde bedrevet i flere år. Per Vogt stiller seg kritisk til at nordmenn gikk inn med denne type investering i perioden. Han sier:

*««Det var foretagender som nok var reelle, men hvor man allikevel kan spørre sig selv om hvad i all verden nordmenn hadde der å gjøre. Det var for eksempel tramway-forbindelsen utenfor Rio, foretagendet som skulde drive innbringende jernbanetraffikk i et strøk, som efter manges mening ingen som helst fremtid hadde»».*³⁵⁴

Hans spørsmål er treffende. Hva hadde nordmenn her å gjøre? Vi må også her peke på at krigen hadde totalt forandret handlingsrommet til aktørene i den internasjonale handelen. Denne korte fremstillingen av selskapet vil bygge på kilder fra Elias Kiær som var *underwriter*³⁵⁵. Selskapet blir også nevnt i aviser, som Farmand, da man gikk offentlig ut for å skaffe kapital til å utnytte denne konsesjonen man hadde fått tak i.

Noen av Norges mest kjente forretningsmenn investerte i selskapet, inkludert gjengangerne i Det Oversøiske Compagnie, Christian B. Lorentzen og Elias Kiær. Men også andre store forretningsmenn som skipsreder Ditlev-Simonsen, Sigurd Astrup, N. O. Young Fearnley og flere. Således kan det sies å være et storslått prosjekt blant eliten i det norske næringsliv. Det støtter opp om tesen om *Assosiativ kapitalisme* hvor norske kapitalister slår seg sammen og samarbeider for å realisere en ny type investering. Denne bredden av norske kapitalister kan minne om etableringen av Det Oversøiske Compagnie som også var et risikabelt prosjekt. Mannen bak Riobanen skal være en A. F. Santos som var innehaver av konsesjonen man behøvde og han ble beskrevet i en aksjeinnbydelse til selskapet som en fremragende

---

³⁵³ Aftenbladet 18.10.1920 Fusjon Exportbanken.

³⁵⁴ Vogt 1938:144.

³⁵⁵ Business Dictionary definerer *underwriter* som: «Person or firm that buys a new issue of bonds or an initial public offering (usually as a syndicate with other underwriters) for reselling it to the public at a profit. In the UK practice, the underwriters normally do not purchase the shares unless a buyer has been found. In the US practice, they normally purchase part or whole of issue and then offer it to the public».

Tilgjengelig fra Lenke:<http://www.businessdictionary.com/definition/underwriter.html#ixzz3a1dJM2Xx>
[13.05.2015]

forretningsmann og industridrivende i Rio, men man sa sjeldent noe negativt i disse dokumentene.³⁵⁶ Vi vet lite om hvem Santos var, eller hvordan han fikk kontakt med norske kapitalister.

I innbydelsen kommer det frem at selskapet skulle være under norsk ledelse, og med aksjeutstedelsen skulle nordmenn være i majoritet slik at man hadde kontroll over selskapet.³⁵⁷ Selskapet hadde allerede vært i drift av Santos fra januar 1916, men man trengte nå å få mer kapital inn i selskapet. Minimum så man for seg å tegne aksjer for 2,7 millioner kroner og maksimum 2.925 millioner.³⁵⁸ I Kiærs underwriting-formular kommer det frem at:

*«Selskapet maa indregistreres i Rio, men det vil bli stillet under norsk kontroll, og har man truffet avtale med Det oversøiske Compagnie, som nu ogsaa skal oprette kontor i Rio om evl. at ta kontor sammen med dette. Likeledes har man sikret seg kyndig og indflydelsesrig kompetance i Rio».*³⁵⁹

Det ble sendt ut flere aksjeinnbydelser i aviser som Aftenposten og Farmand. I Farmand ble det også sendt med dokumentasjon som inneholder kart over området og drift- og anleggsberegning fra Jørgen F. Barth.³⁶⁰ Det kommer frem fra Barth beregninger at selskapet lå an til å skape fortjeneste fra første år på litt under 200 000kr.³⁶¹ Barths drift- og anleggsberegninger skal visstnok også ha vært sammenlignet med en engelsk ingeniør i området som skal ha kommet til lignende konklusjon.³⁶² Selskapet hadde allerede fra starten av et samarbeid med Det Oversøiske Compagnie. Dette ble forsterket videre da det var Thorleif Edin, tidligere handelsstipendiat i Sør-Amerika og deretter kontorsjef i Det Oversøiske Compagnie, og Kramer, Det Oversøiske Compagnies agent i Rio og leder av

---

³⁵⁶ Brev fra South American Development Agency til Elias Kiær – underwriting formular. Og Farmand 19.04.1916 Aksjeinnbydelse. Hele poenget var å få folk til å investere i selskapet og det er sjeldent at noe negativt eller kontroversielt kommer frem i slike typer dokumenter.

³⁵⁷ Farmand 19.04.1916 aksjeinnbydelse Riobanen.

³⁵⁸ Farmand 19.04.1916 Aksjeinnbydelse Riobanen. Det kommer frem fra Kiærs underwriting-formular at mange forretningsmenn hadde aksjeinnbydelse tegnet og garantert for 1.1 millioner kroner.

³⁵⁹ Brev fra South American Development Agency til Elias Kiær – underwriting formular.

³⁶⁰ Redegjørelse i anledning eventuell dannelse av selskap av Riobanen. Funnet i Farmand spesialutgave 14.02.1916.

³⁶¹ Redegjørelse i anledning eventuell dannelse av selskap av Riobanen. Funnet i Farmand spesialutgave 14.02.1916. Kun etternavn på engelskmannen (Luck) som har gjort videre sporingsarbeid vanskelig. Det kommer frem i redegjørelsen til Barth at han omgjør 1 Milreis til 1 krone. Dette er noe unøyaktig etter mine omregninger (omregnet fra konsulatrapporter 1916, Britiske pund (1) til Milreis (14,999 ~ 15) deretter britiske pund (1) til norske kroner (17,24) jmf. Norges Bank historiske monetær statistikk. Jeg har kommet fremt til at 1 NKR er 1,15 (1,149) Milreis. Det er lagt til grunn tall fra november 1916, Barths beregninger er fra januar 1916. I konsulatrapporter kommer det også frem at den brasilianske valutaen varierte i betydelig grad. Konsulatberetninger ukesutgaven nr. 46 18.11.1916.

³⁶² Redegjørelse i anledning eventuell dannelse av selskap av Riobanen. Funnet i Farmand spesialutgave 14.02.1916. Kun etternavn på engelskmannen (Luck) som har gjort videre sporingsarbeid vanskelig.

datterselskapet, som undersøkte mulighetene for investeringen.³⁶³ Konklusjonen deres ble sendt ved telegram:

*«Tramway likely to be good. Cargo line passing through cultivated districts and projected road being only carrier products. Scheme generally considered favorable».*³⁶⁴

Selskapet fikk reist maksimumkapitalen på 2,925 millioner kroner og i juni 1916 ble det opprettet en komite med formål å ordne alle formaliteter ved stiftelse og registrering. I komiteen satt Thorleif Edin, H. M. Helliesen, Christian B. Lorentzen og Øivind Lorentzen.³⁶⁵ Ved selskapets etablering var det eneste man satt med som eiendeler en hestesporvei og en konsesjon til å omlegge denne til en elektrisk sporvei. A. F. Santos hadde tidligere investert 500 000kr i utstyr og materiale fra egen lomme, dette skulle han få kompensert med aksjer i selskapet.³⁶⁶ Aftenposten kan meddele at selskapet ble registrert i deres avis som utkom 1. oktober under navnet *Compania De Bonds Electricos Campo Grande-Guaratiba AS*.³⁶⁷ Selskapet rapporterte til sine aksjonærer at Pedra-linjen ble åpnet for trafikk i mai 1917 og at Ilha-linjen ble åpnet for trafikk i mars 1918.³⁶⁸

Forundersøkelsene holdt ikke mål. Det har lyktes meg å få tak i en rapport fra Reinert og ingeniør Jensen som viser at man estimerte en overskridelse av den tidligere rapport fra Barth på 1,96 millioner kroner.³⁶⁹ På bakgrunn av dette måtte selskapet utstede nye aksjer hvis de skulle ha penger til å sette i gang prosjektet.³⁷⁰ Grunnen til budsjettsprekken i de tidligere beregningene var i hovedsak at man ikke hadde tatt høyde for stigningene i landskapet rundt Rio, som altså var betydelige til 870 000 kroner.³⁷¹ Det er også mulig at krigen hadde gjort

---

³⁶³ Brev fra South American Development Agency til Elias Kiær – underwriting formular.

³⁶⁴ Brev fra South American Development Agency til Elias Kiær – underwriting formular.

³⁶⁵ Brev fra South American Development Agency til Elias Kiær 15.06.1916.

³⁶⁶ Utkast til aksjeinnbydelse Riobanen – sendt til Elias Kiær mars 1916. og Aftenposten 01.10.1916.

³⁶⁷ Aftenposten 01.10.1916.

³⁶⁸ Meddelelse fra direksjonen i Riobanen til selskapets aksjonærer 1918. Sendt til Elias Kiær.

³⁶⁹ Rapport fra Herr. Reinart. Beløpet i Milreis: 2,25 millioner. Barths estimering av linjens inntekter hadde truffet bedre, da selskapet kan fortelle om en passasjerinntekt på 52 000 kroner på et halvt år med en økende etterspørsel. Barth estimering var dog også basert på at man skulle ha fraktilinjer i drift, men disse var fortsatt ikke operasjonelle. Barths estimering for passasjerinntekt var på 121 739kr (140 000 millreis) i året fra tre linjer. Man hadde ved dette dokumentets tid hatt 6 måneders drift av Pedra-linjen og 4 måneders drift av ilha-linjen. Den tredje linjen til Cabusso var enda ikke åpnet. Den tredje linjen fra Rio skulle gå til Cabusso og man hadde også her gjennomført et forarbeid som gav indikasjoner på at linjen ville være lønnsom. Selskapets ledelse regnet med at ved opprettelse av denne tredje linje ville man oppnå en omsetning på 435 000 kroner i passasjertrafikk, hvorav halvparten dekte driftsutgiftene

³⁷⁰ Det kommer frem fra brev til aksjonærene fra ledelsen i selskapet at man tidligere hadde håpet på en finansiell støtte i Rio, men at dette ikke lenger var en mulighet. (Brev til Elias Kiær fra ledelsen i Riobanen 08.11.1918). Selv om man ikke fikk noe finansiell støtte fra myndighetene i Rio, fikk man utvidet konsesjonen med 30, 45 eller 75 år (meddelelse fra direksjonen til selskapets aksjonærer 1918).

³⁷¹ Meddelelse fra direksjonen i Riobanen til selskapets aksjonærer 1918. Beløpet i Milreis: 1 million.

befraktning og materiale dyrere enn opprinnelig beregnet. Selskapet hadde kapital og lån til å dekke mye av ekstraavgiftene, men manglet 1,13 millioner kroner.³⁷²

Selskapet, muligens med bakgrunn i fordyrelsene, gikk i forhandlinger med de kommunale myndighetene i Rio hvor det kom frem at:

«Det lyktes at faa en forlængelse av koncessionen på 30 aar, eller fra 45 til 75 aar, saaledes at vi nu sitter med en koncession, som mer eller mindre gir os monopol paa sporveisdriфт over en større del av Rio de Janeiros federaldistrikt indtil aaret 1990...[] Da vi gjennom Santos, Dr. Neves og deres venner staar os godt med de sterkeste politiske partier, fik vi disse forbedringer igjennem uten uforholdsmæssige omkostninger og förökede avgifter».³⁷³

Som vi kan se var det politisk vennskap og nettverk i regionen som sikret denne avtaleforlengelsen for selskapet. En slik konsesjon var selvfølgelig svært mye verdt for selskapet. Selskapet fikk denne forlengelsen uten noen særlig kostnad, men som kompensasjon for fordyrelsen av sporveien.³⁷⁴ En slik langvarig konsesjon viser at selv om krigen skapte et midlertidig handlingsrom var det planer og mulighet til å sette seg fast i markeder man fikk innpass i.

Ved siden av de betydelige investeringene nordmenn gjorde i infrastruktur i Rio ble det også besluttet å opprette et selskap for land- og eiendomsinvesteringer, *The Anglo Norwegian Land Company*. Selskapet var i nær sammenheng med Riobanen da eiendomsinvesteringene ser ut til å ha vært konsentrert rundt områdene sporveien gikk.³⁷⁵ Anglo-Norwegian ble etablert før Riobanen og Reinert ser ut til å ha spilt en viktig rolle også her. Anglo-Norwegian fikk som kompensasjon for arbeid Reinert utførte for Riobanen et betydelig antall aksjer.³⁷⁶ Senere ble selskapene forsøkt fusjonert inn i et nytt selskap *Gurabata Land & Finans AS* i slutten av 1918.³⁷⁷ Anglo-Norwegians landområder ble estimert til å være på 60 000 mål, og ble angivelig kjøpt for 450 000 kr.³⁷⁸ Hvilke planer man hadde for selskapet kommer ikke klart frem av aksjeinnbydelsen utenom plantasjedrift. Det ble pekt på at det kan dyrkes mais, ris, sukkerrør, appelsiner, bananer og lignende som nabolagdistrikter allerede hadde stor suksess

---

³⁷² Det kommer frem at selskapet hadde 1,52 millioner kroner (1,75 millioner millreis) i aksjekapital og 870 000kr (1 million millreis) i lån. Beløpet i Milreis: 1,3 millioner.

³⁷³ Reinerts rapport sendt til Kiær 1918.

³⁷⁴ Reinerts rapport sendt til Kiær 1918. Man la for eksempel til grunn verdenskrigen som grunn til fordyrelsen.

³⁷⁵ Aksjeinnbydelse til dannelse av Gurabata Land & Finans AS. Sendt til Elias Kiær.

³⁷⁶ Melding til aksjonærer sendt til Kiær fra The Anglo-Norwegian Land Company of South America ltd. 21.10.1916

³⁷⁷ Aksjeinnbydelse til dannelse av Gurabata Land & Finans AS. Sendt til Elias Kiær.

³⁷⁸ Aksjeinnbydelse til dannelse av Gurabata Land & Finans AS. Sendt til Elias Kiær. Dette tilsvarer mindre enn 10kr pr. mål og landet skal ihht. Aksjeinnbydelsen være fruktbart land inkludert noe kveg og hus.

med.³⁷⁹ Allikevel ser det ut som om det blir spekulert i at ved utbygging av Riobanen, samt Rio de Janeiros generelle befolkningsøkning, ville føre til at eiendomsprisene vil stige betraktelig.

På tross av flere undersøkelser og forarbeid ble Riobanen aldri noen suksess. Fordyrelser og forsinkelser preget utbyggingen av sporveien i Rio. Prosjektet i Rio kan sies å være et pionerprosjekt for norske kapitalister som samarbeidet for å forsøke denne formen for investering som stormaktene i flere år hadde bedrevet. Det Oversøiske Compagnie spilte en sentral rolle i selskapet, som investor, som norsk tilstedeværelse i Brasil og som nettverk for tilgang til norsk kapital. Investeringer er nok et godt eksempel på hvordan handlingsrommet under krigen forandret seg og hvordan Det Oversøiske Compagnie utnyttet dette.

3.7 Det Oversøiske Compagnie Industriaksjeselskap

Videre i sin diversifikasjonsstrategi var opprettelsen av et nytt holdingsselskap svært sentralt. Det Oversøiske Compagnie bestemte seg for å opprette et eget selskap hvor deres investeringer i norsk og utenlandsk industri skulle være samlet. Inspirasjonen for en slik organisasjonsendring kom muligens fra Østasiatiske Kompagni i Danmark som allerede hadde etablert *Østasiatiske Industri og Plantagekompagni*.³⁸⁰ Selskapet skulle fortsette å investere i nye industriforetak både innenlands og utenlands. Det vil i denne fremstillingen bli vektlagt å kartlegge hvor store investeringer selskapet gjorde og deretter se nærmere på industriforetakene i utlandet.

Elias Kiær var hele tiden blant Det Oversøiske Compagnies største aksjonærer og investerte betydelige penger i andre prosjekter som Det Oversøiske Compagnie eller Christian B. Lorentzen deltok i. Ideen om et investeringsselskap i Det Oversøiske Compagnie var svært fristende for en mann som Kiær og han skriver til Lorentzen at han gjerne kan stille som en av *de utseende menn*.³⁸¹ Personlig investerte Kiær 100 000 kroner til dannelse av dette selskapet, men Kiær hadde på denne tiden samlet en rekke forretningsmenn fra fredriksstadsområdet til å danne et investeringskonsortium som på Kiærs anbefaling tegnet seg for 1 million kroner.³⁸² Kiær stilte som krav at verdiene som ble overført fra Det Oversøiske Compagnie til Industriaksjeselskapet var rimelige. Lorentzen skriver tilbake til Kiær:

---

³⁷⁹ Aksjeinnbydelse til dannelse av Gurabata Land & Finans AS.

³⁸⁰ Konsulatberetninger Ukeutgaven 4. Funnet i Konsulatberetninger 1917:59.

³⁸¹ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 12.07.1917.

³⁸² Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 12.07.1917. Konsortiumet det refereres til er *Fredriksstad Finanskompani*. De opererte som konsortium «foreløpig, inden formalia er gennemgaaet». Med andre ord en avtale mellom forretningsmenn med plan om å formalisere dette til et eget selskap.

«Jeg er overbevist om at De vil finde at værdiene vil bli meget rimelige, og det er meg særdeles kjær, at De vil paata Dem at være en av de utseende mend». ³⁸³

Selskapet ble dannet med 6 millioner kroner i kapital, hvor det på forhånd ble tegnet aksjer for 5,95 millioner. Denne kapitalen skulle i stor grad dekke oppkjøpet av Det Oversøiske Compagnies industriaksjer. Aftenposten kan melde at tre representanter fra hvert selskap skulle møtes innen 30 dager etter at industriselskapet var etablert og at man da skulle bli enige om en pris og hvilke selskaper man ville overta. ³⁸⁴ Det Oversøiske hadde 3 millioner kroner i selskapet og var den største eier med halvparten av aksjene. ³⁸⁵

Selskapene industriselskapet tok over og investerte i varierte i geografi, men var for det meste spesialisert innen skogsindustrien. Sogner argumenterer med at man i tiden var opptatt av vertikal integrasjon og Industriaktieselskapet kan sees også fra dette perspektiv, hvor man integrerer bakover i produksjonsleddet. ³⁸⁶ Det oversøiske Compagnie hadde tidligere brutt med det tradisjonelle agentsamarbeidet i skogsindustrien og blitt en salgskanal til utlandet. ³⁸⁷

Vi kan også trekke sammenligninger med Øst-asiatisk Kompagni som helt fra begynnelsen av hadde som ambisjon å være en blanding av skipsfart, industri og handel, med H. N. Andersens *Vekselsvirkningsstrategi*. ³⁸⁸ Dette bør sees som diversifikasjonsstrategi fra ledelsens side som er i tråd med hva Geoffrey Jones karakteriserer som typisk for et handelsselskap. Hovedforskjellen mellom Jones' diversifikasjonsstrategi og Andersen vekselsvirkningsstrategi var at Andersen var veldig opptatt av at alle leddene skulle jobbe sammen, mens dette ikke er noe krav hos Jones. ØKs vekselvirkning var således i en sammenheng med hverandre, men allikevel forskjellige investeringer som kan sees som en diversifikasjon av driften.

---

³⁸³ Brev fra Christian B. Lorentzen til Elias Kiær 17.07.1917.

³⁸⁴ Aftenposten 21.08.1917 Oversjøiske Compagnies Industri AS.

³⁸⁵ Det Oversøiske Compagnie - Direktionens beretning til generalforsamlingen den 30 mai 1918. Sendt til Elias Kiær.

³⁸⁶ Sogner 2001:215-217

³⁸⁷ Ibid:217.

³⁸⁸ Kamstrup 2010:147. Med vekselvirkning mente Andersen at investeringene skulle være i sammenheng med hverandre og minner om vertikal integrasjon.

Tabell 3.2. Aksjeoversikt Det Oversøiske Compagnie Industriaktieselskap 1918.

Antall aksjer	Navn	Verdi
12	Union & Co.	kr 21 600,00
11	Sagbrugsforeningen	kr 30 250,00
1000	Anglo Norwegian Land Co.	kr 18 206,00
568	Drammens Havnelager	kr 222 000,00
2	South American Agency	kr 2 000,00
15	Svelvik Papirfabrik	kr 30 000,00
80	Mesna Træsliperi & Kartonfabrik	kr 40 000,00
50	Skjærdalens Brug	kr 62 500,00
182	Hamang Papirfabrik	kr 682 500,00
257	Pernambucana	kr 395 334,99
100	Brødrene Överaasen	kr 101 325,28
200	United Lumber & Veneer	kr 1 002 414,93
10	Vesteraalens Hermetikkfabrikk	kr 5 500,00
295	Oversea Canning	kr 258 125,00
15	Tofte Cellulosefabrik	kr 32 883,57
20	Sprængstof	kr 25 994,38
?	Motorfabrik i Amerika	kr 530 047,25
100	De Norske Kemikalier	kr 100 000,00
		kr 3 560 681,40

Kilde: Fortegnelse over Det Oversøiske Compagnies Industri A/S aksjer pr. 10.05.1918 sendt til Elias Kiær 1918.

Det bør bemerkes at dette var ikke ved selskapets oppstart, og at noen selskaper kan ha kommet til eller blitt solgt fra etableringen av selskapet i 1917 til våren 1918. Totalt ser vi en samlet investering i overkant av 3,5 millioner kroner, noe som prisjustert til 2014 nivå tilsvarer ca. 68 millioner kroner.³⁸⁹ Det var med andre ord et betydelig beløp selskapet hadde investert, og som Sogner kan fortelle var Det Oversøiske Compagnie i ferd med å bygge seg opp til å bli en norsk storbedrift innen skogsindustrien.³⁹⁰ Selskapets inntekter var hovedsakelig utbytte i disse aksjene eller salg av aksjer.³⁹¹ Av regnskapet kan vi blant annet se at andre selskaper som industriselskapet har vært investor i og siden solgt seg ut var:

Borregaard, Gutzeit & Co og *Yven Papirfabrik*.³⁹²

3.7.1 United Lumber & Veneer

Den største investeringen var selskapet *United Lumber & Veneer*. Kryssfiner var på denne tid forholdsvis nytt og den første norske kryssfinerprodusenten var *A/S Norsk Krydsfinérfabrik*

³⁸⁹ Prisjustert for totalsum oppgitt i tabell 3.1 på Norges Banks priskalkulator fra år 1918 til 2014. Nøyaktig sum 68 145 345,25kr.

³⁹⁰ Sogner 2001:217.

³⁹¹ Ekstrakt av regnskap for Det Oversøiske Compagnies industriaktieselskap pr 10.05.1918 sendt til Kiær 1918.

³⁹² Ekstrakt av regnskap for Det Oversøiske Compagnies industriaktieselskap pr 10.05.1918 sendt til Kiær 1918.

som åpnet i 1915.³⁹³ *United Lumber & Veneer* ble dannet i 1917 og overtok denne fabrikk.³⁹⁴ Selskapet begynte også bygging av en ny fabrikk som var den største i hele Skandinavia, og den eneste i Norge, som var i drift våren 1920 på Fiskå ved Kristiansand.³⁹⁵ På samme tid som fabrikk på Fiskå ble påbegynt startet man arbeidet med en fabrikk i Maranhã, Brasil. Denne fabrikk ble styrt av en egen avdeling i Brasil under ledelse av Fretheim som var sjef for datterselskapet til Det Oversøiske Compagnies avdeling i Maranhã.³⁹⁶ Således kan man hevde at Det Oversøiske Compagnie hadde en stor innflytelse på selskapets avdeling i Brasil. Men Fretheim besøkte angivelig fabrikk sjelden, og således fikk ikke ledelsen i industriselskapet tilstrekkelige rapporter om tilstanden til fabrikk. Ledelsen er i sin beretning svært usikre på hva som er situasjonen i Brasil, og kaller i 1919 en av personene i Brasil tilbake til Norge for å få en oversikt.³⁹⁷ Dette viser klare utfordringer i Principal-Agent perspektiv og spesielt at det var en utfordring å styre over store geografiske avstander. Vi kan også sette spørsmålsteget ved kompetansen til Fretheim og om dette kan være representativt for flere av Det Oversøiskes agenter.

I Maranhã hadde selskapet konsesjoner på store skogområder. Disse skogene ble hugget og behandlet i Brasil deretter eksportert til fabrikk i Kristiansand som laget kryssfiner av de eksotiske tresortene blandet med billigere norske tresorter.³⁹⁸ Verdien av disse skogkonsesjonene var derimot diskutabelt. I en beretning til aksjonærene i *United Lumber* kommer det frem, i en ny rapport, at verdien ikke samsvarte med det som tidligere var antatt. Rapporten legger til grunn at det meste av verdifullt tømmer ved elvebredden allerede var felt og at det som var igjen var av små dimensjoner.³⁹⁹ I en driftsmelding kommer det også frem at fabrikk var så godt som ferdig og snart kunne starte produksjonen, men noen utfordringer stod igjen. Blant disse nevnes det at man måtte bygge om anlegget for å kunne utnytte dette

---

³⁹³ Ukjent forfatter 1922:30 Produksjonen kan ansees som et pionerprosjekt fordi det var første gang man forsøkte å benytte norsk furu som råmateriale

³⁹⁴ Ibid:31. *United Lumber & Veneer* ble dannet med en kapital på 1,5 millioner som senere ble utvidet til 2,5 millioner kroner. Meddelelse til Direktionen 16.01.1918 fra Knutsen. Sendt til Elias Kiær.

³⁹⁵ Ibid. Rundt 200 arbeidere jobbet på fabrikk og hadde beliggenhet like ved havet med en over 100 meter lang kai hvor store dampere hadde direkte anløp til fabrikk.

³⁹⁶ Årsberetning for *United Lumber & Veneer* 1919. Sendt til Elias Kiær mai 1920. Opprinnelig var det to bestyrere for fabrikk, men Frivold døde og Fretheim ble alene om å styre avdelingen.

³⁹⁷ Årsberetning for *United Lumber & Veneer* 1919. Sendt til Elias Kiær mai 1920. i ledelsen satt Oscar Jebsen, Thf. Edin, Christian B. Lorentzen, David Vogt og Martin S. Knutsen.

³⁹⁸ Årsberetning for *United Lumber & Veneer* 1919. Sendt til Elias Kiær mai 1920. Å lage kryssfiner av Ceder fra Brasil var en suksess og man begynte produksjon av dette Her har selskapet skaffet seg eget seilskip, S/V Dagmar som regelmessig gikk mellom fabrikkene. Dette ble solgt i 1919, mest sannsynlig for å reise kapital til utbedringer av fabrikkanlegg.

³⁹⁹ Beretning til aksjonærer i *United Lumber & Veneer*. Sendt til Elias Kiær 31.07.1920. Ledelsen stiller seg «ganske uforståelig» til Olsens rapport.

bedre. Fundamentet sviktet og trengte forbedringer, samt at fabrikken kom til å trenge mer strøm enn hva som var først antatt.⁴⁰⁰ Forbedringene ble antatt å koste 150 000kr.⁴⁰¹

Løsningen ble å basere driften til fabrikken i Brasil på å kjøpe tømmer fra andre skoger i Brasil, samtidig inviterte selskapet til å tegne nye aksjer til 3 millioner kroner for blant annet fordyrelser i prosjektet, men mesteparten for å dekke gamle lån og garantier.⁴⁰²

Elias Kiær og Einar Wettre besøkte fabrikken i Kristiansand og gjennomgikk driftsresultater og anbefalte aksjonærene å støtte ledelsen i selskapet med å gå inn med mer kapital. I selskapets driftsoverslag kan vi se at de største utgiftspostene var innkjøp av tre og lønninger til selskapet. Selskapet kjøpte inn trelast for 1,5 kroner pr kubikkfot og solgte ferdigbehandlet kryssfiner til 3 kroner. Alt ettersom hvor mye selskapet klarte å produsere forventet man et netto overskudd mellom 221 500 og 1, 375 millioner.⁴⁰³ Hvorvidt fabrikken i Brasil noen gang kom opp i en lønnsom produksjon vites ikke på grunn av at ferdigstillelsen av denne er så tett opp mot Det Oversøiske Compagnies likvidasjon. Fabrikken i Brasil er preget av både forsinkelser og fordyrelser. I årsberetningen for 1919 kommer det frem at fabrikken var planlagt å være i drift sommeren 1918, mens Olsens uttaler i 1920 at det fremdeles gjenstod arbeid.⁴⁰⁴

Industriselskapet hadde også andre betydelige investeringer i Brasil, nemlig en papirfabrikk i Pernambucana (offisielt Fabrica De Papel Pernambucana A/S). Dette var et prosjekt som Det Oversøiske Compagnie angivelig startet sammen med sin agent i området, A. Ommundsen, som var norsk konsul i Pernambuco.⁴⁰⁵ Papirfabrikkens utvikling minner mye om United Lumber & Veneers fabrikk i Brasil. Det kommer frem i brev sendt til aksjonærene den 1. mai 1920 at selskapets finansielle stilling var dårlig og man behøvde garantier fra sine aksjonærer.⁴⁰⁶ Fabrikken var preget av forsinkelser og fordyrelser man ikke hadde anslått ved etableringen. Krigen var den største bidragsyter til dette, med både prisstigning på materialer og tonnasje. På den ene siden var det krigen som gav Det Oversøiske Compagnie mulighet til å ekspandere, men på den annen side tok den deretter knekken på flere av de dyrebare prosjektene selskapet hadde satt i gang tidligere. Det var nok realiteten for flere av Det

---

⁴⁰⁰ Beretning til aksjonærer i United Lumber & Veneer. Sendt til Elias Kiær 31.07.1920.

⁴⁰¹ Beretning til aksjonærer i United Lumber & Veneer. Sendt til Elias Kiær 31.07.1920. Selskapet hadde til da brukt 2 millioner kroner på anlegget i Brasil og 75% av dette hadde gått til fabrikken.

⁴⁰² Beretning til aksjonærer i United Lumber & Veneer. Sendt til Elias Kiær 31.07.1920.

⁴⁰³ Driftsoverslag for ett år basert på drift i juni måned 1920. Sendt til Kiær 31.07.1920.

⁴⁰⁴ Årsberetning United Lumber & Veneer 1919. Sendt til Elias Kiær mai 1920.

⁴⁰⁵ Lorentzen 1919:90

⁴⁰⁶ Brev fra ledelsen i Fabrica De Papel Pernambucana A/S til aksjonærene. Sendt til Elias Kiær mai 1920.

Oversjøiske Compagnies investeringer i utlandet. Av indre årsaker kan vi sette spørsmålstegn ved de tidligere undersøkelsene som blir gjort, da vi har sett at de blir gjenstand for diskusjon senere. Her kan nevnes United Lumbers skogkonsesjon som var av mindre dimensjon enn antatt og hvor mye strøm anlegget kom til å kreve. Dette har vi sett også var tilfellet med Riobanen hvor man ikke hadde tatt tilstrekkelig høyde for det varierte landskapet.

Industriselskapet skulle måtte nedskrive mange av disse oversjøiske verdiene de hadde i sin portefølje, og vil bli nærmere kartlagt i neste kapittel da Det Oversjøiske Compagnies likvidasjon er tema.

3.8 Det Oversjøiske Compagnies finanser og administrative utvikling

Hovedkvarteret i Kristiania gjennomgikk også store forandringer etter de beskjedne oppstartsårene. Selskapet vokste ut av sine tidligere lokaler i Tordenskiolds plass 3 og flyttet inn i Rosenkrantzgaten 22.⁴⁰⁷ I følge Aftenposten kjøpte de tomten av *Narvesen Kiosk* og skulle bygge en 6 etasjers moderne forretningsgård.⁴⁰⁸ Antall ansatte i hovedkvarteret økte også. Michaelsen antok at det jobbet rundt 80-90 personer der i 1919, men disse tallene inkluderte *A/S Lorentzen & Wettre* som ble fusjonert inn i Det Oversjøiske i 1919.⁴⁰⁹ *A/S Lorentzen & Wettre* påpeker dog at denne fusjonen i liten grad integrerte selskapene inn i hverandre og at det kun var aksjer som ble delt mellom selskapene. Selskapet fungerte angivelig fortsatt som en selvstendig enhet.⁴¹⁰

For å finansiere denne ekspansjonen utenlands og innenlands ble det utført en rekke kapitalutvidelser. Aksjeemisjonen fra 1915 stod i nær sammenheng med dannelsen av Exportbanken. I brev fra Det Oversjøiske Compagnie til aksjonærene kommer det frem at kapitalen i løpet av året 1915-1916 steg til 3 millioner og at man ønsket å utvide kapitalen videre med én million kroner.⁴¹¹ Dette ble tegnet til en overkurs på 200% hvorav halvparten ble tillagt reservefondet.⁴¹² Aksjekapitalen til Det Oversjøiske Compagnie var i 1916 på 4 millioner kroner og ca. 3 millioner i reservefondet.⁴¹³ Mest sannsynlig er denne utvidelsen i

---

⁴⁰⁷ Jargel: Historien om Sverre Jensen. Bygningen ble senere revet, men en ny er oppført på samme sted.

⁴⁰⁸ Aftenposten 14.02.1916 Store nybygg i i Rosenkrantzgaden.

⁴⁰⁹ Michaelsen: spredte trekk og minner.

⁴¹⁰ Lorentzen & Wettre Company History. Dette er sannsynlig da vi har sett at Det Oversjøiske Compagnie i sine investeringer lot selskapene ha stor selvstendighet, men vi har ingen andre kilder som kan bekrefte hvordan forholdet mellom de to selskapene var.

⁴¹¹ Brev fra Det Oversjøiske Compagnie til aksjonærene 17.06.1916.

⁴¹² Brev fra Det Oversjøiske Compagnie til aksjonærene 17.06.1916.

⁴¹³ Brev fra Det Oversjøiske Compagnie til aksjonærene 17.06.1916. I følge brevet ville sannsynligvis de samlede fond utgjøre 3 millioner kroner ved utgangen av 1916, men dette var inkludert det man trodde man kunne tillegge fondet av årets fortjeneste. Selskapets fond ved pr 31.12.1915 var på ca 1,3 millioner kroner.

forbindelse med opprettelsene av datterselskap i Sør-Amerika og investeringene som Riobanen.

Ved slutten av 1917 ble det igjen besluttet å utvide aksjekapitalen. Denne gangen ble det utstedt 10 000 nye aksjer som ble tegnet med en overkurs på 200%.⁴¹⁴ Med dette ble aksjekapitalen i selskapet på 6 millioner kroner. Overkursen skulle tillegges reservefondet som utgjorde 4 millioner kroner, i tillegg hadde selskapet 1,2 millioner kroner i «andre fond».⁴¹⁵ Denne kapitalutvidelsen ble begrunnet med stigende omsetning og muligheter for opprettelser av nye filialer, samt ugunstige utenlandske valutakurser som hadde økt selskapets behov for kapital.⁴¹⁶ I 1918 skulle aksjekapitalen utvides til hele 15 millioner kroner.⁴¹⁷ Man valgte denne gangen å utstede 20 000 nye aksjer til 300 kroner til 150% overkurs, samt at man tilskrev de gamle aksjene verdi med 100 kroner.⁴¹⁸ Man hadde samme motivasjon som i 1917 med stigende forretninger og opprettelser av utenlandske filialer. Man opplyser også i samme brev at ledelsen vil gå inn for et utbytte på 20% i 1918.⁴¹⁹ Selskapet satt dermed med en aksjekapital på 15 millioner kroner og et estimert reservefond på 5,1 millioner kroner. Dette var over en fordobling av aksjekapitalen på kun ett år.

Tabell 3.3 Gevinst- og tapskonto pr. 31. desember 1919.

Utgifter		Inntekter	
Omkostninger, lønninger, reiser etc.	kr 1 096 040,79	Overført fra 1918	kr 566 319,75
Skatter	kr 482 751,89	Varekonto	kr 3 418 747,45
Telegrammer	kr 75 412,87	Kommisjonskonto	kr 2 285,92
Overført fra 1918	kr 566 319,75	Befraktningskonto	kr 54 882,51
Årets fortjeneste	kr 3 547 696,86	Aksjeutbytte	kr 158 762,64
		Aksjeutbytte i datterselskaper	kr 919 466,63
		Fortjeneste i filialer	kr 164 013,83
		Rentekonto	kr 211 934,53
		Agiokonto	kr 271 828,89
SUM	kr 5 768 222,16	SUM	kr 5 768 242,15
SUM prisjustert til 2014 nivå	kr 114 998 196,21	SUM prisjustert til 2014 nivå	kr 114 998 196,21

Kilde: Regnskap og driftsberetning Det Oversøiske Compagnie for 1919

⁴¹⁴ Brev fra Det Oversøiske Compagnie til Elias Kiær 03.12.1917. Med overkurs kostet hver aksje 400kr.

⁴¹⁵ Brev fra Det Oversøiske Compagnie til aksjonærene sendt til Elias Kiær på slutten av 1917.

⁴¹⁶ Brev fra Det Oversøiske Compagnie til aksjonærene sendt til Elias Kiær på slutten av 1917.

⁴¹⁷ Brev fra Det Oversøiske Compagnie til aksjonærene sendt til Elias Kiær desember 1918. Som en sidenotis kan det nevnes at informasjon om Elias Kiærs eierskap er skriblet på brevet av ham selv hvor han forteller at han eier 965 aksjer og kan tegne seg for 643 nye. Brev fra Det Oversøiske Compagnie mai 1920 bekrefter at And. H Kiær & Co. eide 1575 aksjer i selskapet.

⁴¹⁸ Dette gjorde at de gamle aksjene kom opp i samme verdi, altså 300 kroner. Dette utgjorde ihht. brevet sendt til Elias Kiær 3 millioner kroner som ble overført fra reservefondet. Overkursen på den offentlige tegningen av 20 000 aksjer skulle dekke dette slik at reservefondet kom opp i samme verdi.

⁴¹⁹ De nye aksjene ville dog ikke ha utbytterett før i 1919.

I Tabell 3.3 vises det at selskapet hadde overført penger fra 1918, samt også en enda bedre fortjeneste i 1919 på ca. 3,5 millioner kroner. Prisjustert til 2014-nivå utgjør denne fortjenesten nesten 71 millioner kroner.⁴²⁰ I selskapets driftsberetning ble det lagt særlig vekt på opprettelsen av datterselskap i de store markedene London og Paris som sammen med selskapets nettverk av andre datterselskap har vært over forventningene, men vi har ingen kilder som er mer nøyaktige.⁴²¹ Man kan også se at gjennom fortjeneste og aksjeutbytte fra datterselskaper og filialer i utlandet hadde en inntekt på over en million kroner som prisjustert utgjør kr ca. 20,5 millioner kroner.⁴²² Selskapets grunnlag for å ekspandere var således også preget av at det lønnet seg. I Tabell 3.4 kan vi se at det i balanseregnskapet til Det Oversøiske Compagnie fremgår en balanse på nesten 800 millioner kroner prisjustert til dagens nivå.⁴²³ Aksjekapitalen med diverse fond utgjør prisjustert til 2014-nivå hele 405 millioner kroner.⁴²⁴

Tabell 3.4. Balansekonto pr. 31. desember 1919.

Aktivia		Passiva	
Diverse debitorer	kr 14 578 580,05	Aksjekapitalen	kr 15 000 000,00
Bankdebitorer	kr 1 803 411,07	Reservefondet	kr 4 100 000,00
Uavregnede skipninger	kr 1 164 259,17	Reguleringsfondet	kr 450 000,00
Lagerbeholdninger	kr 2 880 053,62	Delkreditfondet	kr 550 000,00
Aksjer	kr 17 815 094,07	Pensjonsfondet	kr 218 006,25
Tordenskjoldsplass 3	kr 1 048 132,55	Diverse kreditorer	kr 2 870 344,68
Eiendom i Rio	kr 20 032,22	Bankkreditorer	kr 8 084 680,72
Inventar	kr 11 699,78	Datterselskaper og filialer	kr 3 636 968,69
Kassa- og beholdning av valuta	kr 9 676,50	Akseptor	kr 300 810,08
		Uhevet utbytte	kr 6 112,00
		Overskudd gevinst- og tapskonto	kr 4 114 016,61
SUM	kr 39 330 939,03	SUM	kr 39 330 939,03
SUM prisjustert til 2014 nivå	kr 784 121 504,79	SUM prisjustert til 2014 nivå	kr 784 121 504,79

Kilde: Regnskap og driftsberetning Det Oversøiske Compagnie for 1919. Funnet i Elias Kiær's arkiv.

3.9 Konklusjon

I dette kapittelet har vi sett hvordan Det Oversøiske Compagnie gikk fra å være et relativt beskjedent selskap til å bli ett av Norges største. Ved å opprette datterselskaper klarte selskapet på få år å etablere seg over nesten hele verden. Selv om forskningen om norske bedrifters internasjonale preg og ekspansjon under første verdenskrig ikke er ny forskning var

⁴²⁰ Prisjustert med Norges Banks priskalkulator kr. 3547696,86 fra 1919- til 2014-nivå og rundet opp fra kr. 70 728 680,05.

⁴²¹ Regnskap og driftsberetning Det Oversøiske Compagnie for 1919 sendt til Elias Kiær 1920.

⁴²² Prisjustert med Norges Banks priskalkulator kr. 1078229,27 fra 1919- til 2014-nivå og rundet opp fra kr. 21 496 124,40.

⁴²³ Tabell 3.4 Balansekonto pr. 31. desember 1919.

⁴²⁴ Prisjustert med Norges Banks priskalkulator kr. 20318006,25 fra 1919- til 2014-nivå og rundet opp fra kr. 405 070 055,28.

Det Oversøiske Compagnies vilje til å utnytte dette nye handlingsrommet såpass betydelig at jeg mener det fortsatt er interessant. Det Oversøiske Compagnie var også godt hjulpet av en høykonjunktur som gjorde at de hadde forholdsvis lett tilgang på kreditter og lån, og kapitalutvidelser gjennom aksjeemisjoner.

Opprettelsen av datterselskaper har tidligere blitt kartlagt i Aage B. Lorentzens næringslivshistorie, men gir i liten grad innblikk i hvorfor og hvordan selskapet valgte å opprette selskapene. Denne oppgaven har hatt som mål å finne noen mulige svar på dette. Ekspansjonen av datterselskapene hadde noen tendenser. Jeg mener også det er grunn til å hevde at den norske skipsfarten spilte en betydelig rolle i selskapets utvikling da det selv ikke var et rederi og var således avhengig av andre for å få fraktet varer. Selskapets ekspansjon kan også sees i sammenheng med en utvidelse av markedet for tradisjonelle skandinaviske varer som trelast og fisk. Selskapet erstattet også agenter i utlandet med fast tilstedeværelse gjennom datterselskap med variert grad av eierskap. Til en viss grad ser det også ut som om Det Oversøiske Compagnie har ekspandert for tilgang til nye eksportvarer som kaffe og kakao.

På grunn av at datterselskapene ble opprettet så hyppig i årene 1917-1919 mener jeg ledelsen i Det Oversøiske fryktet at det nye handlingsrommet selskapet satt med ville forsvinne. Det er min mening at selskapet overekspanderte i disse årene og vi har sett tilfeller hvor selskapets organisasjon og kontroll over selskapene sine kan settes spørsmålsteget ved. Denne diskusjonen vil det være naturlig å ta opp igjen i neste kapittel ved selskapets likvidasjon.

Det Oversøiske Compagnies industriinvesteringer ble organisert under et eget holdingselskap. Vi har kilder som forteller oss at Det Oversøiske solgte seg vesentlig ut til investorer som blant annet Elias Kiær og finansgruppen han representerte. Industriinvesteringene kan sees i sammenheng med at Det Oversøiske Compagnie utviklet seg til et multinasjonalt handelsselskap og brukte en diversifikasjonsstrategi som var svært typisk for slike selskap. Industriinvesteringene var både innenlandske og oversjøiske, men hovedtyngden lå i skogsindustrien.

Assosiativ kapitalisme gjør seg gjeldende for Det Oversøiske Compagnie fordi det utgjør et tett nettverk av kapitalister som samarbeider i sine investeringer for å gjennomføre nye og risikable prosjekter. Her kan godt Exportbanken stå som eksempel da vi har sett at det var vanskeligheter med å få opprettet denne. Det Oversøiske Compagnie, Christian B. Lorentzen, fikk dette igjennom på tross av stor motgang fra andre forretningsmenn og banker. Riobanen

kan også sies å være representativt for et slikt samarbeid da det er et pionerprosjekt som norske kapitalister ble samlet rundt.

Ved kartlegging av utvidelsen av selskapet både i form av datterselskap i utlandet, søsterselskap med Industriaktieselskapet og flere investeringer i Norge og utlandet har vi fått et innblikk i en organisasjon som vokste seg stadig mer kompleks. Vi har også funnet kilder som tyder på at det var vanskelig å opprettholde regelmessig kommunikasjon mellom Industriaktieselskapet og fabrikkene i Brasil. Dette kan vi anta var en allmenn problematikk som gjaldt for flere investeringer og datterselskap. I perspektiv av Principal-Agent teori kan det stilles spørsmålsteget ved hvor mye man faktisk styrte disse investeringene og datterselskapene, da det var vanskelig å få kontakt med dem. Kompleksiteten i selskapets organisasjon førte også til styrings- og kontrollproblemer. En annen tendens vi har vært vitne til var at det ofte ble foretatt forundersøkelser, og gjerne flere, men at disse ofte var unøyaktige og at man måtte gå inn med mer kapital enn først planlagt.

Kapittel 4: Fra boom til bust

*«Episoden verdenskrigen var forbi. I juni 1920 falt Gunnar Knudsens regjering på den berømte veimillionen, og Norge fikk konservativt styre. En måned senere kom den første bankinnstilling, Finnmarkens Privatbank, seks uker senere rettet Norges Bank en alvorlig henstilling til folket om å sette tæring efter næring, i september kom som et ekko starten av minsket forbruk, og i oktober begynte grunnen å vakle under ett av storhetstidens stolteste byggverk: Oversøiske Compagnie. Efterkrigstiden var begynt».*⁴²⁵

4.1 Innledning

I dette kapittelet skal det undersøkes nærmere hvordan Det Oversøiske Compagnie falt. Selskapet nådde i norsk næringsliv en betydelig høyde og var blant det største selskapet i sin tid, men gikk spektakulært i likvidasjon i 1921. Bakgrunnen for dette er beskrevet noe i forskningslitteraturen og det ser ut som det er konsensus om at det var spekulasjoner fra datterselskapene på Java som var hovedårsak til dette. Jeg vil i dette kapittelet også se på andre årsaker til at selskapet gikk i likvidasjon i 1921. For å vise dette vil jeg gå nærmere inn på organiseringen av Det Oversøiske Compagnie og støtte meg på den økonomiske teorien Principal-Agent. Den norske økonomien og verdensøkonomien vil også bli undersøkt, samt en sammenligning med et lignende selskap for å se hva som hendte med Alliance.

I forrige kapittel så vi hvordan Det Oversøiske Compagnie ekspanderte, at det utviklet seg til å bli et multinasjonalt handelsselskap med flere investeringer, spesielt innen industri. I dette kapittelet går Det Oversøiske Compagnie brått i likvidasjon etter mislykkede spekulasjoner. De forrige kapitteleenes kartlegging vil i dette bli lagt til grunn for en videre diskusjon rundt styringsproblemer og Principal-Agent teori. Vi vil også se nærmere på Det Oversøiske Compagnies andre industriselskap og kartlegge tapene her. I slutten av kapittelet vil vi se på videre initiativ fra sentrale aktører i Det Oversøiske Compagnie som opprettet et nytt selskap, og det vil bli forsøkt å trekke en tråd til reetableringen av Det Oversøiske Compagnie under Ferd A/S.

Min problemstilling for dette kapittelet er:

«Å finne svar på hvorfor og hvordan Det Oversøiske Compagnie gikk så spektakulært konkurs. Var det kun eksterne årsaker som verdenskrise eller også interne årsaker? Vokste selskapet for fort? I sammenheng med dette spørsmålet vil en diskusjon rundt selskapets organisasjon være sentralt, spesielt med fokus på hovedkontor og datterselskap i perspektiv av Principal-Agent teori. Vi vil også se hvordan det gikk med Industriselskapet og deres investeringer.

---

⁴²⁵ Vogt 1938:187.

4.2 Valutauro, ny norsk bankkrise og internasjonalt prisfall

Det Oversøiske Compagnie ble etablert i en spektakulær tid, med Norges første børs-boom og eiendomsspekulasjon som til slutt endte i Kristianiakrisen. Dets gjennombrudd er preget av den enorme høykonjunkturen som krigen skapte i Norge. Selv selskapets likvidasjon gikk for seg i en ekstraordinær tid. Med høykonjunkturen over ble det internasjonal økonomisk nedgang og en ny norsk bankkrise. Norge opplevde i de første årene etter krigen en etterkrigsboom på grunn av en veldig høy import som ble erstattet av krise.⁴²⁶

Bankkrisen fant sted fra 1920-1925 (med 1922-1923 som de verste tapsårene) og har i forskningslitteraturen blitt beskrevet som et resultat av paripolitikken.⁴²⁷ Sverre Knutsen hevder at det er en logisk brist i denne argumentasjonen da kronestigningen ikke fant sted før i perioden 1924-1926.⁴²⁸ Deflasjonen som rammet Norge tidligere var et resultat av en åpen utenriksøkonomi og prisfallet var en refleks av internasjonale konjunkturer.⁴²⁹ Ettersom krisen i Knutsens fremstilling kommer før paripolitikken kan paripolitikken naturligvis ikke være noen utløsende årsak til bankkrisen. Men disse internasjonale konjunkturer var en konsekvens av Stormaktenes Paripolitikk som vil bli diskutert senere i kapittelet. Krisen er den mest alvorlige bankkrise Norge har hatt på 1900-tallet og resulterte i at 131 banker måtte innstille sine betalinger.⁴³⁰ Knutsen hevder at årsaken til krisen ble lagt gjennom økt risiko og spekulasjon i høykonjunkturen under krigen. Videre gjorde etterkrigsboomen seg gjeldende da importvarer og råvarer opplevde sterk prisstigning og var spekulasjonsobjekter.⁴³¹ Aktørene i økonomien, hevder Knutsen, var preget av å forvente en stadig inflasjon. Dette forklarer han med en price-to-price feedback-teori som vil si at når priser går opp og skaper suksess for noen vil andre følge etter og skape en videre forventning om prisstigning.⁴³²

Det var ikke kun den norske banksektoren som fikk kjenne på omstillingen fra krigskonjunkturen. Mange selskaper opplevde vanskeligheter som vist i Graf 4.1. Norges store utenrikshandel gjorde at landet opplevde en kraftig inflasjon i årene under krigen. 20-

---

⁴²⁶ Hodne 1981:457 og Knutsen 2014:110.

⁴²⁷ Knutsen 2014:109.

⁴²⁸ Ibid.

⁴²⁹ Ibid.

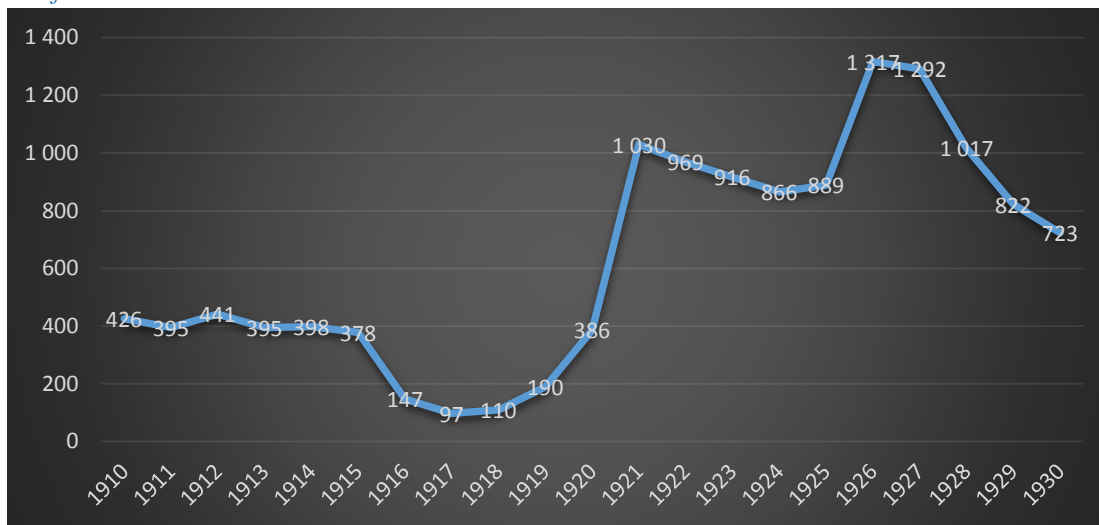
⁴³⁰ Ibid:107. Krisen utvikler seg i 1922 fra å være en krise i de mindre og mellomstore banker til også å omfatte de største bankene som bla. Centralbanken og Foreningsbanken (fusjon av Andresen Bank og Bergen Kreditbank).

⁴³¹ Ibid.

⁴³² Ibid:109-110. Et sentralt punkt i teorien er at det skapes offentlig oppmerksomhet rundt noens suksess samtidig som «jungeltelegrafene» gjør at andre investorer også vil investere. Knutsen referer til R.J. Shillers artikkel *From Efficient markets Theory to behavioral Finance, Journal of economic perspectives, Vol 17, Number 1. 2003:91.*

tallet representerer et krav om deflasjon for å få balanse i priser og lønninger i forhold til landets handelspartnere.⁴³³

Graf 4.1 Norske konkurser 1910-1930

Kilde: Chapter 10 Øyvind Eitrheim, Karsten Gerdrup and Jan Tore Klovland(2004). "Credit, banking and monetary developments in Norway 1819 - 2003" Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003, Norges Bank Occasional Papers no. 35, Oslo, 2004. Chapter 7 Eitrheim, Ø., O. H. Grytten and J. T. Klovland (2007) Historical Monetary Statistics for Norway -Part II- some cross checks of the new data, 385–434, Norges Bank Occasional Papers No. 38, Oslo, 2007.

Det vi kan lese ut av denne tabellen er at norsk næringsliv holdt seg noen lunde stabilt i tiden før krigen, men under krigen opplevde svært få konkurser. Året 1920 ser vi likhetstegn til tiden før krigen, mens det i 1921 er et voldsomt hopp i antall konkurser. Over fem ganger så mange norske bedrifter gikk konkurs i 1921 som i 1919.

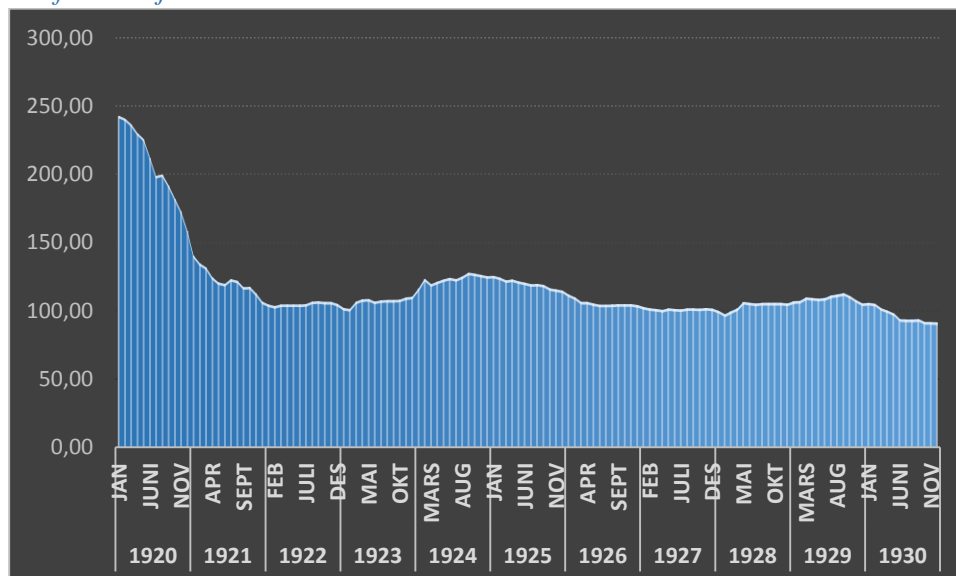
I neste graf kan vi se utviklingen av aksjekursen som viser et lignende bilde i begynnelsen. Kursen holdt seg derimot mer stabil utover 1920-tallet og har ikke like store fluktuasjoner som antallet konkurser. Likevel ser vi en markant nedgang i verdier, spesielt om vi har i minne grafen fra sist kapittel som viste aksjekursen under krigen. Fritz Hodne kan også fortelle at utbyttet på aksjer falt dramatisk fra gjennomsnittlig 21.1% i 1916 til 6,3% i 1921 og kun 4,2% i 1925.⁴³⁴ Også i antall aksjeemisjoner var det en betydelig nedgang, spesielt innen industri og bergverk.⁴³⁵

⁴³³ Hodne 1981:470.

⁴³⁴ Ibid:472.

⁴³⁵ Ibid.

Graf 4.2 Aksjeindeks 1920-1930

Kilde: Klovland, J.T.(2004). "Historical stock price indices in Norway 1914-2001", 329-348, Chapter 8 in Eitrheim, Ø., J.T. Klovland and J.F. Qvigstad (eds.), Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003, Norges Bank Occasional Papers no. 35, Oslo, 2004.

4.2.1 Internasjonalt prisfall

Etter krigen opplevde verden en deflasjonsbølge. Adam Tooze hevder i sin bok *The Deluge* at denne bølgen i stor grad ble drevet frem av USA og at det er den mest undervurderte hendelsen i 1900-tallets historie.⁴³⁶ Inntil 1920 var inflasjon normalt for både krigførende og ikke-krigførende land, med stigende priser over hele verden. Alle utenom USA hadde dessuten forlatt gullstandarden.⁴³⁷ Etter krigen var det et sterk ønske om igjen å få en viss stabilitet innen den internasjonale økonomien og man mente at deflasjon var svaret på dette.⁴³⁸ I noen land var deflasjonen offisiell politikk for å oppnå paritet med førkrigstider og gullstandarden, mens i andre land, som for eksempel Japan, kom prisfall og deflasjonen som en uventet krise.⁴³⁹ Det var USA, Storbritannia og Japan som ble verst rammet av krisen, men deflasjonen var et internasjonalt fenomen.⁴⁴⁰

Deflasjonen begynte i Japan våren 1920. Det var prisen på sølv som etter en lang tid med prisstigning kollapset. I løpet av noen måneder hadde gullprisen doblet seg i forhold til sølvprisen. For Japan hadde dette mye å si for forholdet mellom Yen og Kinas sølvbaserte valuta. Det førte til at eksporten sank drastisk og resulterte i at børsen i Tokyo krasjet.⁴⁴¹ Priser falt også dramatisk, Tooze trekker spesielt frem ris og silke som ødeleggende for den

⁴³⁶ Tooze 2014:354.

⁴³⁷ Ibid:355.

⁴³⁸ Ibid:357-358.

⁴³⁹ Ibid:358.

⁴⁴⁰ Ibid.360.

⁴⁴¹ Ibid.:358. I juni 1920 hadde indeksen på Tokyo Børs falt med 60% i forhold til sitt høydepunkt etter krigen.

japanske økonomi, men det gjaldt mange flere varer.⁴⁴² Som vi skal se var det prisfallet på sukker som skulle være spesielt ødeleggende for Det Oversøiske Compagnie.

Storbritannia hadde et ønske om å fortsatt være en ledende økonomisk makt i den nye etterkrigstiden, sammen med den nye økonomiske supermakten USA. For å klare dette måtte landet gjennom en stor deflasjonspolitik for å oppnå førkrigs valutakurs med den amerikanske dollaren.⁴⁴³ Dette så lenge gjennomførbart ut fra britisk side, så lenge prisene i USA fortsatte å være høye. Det gjorde de ikke, prisene i USA begynte også å falle dramatisk og britene måtte i tillegg innhente den amerikanske deflasjonen.⁴⁴⁴ Dette førte til at prisene kollapset, at rentene steg, og en rekke konkurser. Høsten 1920 var den britiske økonomien i fritt fall, og Tooze hevder at den amerikanske Federal Reserve nektet å oppgi sin aggressive deflasjonspolitik.⁴⁴⁵ I hovedsak var Storbritannias vilje til å fortsette denne politikken basert på et ønske om å vende tilbake til storhetstiden, at andre store nasjoner valgte en annen politikk hevder Tooze var den stabiliserende faktoren som gjorde at krisen var så kortvarig. Tooze oppsummerer:

*«At the top were the US and the UK, willing and able to carry through a headlong monetary effects of the war. In the Twilight between these extremes the majority of the world's states – France, Italy and Japan amongst them – were forced to settle for half-hearted stabilizations. They avoided the worst of either hyperinflationary excess or bludgeoning deflation, but did so at the price of accepting a humbling second-tier position in the reconstituted economic order».*⁴⁴⁶

Økonomi ble sett på som en svært viktig maktfaktor. En ledende politiker i Japan skal, ifølge Tooze, ha uttalt at selv om Japan ble erkjent som en Stormakt etter traktaten i Versailles var dette basert på Japans militærmakt. Han, Takahashi Kerekijo, måtte erkjenne at dette var en skiftende faktor. Den varige grunnstøtten til makt var i økonomien, og med USAs og Storbritannias vilje til å komme tilbake til gullstandard hadde landene bekreftet sin posisjon som verdens to ledende makter.⁴⁴⁷

4.3 Det Oversøiske går i likvidasjon

Selskapet sendte i forkant av generalforsamlingen i 1920 ut et nytt brev med ønske om å utvide kapitalen. Denne gangen til hele 24 millioner kroner i aksjekapital. Man ønsket å

---

⁴⁴² Tooze 2014:358.

⁴⁴³ Ibid.

⁴⁴⁴ Ibid.

⁴⁴⁵ Ibid:359.

⁴⁴⁶ Ibid:362.

⁴⁴⁷ Ibid:363.

utstede hele 30 000 nye aksjer på 300 kr med en overkurs på 150%.⁴⁴⁸ Dette utgjorde hele 9 millioner kroner i forøkelse av aksjekapitalen og i tillegg kom overkursen som var på 4,5 millioner kroner som ble tillagt reservefondet.⁴⁴⁹ Samlet sett ble aksjekapitalen på 24 millioner kroner og reservefondet på 9,6 millioner i henhold til brevet til aksjonærene, mens det i Farmand ble opplyst fra selskapet at reservefondet ville utgjøre 8,85 millioner minus noen utgifter.⁴⁵⁰ Aksjeinnbydelsen ble dog ikke fulltegnet og tre banker som hadde garantert for beløpet måtte tegne seg for dette. Disse bankene var *Klaveness Bank*, *Andresen Bank* og *Den Norske Creditbank* (fusjonert med Exportbanken).⁴⁵¹ I Klaveness Banks balansekonto for 1920 kommer det frem at selskapet hadde overtatt 7219 aksjer og betalt litt over 3 millioner kroner.⁴⁵² Creditbanken skal ifølge Aftenposten også ha garantert den siste aksjeemisjonen for ca. 3 millioner kroner.⁴⁵³ Andresen Bank hadde garantert for den siste tredjedelen, og selskapets investeringer i Det Oversøiske Compagnie skapte stor oppstand da denne banken kom i krise i begynnelsen av 1920-tallet.⁴⁵⁴ Andresen bank, da fusjonert med Bergens Kreditbank, ble avviklet i 1928.⁴⁵⁵

I boken *Berømte finansfiaskoer* kommer det frem opplysninger som er interessante.⁴⁵⁶ Blant annet var ledelsen og de fleste sjefene for datterselskapene var samlet ved Waldorf Astoria i New York for å diskutere videre strategi for selskapet i januar 1920.⁴⁵⁷ Andre kilder kan bekrefte at det var et slikt møte på dette tidspunktet, men det har ikke lyktes meg å få tilgang på materiale fra møtet.⁴⁵⁸ I sitt valg av strategi var selskapet splittet. På den ene side oppfordret man nå til forsiktighet. Blant annet var det Christian B. Lorentzen og ledelsen som mente at datterselskapenes forretninger burde begrenses i tiden fremover og ha sin kapital likvid.⁴⁵⁹

---

⁴⁴⁸ Brev fra Det Oversøiske Compagnie til aksjonærene sendt til Elias Kiær april 1920.

⁴⁴⁹ Brev fra Det Oversøiske Compagnie til aksjonærene sendt til Elias Kiær april 1920.

⁴⁵⁰ Farmand Juli 1920 Aksjeinnbydelse.

⁴⁵¹ Aftenposten 21.10.1920 Det Oversøiske Compagnie. Datterselskabet på Java.

⁴⁵² Aftenposten 22.01.1922 Klaveness bank Balansekonto og gevinst og tap. Totalbeløp 3 068 075.

⁴⁵³ Aftenposten 29.04.1921 Den Norske Creditbank og forholdet til Exportbanken og Oversøiske.

⁴⁵⁴ Dom 25.01.1928 Klaveness Bank i Likvidation mot Det Oversøiske Compagnie i likvidation. Aftenposten 15.11.1923 Forhørene om Andresen Bank. Direktør Mortensen blir presset på bankens finansiering av Det Oversøiske Compagnie og at de lå tett opp til selskapets *fallitt*.

⁴⁵⁵ Sogner 2012:202.

⁴⁵⁶ Disse kildene er nå enten tapt eller glemt. Det har ikke lyktes meg å få tak i dem ved henvendelse til norske arkiver.

⁴⁵⁷ Train 1993:144.

⁴⁵⁸ Dom 15. juni 1926 i l.-nr 209/1 s.a. Otto Nyquist mot A/S Det Oversøiske Compagnie. Denne kilden viser til at det finnes dokumenter angående møte i New York Januar 1920 fra Christian B. Lorentzen til advokat Magnus.

⁴⁵⁹ Dom 15. juni 1926 i l.-nr 209/1 s.a. Otto Nyquist mot A/S Det Oversøiske Compagnie.

Vi vet dog at knapt to måneder senere var datterselskapene engasjert i store spekulasjoner i sukker som til slutt skulle knekke hele Det Oversøiske Compagnie inn i likvidasjon. Ledelsen som makte til forsiktighet ser også ut til å være inkonsekvent da de noen måneder senere gjorde selskapets siste aksjeemisjon som økte selskapets aksjekapital til 24 millioner kroner samt 9,6 millioner kroner i fond.⁴⁶⁰ På møtet i New York hadde ledelsen angivelig uttalt at *tiderne ikke var beleilig til at utvide selskapets kapitaler.*⁴⁶¹

Motivasjonen for denne utvidelsen er ifølge aksjeinnbydelsen:

*«Den her foreslaaede utvidelsen av aksjekapitalen er motivert ved selskapets stadig økende forretninger. Aktionærene vil være opmærksom paa, at selskapet er organisert i de store europæiske lande, England, Frankrige og Italien saavel som i De Forenede Stater, og at forretningene i disse lande i forbindelse med selskapets net av de oversøiske filialer har skudt en fart, som overtræffer forventningene.»*⁴⁶²

Selskapet måtte forsvare denne setningen i høyesterett da en aksjonær ved navn Otto Nyquvist følte seg lurert da selskapet så raskt etter kapitalutvidelsen gikk i likvidasjon. Han fikk ikke medhold av Høyesterett. Fordi man går så vagt ut i aksjeinnbydelsen kan vi ikke med sikkerhet si hvorfor Det Oversøiske valgte å utvide aksjekapitalen. Christian B. Lorentzen skal ha blitt bedt om å redegjøre for dette i anledning rettsaken, men uttalte kun: *«En utvidelse fandt ledelsen dog senere berettiget».*⁴⁶³ En mulighet er at det var planlagt å åpne to nye datterselskaper i 1920, ett i Tientsin og ett i Guayaquil. Grunnen til dette kan være at Det Oversøiske Compagnie fortsatt ville utnytte det handlingsrommet man hadde fått under krigen til å etablere seg på flest mulig steder før denne situasjonen normaliserte seg. Det er også en mulighet at aksjeemisjonen var et ledd i en mer defensiv plan slik at man hadde midler til å møte kommende utfordringer.

4.3.1 To ulydige datterselskap

Det var selskapene *Java Oversea Company* og *United Oversea Company* som på våren 1920 engasjerte seg i storstilt spekulative investeringer innen sukker.⁴⁶⁴ Ved å kjøpe opp store mengder sukker håpet man å få kontroll over markedet og prisutvikling i en *Corner the market-strategi*. Aftenposten kan meddele at det var de store sukkeroppkjøpene fra Det Oversøiskes datterselskaper som gjorde at sukkerprisene på forsommeren 1920 steg til en

---

⁴⁶⁰ Brev fra Det Oversøiske Compagnie til aksjonærene sendt til Elias Kiær april 1920. Dette utgjorde hele 9 millioner kroner i forøkelse av aksjekapitalen og i tillegg kom overkursen som var på 4,5 millioner kroner som ble tillagt reservefondet.

⁴⁶¹ Dom 15. juni 1926 i l.-nr 209/1 s.a. Otto Nyquist mot A/S Det Oversøiske Compagnie.

⁴⁶² Aftenposten 29.06.1920 – Aksjeinnbydelse

⁴⁶³ Dom 15. juni 1926 i l.-nr 209/1 s.a. Otto Nyquist mot A/S Det Oversøiske Compagnie.

⁴⁶⁴ Direksjonen beretning til representantsmøte 21.12.1920 sendt til Elias Kiær.

*meningsløs høyde.*⁴⁶⁵ For å lykkes med denne type investering må man komme seg ut av investeringen i tide, og det var her det gikk galt for de to datterselskapene.⁴⁶⁶ På sommeren 1920 var prisene på råvarer på vei ned på grunn av det tidligere omtalte internasjonale prisfall som begynte i Japan.⁴⁶⁷ Datterselskapene satt dermed i en svært vanskelig posisjon og følgende melding tikket inn til Reuters i London:

*«Sukkermarkedet er alvorlig rystet paa grund af at et herværende stort norsk firma har set sig nødt til å annullere ordrer paa over 30 000 ton sukker, hvad medfører tab paa over 12 millioner gylden».*⁴⁶⁸

Meldingen ble bekreftet av hovedkontoret til Det Oversøiske samme dag, men det ble understreket at dette hadde blitt gjort uten de norske eieres kjennskap eller samtykke.⁴⁶⁹ Det var i hovedsak utenlandske bestyrer som tok avgjørelsen om å gå inn for denne investering. På Java-avdelingen var det den nederlandske avdelingssjefen Wolf og på London-avdelingen den engelske Slater.⁴⁷⁰ Visstnok hadde Slater også antydnet til Wolf at det fantes kjøpere, men disse uteble da prisene begynte å falle.⁴⁷¹ Aftenposten kan fortelle at det i perioden fra midten av juli 1919 frem til oktober 1920 var blitt handlet sukker for ca. 400 millioner kroner, prisjustert til dagens nivå tilsvarer dette nesten 8 milliarder kroner!⁴⁷² Det kommer frem i artikkelen at det ikke kun var datterselskapene i London og på Java som har handlet sukker, men også Stockholm og morselskapet i Kristiania.⁴⁷³ Morselskapet hadde kjøpt 45 000 tonn sukker, men dette var til levering for den norske stat og således ikke av samme spekulative art.⁴⁷⁴ Selskapet og datterselskaper hadde med andre ord gjort denne type spekulasjon tidligere, men ble nå straffet hardt. Annulleringen på 12 millioner gylden tilsvarte ca. 30 millioner norske kroner.

---

⁴⁶⁵ Aftenposten 20.06.1922.

⁴⁶⁶ Man må komme seg ut i tide før andre aktører kan komme seg inn i markedet å mette etterspørselen og dermed drive prisene ned igjen.

⁴⁶⁷ Farman 01.04.1921 Oversjøiske. Og Michaelsen 1968 – Spredte trekk og minner. I følge boken *Berømte finansfiaskoer* skal også en annen, utenlandsk aktør, ha tenkt samme tanke, men fått varene ut i markedet før Det Oversøiske. Se train 1993:146. Det har ikke lyktes meg å få tak i kilder som kan bekrefte det. I mine kilder blir kun priskollapsen som følge av verdenskrisen nevnt. Jeg mener det er sannsynlig at aviser ville nevnt også dette andre selskapet, eller at Høyesterett i sin behandling av Otto Nyquist ville nevnt det og har derfor valgt å kun ha denne opplysning i fotnote.

⁴⁶⁸ Train 1993:146.

⁴⁶⁹ Train 1993:146.

⁴⁷⁰ Aftenposten 20.06.1922 – Oversøiske i likvidasjon.

⁴⁷¹ Aftenposten 20.06.1922 – Oversøiske i likvidasjon.

⁴⁷² Aftenposten 20.06.1922 – Oversøiske i likvidasjon. Aftenposten har beregnet kvantum ca. 210 000 sukker til en gjennomsnittspris på fl.(gylden) 45 pr. picul (asiatisk måleenhet). Summen prisjustert med Norges Banks priskalkulator. Prisjustert kr. 400 000 000 fra 1919-nivå som nøyaktig tilsvarer kr 7 974 602 434,90 i 2014-nivå.

⁴⁷³ Aftenposten 20.06.1922 – Oversøiske i likvidasjon. Kan sees i sammenheng med de store statlige innkjøpene og provianteringspolitikk som ble gjennomført under krigen.

⁴⁷⁴ Aftenposten 20.06.1922 – Oversøiske i likvidasjon.

Datterselskapet på Java ble etablert med en aksjekapital på 500 000 kroner. Selskapet skulle ikke hatt kapital til å foreta så store investeringer. Det var i stor grad også usikkerhet i selskapet i hvor stor grad andre datterselskaper og morselskapet var ansvarlige.⁴⁷⁵ Da Java-selskapet var etablert som et selvstendig aksjeselskap. I selskapets beretning til sine aksjonærer fremkommer det at kreditter fra morselskapet var blitt involvert, og på grunn av dette var hovedkontoret og flere datterselskaper blitt meget store kreditorer.⁴⁷⁶ Videre blir det skrevet at tapet på hovedkontoret alene var på minst 10 millioner kroner, men Farmand skriver i april 1921 at tapet er oppført på 31,9 millioner kroner.⁴⁷⁷ I 1922 kunne Aftenposten meddele at tilsynsmennene i selskapets likvidasjonsstyre mener tapet er på 36 millioner kroner.⁴⁷⁸ Dette bør ikke sees som et forsøk fra ledelsens side på å underdrive situasjonen, men snarere representerer det stor usikkerhet i morselskapet. Man hadde ikke kontroll eller oversikt til å vite hvor mye Det Oversøiske skyldte. Christian B. Lorentzen og Lyche reiste november 1920 til London for å forhandle med banker der og det kan tenkes at engelske banker var Det Oversøiskes kreditor.⁴⁷⁹ Det har ikke lyktes meg å finne kilder som kan si hvilke banker dette var. Det er også viktig å påpeke at disse tapene inkluderte også de andre datterselskapene og blant annet nedskrivning av varebeholdningen som på grunn av verdenskrise og priskollaps var betydelige.

Datterselskapet på Java skal ifølge Farmand ha hatt en gjeld på rundt 40-50 millioner kroner som i hovedsak er forbundet med sukkerspekulasjonene.⁴⁸⁰ Prisjustert til dagens nivå tilsvarer dette et sted mellom 800 millioner til 1 milliard.⁴⁸¹ Morselskapet skal også ha hatt et betydelig krav i datterselskapet, men det er usannsynlig at det var mye å hente der. Man hadde ifølge Farmand og Aftenposten nedskrevet fordringene til 10% som utgjorde 8,7 millioner kroner.⁴⁸²

4.3.2. Morselskapet

Det Oversøiske Compagnie fikk i 1920 særdeles god omtale i avisen Farmand. Bakgrunnen til denne artikkelen var Lorentzens bok om Det Oversøiske Compagnie som ble utgitt 1919. Farmands artikkel *A Pioneer Company* gav langt på vei Det Oversøiske lovord om både

---

⁴⁷⁵ Direksjonen beretning til representantsmøte 21.12.1920 sendt til Elias Kiær.

⁴⁷⁶ Direksjonen beretning til representantsmøte 21.12.1920 sendt til Elias Kiær.

⁴⁷⁷ Direksjonen beretning til representantsmøte 21.12.1920 sendt til Elias Kiær og Farmand 01.04.1921 – Oversjøiske.

⁴⁷⁸ Aftenposten 20.06.1922

⁴⁷⁹ Aftenposten 10.11.1920

⁴⁸⁰ Farmand 01.04.1921 Oversjøiske.

⁴⁸¹ Prisjustert med Norges banks priskalkulator fra år 1919 til 2014. Tilgjengelig på lenke: <http://www.norges-bank.no/Statistikk/Priskalkulator/>

⁴⁸² Farmand 01.04.1921 Oversjøiske. Aftenposten 29.03.1921 Oversøiskes tab

boken og selskapet, kun måneder før sukkerspekulasjonene ble kjent for offentligheten.⁴⁸³ Med sin egenpubliserte bok, Farmands lovord og selskapets resultater kan man anta at Det Oversøiske i perioden hadde en høy stilling i det norske næringsliv. Hvordan reagerte markedet da nyheten om sukkerspekulasjonen ble offentliggjort?

Datterselskapene på Java og i London satte Det Oversøiske Compagnie i en vanskelig stilling. Hvordan skulle man nå reagere for å redde selskapet? Selskapets aksjekurs falt dramatisk etter at Reuters gikk ut med spekulasjonsinformasjonen 6. oktober. Det måtte være en prioritet å få beroliget aksjemarkedet. I markedet oppstod det panikk rundt aksjene til Det Oversøiske Compagnie hvor det florerte med rykter om selskapet og børskomiteen vurderte en stund å ta selskapet av børsen.⁴⁸⁴ Aftenposten hentydet at panikken var i ferd med å avta og at selskapet lå stabilt på børsen med en omsetning på rundt 100kr, men ved årets utgang var aksjen omsatt på børsen for 17,50 kr.⁴⁸⁵

Graf 4.3 viser at selskapet ikke klarte å berolige aksjemarkedet. En grunn kan være at markedet mistet troen på selskapet grunnet lite informasjon. Det er blant annet ikke funnet korrespondanse før desember 1920. Saken ble nevnt i aviser, men det er i liten grad ny informasjon fra selskapet. En grunn til at Det Oversøiske Compagnie ikke gikk ut med informasjon kan være at det de selv visste var svært begrenset. Skrivet fra ledelsen til aksjonærene i desember 1920 viser at de ikke har oversikt i situasjonen til å gi noe nøyaktig estimat på tapene.⁴⁸⁶

Det Oversøiske Compagnie var også avhengig av de tre bankene som hadde garantert ved aksjeinnbydelsen. I en artikkel fra Aftenposten artikkelen fortelles det:

*«Heldigvis bliver der neppe tale om selskabets ophør. Paa et møde med repræsentanter for bankerne skal der ogsaa have hersket enighed herom».*⁴⁸⁷

Et lite håp for selskapet var å få samlet aksjonærene i selskapet til å gi inn med mer kapital. Aftenposten meddelte i slutten av 1920 at selskapet på et styremøte gikk igjennom situasjonen og avklarte hvilke verdier selskapet hadde og at planen var å redde selskapet med å tegne ny preferansekapital.⁴⁸⁸ Tegning til en ny kapital skulle skje så snart man hadde blitt enige med

---

⁴⁸³ Farmand 29.05.1920 A Pioneer Company

⁴⁸⁴ Aftenposten 20.10.1920 Det Oversøiske Compagnie – stemningen paa børsen faldt til ro. Komiteen fant ikke grunn til å ta selskapet av børsen og mente at dette ville ha en videre skadende effekt på selskapet.

⁴⁸⁵ Børskurslisten nr. 100. Selger 20, kjøper 15 og omsatt på børs for 17,50. og Aftenposten 20.10.1920 Det Oversøiske Compagnie – stemningen paa børsen faldt til ro.

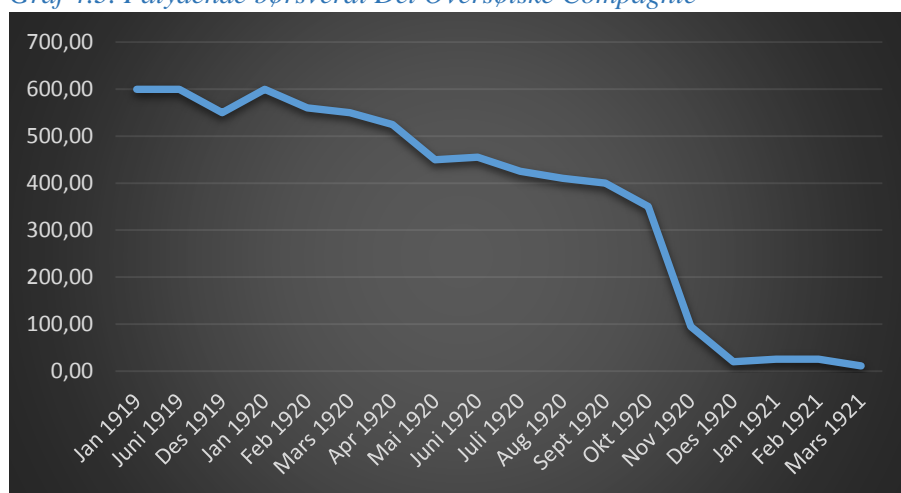
⁴⁸⁶ Direksjonen beretning til representantsmøte 21.12.1920 sendt til Elias Kiær.

⁴⁸⁷ Aftenposten 21.10.1920 Det Oversøiske Compagnie. Datterselskabet på Java.

⁴⁸⁸ Aftenposten 03.11.1920 – Det Oversøiske Compagnie Halvparten af kapitalen i behold.

aksjonærer og banker om en ny refinansieringsplan.⁴⁸⁹ Vi hører ikke mer om dette, og kan anta at enten at aksjonærer ikke var villige til å gå inn med mer kapital eller at bankene ikke ville godkjenne noen ny finansieringsplan. Det skal nevnes at selskapet hadde betydelige lån i bankene og at det ikke kun gjaldt garantier i forhold til den tidligere nevnte aksjeinnbydelsen. Selskapet hadde i slutten bankgjeld på nesten 21,8 millioner kroner, eller ca 416 millioner kroner prisjustert til dagens nivå.⁴⁹⁰ Størsteparten av gjelden var til Creditbanken som var på nesten 16 millioner kroner, videre kan vi nevne gjeld til Andresen Bank på 2,3 millioner kroner, Klaveness Bank på 1 million kroner, Christiania Sparebank på 1 million kroner og Hambros bank i London på nesten en halv million kroner.⁴⁹¹

Graf 4.3. Pålydende børsverdi Det Oversøiske Compagnie

Kilde: Historisk data fra Oslo Børs 1909-1970. Kursbladet utgivet av Vexel og Actiemæglernes Faellesnotering. 1908-1915. Kristiania Børs. Offisiell Kursliste over Vaerdipapirer. 1916-1919. Børskurslisten. Offisiell Kursliste over Obligasjoner, Bank-, Forsikrings-, Industri-, Skibs- og Hvalaksjer. 1920-1939. Børskurslisten. Offisiell Kursliste over Obligasjoner og Aksjer. 1942-1970. Digitalisert av Marc Flandreau, Graduate Institute Geneva, og Bernt Arne Ødegaard, University of Stavanger (UiS). Tilgjengelig fra lenke: <http://www1.uis.no/prosjekt/borskurs/chronological.html> (28.03.2015)

Aftenposten kan i 1922 fortelle, etter tilsynsmennene i likvidasjonsstyre, at det totale tapet var på 36 millioner kroner som inkluderer alle datterselskap og investeringer.⁴⁹² De største tapene var på datterselskapene i London, Java og Stockholm som alle hadde deltatt i sukkerspekulasjoner.⁴⁹³ På styremøte til Det Oversøiske Compagnie 7. april 1921 ble det besluttet at selskapet skulle gå i likvidasjon.⁴⁹⁴

⁴⁸⁹ Aftenposten 03.11.1920 – Det Oversøiske Compagnie Halvparten af kapitalen i behold.

⁴⁹⁰ Prisjustert med Norges banks priskalkulator. Prisjustert 21,8 millioner fra 1921 til 2014 tilgjengelig på lenke: <http://www.norges-bank.no/Statistikk/Priskalkulator/> [13.05.2015].

⁴⁹¹ Aftenposten 29.03.1921 Oversøiskes tab. Creditbankens store utlån må sees i sammenheng med at den er slått sammen med Exportbanken som hadde et nært forhold til Det Oversøiske Compagnie og Christian B. Lorentzen.

⁴⁹² Aftenposten 20.06.1922 Oversøiske i likvidasjon.

⁴⁹³ Aftenposten 20.06.1922 Oversøiske i likvidasjon.

⁴⁹⁴ Dom 25.01.1928 Klaveness Bank i Likvidation mot Det Oversøiske Compagnie i likvidation.

4.3.3. Industriaktieselskapet

Man kan i både litteratur og kilder få inntrykk av at det kun var spekulasjonene som var årsak til at Det Oversøiske kom i problemer. Dette er ikke helt nøyaktig og en nærmere kikk på deres industriselskap kan belyse dette. Krisen i 1920-1921 og endringer i konjunktoren var mye mer omfattende. Industriaktieselskapet måtte ved konjunkturuomslaget nedskrive sine verdier enormt. I forrige kapittel ble det vist at selskapet satt med store verdier i både norsk og utenlandsk industri. Det har lyktes meg å finne kilder fra Elias Kiær som viser nøyaktig hvilke verdier man satt med før nedskrivning og etter. Dette kan sees i vedlegg 4.

Vedlegget viser at det var store summer som ble nedskrevet. Totalverdien har minket fra 5 194 579,53kr til 1 956 170,51kr. På svært kort tid måtte altså selskapet nedskrive sine verdier med over 60 millioner kroner prisjustert til dagens nivå.⁴⁹⁵ Et sentralt trekk som kan nevnes er at av Det Oversøiske Compagnies utenlandske investeringer kun er oljemøllen i Java som står igjen med verdi.⁴⁹⁶ De største tapene er på *Java Oil Mill*, *United Lumber & Veneer* og *Gulowsen Grei Engine Co. Seattle*. Samlet representerer de et tap på over 2,5 millioner kroner, eller nesten 48 millioner kroner prisjustert til dagens nivå.⁴⁹⁷ Det er verdt å merke seg at også de fleste norske selskaper ble nedskrevet. Blant annet kan vi nevne hermetikkindustrien. I de skandinaviske investeringene finner vi de eneste som ikke har blitt nedskrevet eller faktisk har økt. Disse selskapene er *Drammens Havnelager*, *Mesna Tresliperi* og *Skjærdalen Bruk*.⁴⁹⁸ I et notat fra Industriselskapet i august kan vi se at verdiene allerede noen måneder etter nedskrivningen fortsatte å synke. I dette notatet blir verdien på selskapets aksjer antatt å være på 1,66 millioner kroner.⁴⁹⁹ Kun to av selskapets aksjer var antatt å ha gått opp i verdi siden april. Disse var *Tofte Cellulosefabrik* som var antatt å ha steget med ca. 5000kr og oljemøllen på Java som var antatt å ha steget med 100 000kr.⁵⁰⁰ Videre ble *Oversea Canning Co. i Soon* skrevet ned til en verdi av null.⁵⁰¹

---

⁴⁹⁵ Prisjustert med Norges Banks Priskalkulator. Prisjustert 3 238 409,02kr fra 1921 til 2014. Tilgjengelig på lenke: <http://www.norges-bank.no/Statistikk/Priskalkulator/> [13.05.2015].

⁴⁹⁶ Oljemøllen er dog det største tapet ettersom den har blitt nedskrevet til nesten halvparten og viser et tap på over 900 000kr.

⁴⁹⁷ Prisjustert med Norges Banks Priskalkulator. Prisjustert kr. 2 510 587,69 fra 1921 til 2014. Eksakt sum for 2014: kr. 47 994 460,61. Tilgjengelig fra lenke: <http://www.norges-bank.no/Statistikk/Priskalkulator/> [13.05.2015].

⁴⁹⁸ Skjærdalen Bruk skal visstnok være gått opp i verdi fra kr 62 500,- til kr. 100 000,- Det kommer dog frem i et nytt notat fra Industriaktieselskapet fra august at Skjærdalen Bruks antatte verdi lå på kr. 62 500,-

⁴⁹⁹ Industriselskapets aksjer pr. 31.8.1921. Totalsum av verdiene av alle selskapets aksjer er kr. 1 657 650,-

⁵⁰⁰ Industriselskapets aksjer pr. 31.8.1921.

⁵⁰¹ Industriselskapets aksjer pr. 31.8.1921.

Industriselskapet kan vise oss at det var krise i det norske næringslivet generelt, og for Det Oversøiske ville det ha kommet en krise uavhengig av spekulasjoner gjort av datterselskapene. Videre kan en rapport fra Norges Bank i 1920 bekrefte at samtiden anså depresjonen i verdensmarkedet som den utløsende faktor for at Det Oversøiske Compagnie kom i vanskeligheter.⁵⁰²

4.3.4 Krise også i Alliance Export & Import Co?

Alliance var som nevnt tidligere i oppgaven et datterselskap av Union, som var sterkt engasjert i tre-, cellulose- og papirindustrien. Alliance hadde også gjennom krigen utvidet med utenlandske datterselskaper i blant annet; Petrograd, Arkhangelsk, London, Amsterdam, Barcelona, New York, Rio de Janeiro, Calcutta og Sydney.⁵⁰³ Prisfallet fikk store konsekvenser for morselskapet som også måtte til med nedskrivninger. Svendsen kan fortelle i Unions næringslivshistorie at en realistisk avskrivning i 1921 burde ligge på 21,4 millioner.⁵⁰⁴ Minst 10 av disse millionene kom fra Alliance med tap på aksjer og garantier som følge av det voldsomme prisfallet på selskapets varebeholdning.⁵⁰⁵ Datterselskapets gjeld ble en betydelig tyngde på Union. Det kommer klart frem fra bokens oppsummering *Union in a Nutshell*:

*«Losses arose in connection with Union's subsidiary Alliance Export & import Co. Ltd. All this led to a constant need for refinancing during the period between the two wars. In spite of large amounts of capital arising from this refinancing and from the sale of the woodlands and forests, the company barely managed to survive».*⁵⁰⁶

Farmand har også gjennomgått Union & Cos regnskap og driftsberetning og mener også at selskapet hadde store tap på datterselskapet Alliance.⁵⁰⁷ Alliance kan vise oss at verdenskrisen 1920-1921 ikke kun gjaldt dem som hadde spekulert i en enkelt vare som Det Oversøiske Compagnie. Prisfallet gjorde at man som et handelsselskap måtte nedskrive enorme verdier i varebeholdningen. Alliance og Industriaktieselskapet kan vise oss at selv om sukkerspekulasjonene var en utløsende faktor i Det Oversøiskes likvidasjon var det også en krise som ville ha kommet uavhengig av denne spekulasjonen.

---

⁵⁰² Innberetning fra direksjonen for Norges Bank om bankens virksomhet i 1920. Funnet i Stortingsforhandlinger 1921 Bind 5 Dokument nr. 20 A.

⁵⁰³ Farmand 11.08.1921 Annonse Alliance.

⁵⁰⁴ Svendsen 1973:144.

⁵⁰⁵ Svendsen 1973:144.

⁵⁰⁶ Svendsen 1973:266

⁵⁰⁷ Farmand 25.05.1922 Union Co.

Det vi har diskutert til nå kan ansees som eksterne årsaker til Det Oversøiskes krise. Disse er som regel lettere å se og de blir oftere omtalt av selskapet selv. Som eksempel kan det nevnes at ØK i sin krise på tidlig 1900-tallet gikk ut med tapene i Kina fordi folk ville forstå dette ettersom det var krig og uroligheter der, men de holdt skjult tapene i Bangkok fordi her måtte man legge skylden på innad i selskapet. Dette ser ut til å være en liten norm når selskaper omtaler seg selv som kan være nyttig å ha i bakhodet – suksess kommer innenfra og feil utenfra. Slik er det følgelig ikke og vi har i denne oppgaven sett nærmere på hvordan ekspansjon kan føre til problemer for hovedkontoret slik som det skjedde med Østasiatisk Kompagni. Det samme gjelder Det Oversøiske Compagnie som ifølge Farmand hele tiden presiserte at spekulasjonene var skjedd uten hovedkontorets kjennskap.

4.3.5 Kunne selskapet overlevd krisen i verdensøkonomien?

Vi skal ikke bruke for stor plass til å diskutere «hva om»-scenarier, men det er grunn til å hevde at selskapet ville ha klart å takle verdenskrisen om selskapet ikke hadde blitt involvert i sukkerspekulasjonene. Verdenskrisen var som vi har sett en stor krise og gikk hardt ut over også norsk næringsliv og ville utvilsomt vært en påkjenning for et så internasjonalt selskap som Det Oversøiske. Vi kan blant annet nevne sølvprisens voldsomme fall som gjorde de østasiatiske landenes valuta og næringsliv vanskelig.⁵⁰⁸ Også i Sør-Amerika hvor Det Oversøiske var sterkt engasjert opplevde man store vanskeligheter. I følge Farmand skal det ha vært elendige tider der i sammenheng med prisfall på nesten alle oversjøiske produkter.⁵⁰⁹ Farmand mener allikevel at Det Oversøiske Compagnie kunne ha hatt sterk nok rygg til å bære dette.⁵¹⁰ Det Oversøiske hadde nettopp utvidet kapitalen og var forholdsvis godt rustet til en krise, men klarte altså ikke å overleve begge to som selskapet havnet i.

4.4 Det Oversøiske Compagnies likvidasjon i perspektiv av Principal-Agent teori

I perspektiv av Det Oversøiske Compagnie likvidasjon mener jeg det kan være nyttig å ha en diskusjon hvor en ser på morselskapet, Det Oversøiske Compagnie i Kristiania, som Principal og resten av datterselskapene som Agent.

Hovedgrunnen til å etablere agenter er å delegere bort arbeidsoppgaver. For Det Oversøiske Compagnie var det også andre grunner til å etablere agenter. Man hadde blant annet stor geografisk avstand mellom datterselskap og morselskap som gjorde styring av selskapet mer komplisert. Ved å benytte seg av en agent kunne man å få inn personer med kunnskap om det

---

⁵⁰⁸ Farmand 01.04.1921 Oversøiske. Farmand rapporterer et prisfall på sølv fra 90 pence til 30 pence.

⁵⁰⁹ Farmand 01.04.1921 Oversøiske.

⁵¹⁰ Farmand 01.04.1921 Oversøiske.

spesielle området/produktet o.l. I Det Oversøiske var det for eksempel den nederlandske C. Wolf som ledet datterselskapet i den nederlandske kolonien Java. En annen problematikk overfor agentene gjorde seg gjeldende for Det Oversøiske Compagnie i den forstand at man hadde mange agenter over store geografiske avstander som svekket morselskapets kontroll over datterselskapene. Dette så vi klare tilfeller på i forrige kapittel, og det ble påpekt fra ledelsen i Norge at kommunikasjon med de utenlandske selskapene var vanskelig.

Vi har i denne oppgaven sett flere eksempler på at Det Oversøiske Compagnies organisasjon vokser seg mer og mer komplisert. Vi har derimot ingen kilder som sier noe om i hvilken grad ledelsen i Det Oversøiske Compagnie var aktive for å holde hovedkontorets interesser ved like. Etter at selskapet gikk i likvidasjon har vi derimot flere uttalelser som vitner om at ledelsen i selskapet hadde dårlig kontroll over datterselskapene. I rettsaken *Otto Nyquist mot A/S Det Oversøiske Compagnie i likvidation* bedømmer Høyesterett organisasjonen slik:

«Dette gjælder saaledes de paastaatte mangler ved selskapets organisation og regnskapsordning, dets forhold til og kontroll med datterselskapene, den administrerende direktørs undlatelse av at avholde direktionsmøter ved viktige avgjørelser, ledelsen mangel paa forstaaelse av vanskelighetene ved dets store internationale forretningsvirksomhet o.s.v.»⁵¹¹

Høyesterett er med andre ord svært kritisk til hvordan Det Oversøiske Compagnie er organisert og hvordan ledelsen har operert med sine datterselskaper. I Aftenpostens artikkel om Det Oversøiskes likvidasjon finner vi følgende sitat fra tilsynsmennene i likvidasjonsprosessen:

«Det var saa langt fra at hovedledelsen her greb ind med det fornødne alvor, at, naar den slags forretninger har kunnet antage det store omfang, som tilfælde blev, saa skyldes dette ikke mindst den ganske rikelige tilgang paa kreditmidler, som blev afdelingerne til del fra hovedselskabets side».⁵¹²

Også her bekreftes ledelsens manglende kontroll over datterselskapene og det pekes også på hvor lett det var for datterselskapene å få tilgang på kreditt. Som vi har sett var det kreditt-tilgangen som egentlig knakk Det Oversøiske Compagnie da kreditter fra morselskapet og andre datterselskaper hadde blitt knyttet til Javas spekulasjoner. Det var slik Java-selskapet klarte å trekke med seg de andre avdelingene og morselskapet med seg. Det er grunnlag for å hevde ut i fra uttalelsene fra Høyesterett og tilsynsmennene i likvidasjonsprosessen at Det

---

⁵¹¹ Dom 15 juni 1926 i l.-nr 209/1 s.a. Otto Nyquist mot A/S Det oversøiske Compagnie i likvidation.

⁵¹² Aftenposten 20.06.1922 Oversøiske i likvidasjon.

Oversøiske Compagnie brøt med prinsipper for eierstyring og selskapsledelse. Således må Det Oversøiskes likvidasjon sees med interne årsaker så vel som eksterne.

Det kan også argumenteres for dårlig organisering og ledelse ved å se på hvordan selskapet opererte. Datterselskapene har gjennom morselskapets organisering fått lov til å drive forretningene med stor selvstendighet. Artikkelen fra Aftenposten viser også at datterselskapene til Det Oversøiske hadde spekulert i sukker før, og i tillegg peker kildene på at ledelsen hadde bedt datterselskapene holde opp med spekulasjoner av så stor art.⁵¹³ Noe som igjen antyder at videresalg av/spekulasjon i råvarer var relativt vanlig i selskapet.

Det blir feil å kalle sukkerspekulasjonene for kun en ekstern årsak hvis vi ser på det som et organisasjonsproblem som ledelsen i Det Oversøiske Compagnie kunne ha fikset. Vi har kilder som gir krass kritikk til lederen av datterselskapene på Java og i London. Wolf på Java skal angivelig før spekulasjonene ha opptrådt mot morselskapets interesser, men det blir ikke spesifisert hvordan. Aftenposten kan berette:

*«Wolfforretningsmetoder var beheftet med uregelmæssigheder, som dels var egnet til at nedsætte hans eget selskabs anseelse og dels var genererende for andre af organisationens afdelinger. Senere paa aaret indløb der til hovedkontoret melding om, at Wolf havde gjort sig skyldig i alvorlige forgaelser mod selskabet».*⁵¹⁴

Ettersom hovedkontoret fikk greie på dette ble det sendt ned en person som angivelig skal ha advart hovedkontoret kraftig om å ikke la Wolf fortsette i sin stilling. Det gjorde han derimot, uten at vi har tilgang på informasjon om hvorfor ledelsen valgte dette.⁵¹⁵ Slater i London får også kritikk av likvidasjonstilsynsmennene da han skal ha forsikret Wolf om kjøpere som uteble til sukkerpartiet.⁵¹⁶ Denne hendelsen viser at ledelsen i Kristiania ikke gjorde en tilstrekkelig jobb som Principal.

Selskapets organisering var preget av en voldsom ekspansjon og man hadde ikke lenger kontroll over datterselskapene. Foruten selve antallet datterselskaper er også en annen problematikk er verdt å nevne. Selskapet var representert over hele verden og det var således store geografiske avstander mellom morselskapet og datterselskapene og andre investeringer. Vi har blant annet sett at dette utgjorde store utfordringer i kommunikasjon og at ledelsen ikke skal ha hatt oversikt over sine utenlandske investeringer.

---

⁵¹³ Direksjonen beretning til representantsmøte 21.12.1920 sendt til Elias Kiær.

⁵¹⁴ Aftenposten 20.06.1922 Oversøiske i likvidation.

⁵¹⁵ Aftenposten 20.06.1922 Oversøiske i likvidation.

⁵¹⁶ Aftenposten 20.06.1922 Oversøiske i likvidation.

4.5 Christian Blom Lorentzen

En av de mest fremtredende menn i Det Oversøiske Compagnie var Christian B. Lorentzen. Fra han kom inn i selskapet i 1902, som leder av eksportavdelingen og senere som direktør, satte han sitt preg på det. Som leder av ett av Norges største selskap hadde han i samtiden stor respekt fra det norske næringsliv som han var en sentral del av. Det blir også tillagt stor vekt at han var en *self-made man*.⁵¹⁷

Ved å undersøke i historiske merkantilt leksikon kan vi se de ulike rollene han hadde i norsk næringsliv. Der kan vi lese at han var disponent (leder) i følgende firmaer: *Hofsfos Træsliperi, A/S Lorentzen & Wettre, Société Lorentzen & Gutzeit Paris, Salvesen & Co. Ltd. London*.⁵¹⁸ Samt direktør og styremedlem i *A/S Det Oversøiske Compagnie* med datterselskaper, *Exportbanken, Det Sibirske Kompani, Société Nantaise d'imp. au Maroc Nantes, A/S Norsk Varekrigsforsikring, A/S Yven Papirfabrik, A/S Svelvik Papirfabrik, Vickers Norsk A/S, United Lumber & Veneer Co. Ltd, The Manchester Steam ship Line, The Norwegian East Africa Line, The Norwegian America Line*, samt flere.⁵¹⁹ Lorentzen var også medlem av flere organisasjoner som blant annet: *femtimmansutvalget, Exportnæringernes landsforbund, Det Internasjonale handelskammer, Norges Oplysningskontor for næringsveiene, Statsøkonomisk forening, Finansraadet og Børskomiteen*.⁵²⁰

Lorentzen innflytelse i disse organisasjonene og bedriftene var naturligvis varierende. En handelsstipendiat bemerker i en diskusjon rundt O. J. Storms handel- og diplomatreise til Sør-Amerika at Lorentzen var «den virkelige leder av Norges Oplysningskontor for næringsveiene» og at han hadde store personlige og forretningsmessige fordeler av dette.⁵²¹ Hvor nøyaktige disse uttalelsene er vites ikke, men det viser at han var antatt å ha stor innflytelse. På bakgrunn av disse opplysningene og Det Oversøiske Compagnies størrelse vil jeg hevde at Lorentzen var en betydelig aktør i norsk næringsliv i den perioden han var aktiv. Lorentzens eldste sønn, Aage B. Lorentzen, gikk også inn i Det Oversøiske og jobbet seg gradvis opp fra en liten kontorstilling. I årene 1918-1919 reiste han til utlandet i arbeid for

---

⁵¹⁷ Se for eksempel Lied 1958:62

⁵¹⁸ Merkantilt biografisk leksikon hvem er hvem i næringslivet 1935. Tilgjengelig digitalt på lenke: <http://runeberg.org/merkbio/0566.html> [13.05.2015].

⁵¹⁹ Merkantilt biografisk leksikon hvem er hvem i næringslivet 1935. Tilgjengelig digitalt på lenke: <http://runeberg.org/merkbio/0566.html> [13.05.2015]. Og Lorentzen 1919:9.

⁵²⁰ Merkantilt biografisk leksikon hvem er hvem i næringslivet 1935. Tilgjengelig digitalt på lenke: <http://runeberg.org/merkbio/0566.html> [13.05.2015].

⁵²¹ Storm 1920:54-55. Storm har samlet en rekke avisartikler som en diskusjonsforumet. Lorentzen svarer på tiltale at han aldri har skaffet seg opplysninger som ikke var tilgjengelig for den allmenne forretningsmann.

Det Oversøiske og hadde stillingen Generalsekretær i selskapet. Han satt også i ledelsen i det italienske datterselskapet i Genova. Aage B. Lorentzen døde 05.01.1920 kun 28 år gammel.⁵²²

Sannsynligvis gikk dette hardt inn på Christian B. Lorentzen som mistet en sønn og en protégé. I tillegg til sin sønns død kom fallet til Oversøiske Compagnie, som resulterte i hans personlig konkurs.⁵²³ Som vi har sett i denne oppgaven hadde Lorentzen et tett nettverk knyttet opp mot Elias Kiær. Med konjunkturomslaget var dette en stor påkjenning for hans nettverk. Mange av Lorentzen prosjekter under første verdenskrig opplevde store vanskeligheter, spesielt Det Oversøiske Compagnie, Industriaktieselskapet og selskapets utenlandske investeringer. I et brev skriver Kiær:

*«...så vel Oversøiske som andre af de mer eller mindre havarerende selskaper som Chr. B. L. har rotet meg borti vil i løbet av næste aar trenge støtte fra sine aktionærers side, for sakens skyld kan jeg ikke godt nægte at gaa med... [] Skjønt jeg nok havde mest lyst til at tage tabet og trække mig helt ud af det».*⁵²⁴

Vi kan legge merke til ordbruken til Kiær og anta at han var langt fra fornøyd med alle prosjektene han hadde blitt med Lorentzen i. Likevel ser det ut til å ordne seg for dem også personlig. Kiær skrev blant annet til Lorentzen for å få ham inn i det nye Oversøiske Compagnie handelsselskap.⁵²⁵ Lorentzen var etter Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap ikke særlig aktiv i det norske næringsliv.⁵²⁶ Hans gamle rival Lied kan fortelle at han traff Lorentzen igjen flere år senere på Grand Hotell:

*«Han var blitt gammel. Hans adferd var helt annerledes, han var ikke lenger den freidige pågående typen jeg hadde kjent – og som jeg, til tross for alle misforståelser og uoverenstemmelser, hadde satt pris på. Han virket underlig kuet og gjorde et trist inntrykk, selv da han sa at han hadde slått en strek over alt som var skjedd. Han slo fra seg fortiden fordi han ikke kunne komme bort fra den, for han var blitt en skuffet gammel mann, som hadde ruget for lenge over de feilgrep som hadde slått hans Oversjøiske Kompani overende».*⁵²⁷

Vi har ingen grunn til å tvile på Lied om at Lorentzen nok var skuffet over tidligere feil, men hans fremstilling kan godt være noe overdrevet ettersom deres tidligere forhold i Det Sibirske Kompani var svært anstrengt. Allikevel er Lieds påstander om Lorentzen noe tvetydige ettersom han gir ham krass kritikk i sin bok *En Sjøvei blir til*, mens hans senere bok *Over de*

---

⁵²² Aftenposten 06.01.1920 Dødsannonse. Det kommer ikke frem hvordan han døde. I annonsen het det «døde rolig igaar».

⁵²³ Train 1993:147.

⁵²⁴ Brev fra Elias Kiær til Banksjef Hegge 1920. Kortet setning grunnet utydelighet og uforståelige forkortelser.

⁵²⁵ Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 25.08.1923

⁵²⁶ Lied hevder at Lorentzen trakk seg tilbake, men dette må modifiseres litt. Han var blant annet innbyder til å etablere en ny stor revefarm. Aftenposten 22.08.1930.

⁵²⁷ Lied 1958:205.

høye fjelle inneholder nesten ingen kritikk.⁵²⁸ Christian B. Lorentzen døde i 1936. Etter at han hadde trukket seg ut av norsk næringsliv levde han et tilbaketrukket, men komfortabelt liv.⁵²⁹ Konsul Lied kan bekrefte hans posisjon i næringslivet i denne perioden og hans formidable nettverk da han peker på nettopp dette som grunnen til at han kunne leve komfortabelt:

*«Dessverre kom Lorentzen nå ut for sitt livs største misére, men takket være hjelp fra sine venner, kunne han leve resten av sitt liv i komfortable om enn beskjedne kår. Fra å være av de ledende i Oslo handels- og finansretser, kunne han heldigvis vende tilbake til sitt gamle yrke som autorisert revisor».*⁵³⁰

I oppgaven har det blitt lagt vekt på de norske kapitalisters samarbeid og «forretningsære». Om det kan trekkes en slutning om at de også tar vare på sine egne etter fiaskoer vil være å ta det for langt. Det bekrefter dog at samarbeidet mellom norske kapitalister var veldig sterkt og at det i tillegg til å være profesjonelle nettverk også kan ha formet vennskap dem imellom.

4.6 Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap A/S

At et selskap som Det Oversøiske Compagnie skulle gå konkurs var nesten utenkelig for mange. For flere av de gamle aksjonærene og de som hadde jobbet i Det Oversøiske nektet man å la alt falle til grus og bestemte seg for å ta vare på deler av driften og starte et nytt handelsselskap. Den største pådriveren for dette var Sverre Jensen som hadde jobbet spesielt med hermetikkporten til Det Oversøiske. Et viktig poeng i opprettelsen av Det Oversøiske Compagnies Handelsselskap var å ta vare på det gode navn og rykte som Det Oversøiske hadde opparbeidet seg internasjonalt. I denne sammenheng var det viktig at Det Oversøiske Compagnie klarte å betale mesteparten av kravene mot seg. Dette er et viktig poeng i Sogner *Forretningsære* at man ikke lar selskaper gå konkurs, men at man gjør opp for seg. Således har navnet en verdi fordi man vet at selskapet holder ord. Man kunne ikke bruke det eksakte navnet siden selskapet var i en lang konkursavvikling.⁵³¹ Det var også viktig at man hadde fått presisert at grunnen til likvidasjonen kom utenfra, og uten hovedselskapets kjennskap som Oversøiske presiserte gjentatte ganger.⁵³² Det gamle Oversøiske var nå borte og «verdiene» skulle selges til høystbydende, men:

«Det er imidlertid noget som ikke kan sælges og det er selskapets goodwill. Erfaringene, navnet, varemerkene, forbindelsene, arkiverne, kjendskapet til de gamle kunder osv. [ ] Dette kan ikke gaa ind i boets

---

⁵²⁸ Lied 1958 og Lied 1961.

⁵²⁹ Lied 1958:182-183.

⁵³⁰ Lied 1958:183.

⁵³¹ Jargel: Historien om Sverre Jensen. Kan fortelle at avviklingen av Det Oversøiske Compagnie varte frem til siste halvdel av 1940-årene.

⁵³² Farmand 01.04.1921 Oversjøiske.

*masse, det kan bare overtages av et kontinuerende selskap, av et nyt Oversjøiske bygget på ruinene av det gamle».*⁵³³

Sverre Jensen hevdet i Farmand at det som var hendt det gamle Oversøiske var av forbigående art og hadde lite med selskapets kjerne å gjøre.⁵³⁴ Vi har sett at selskapets organisasjon og administrasjon var en stor del av problemene til Det Oversøiske Compagnie. Likevel var den allmenne oppfatning at selskapets likvidasjon var et resultat av eksterne årsaker. Selskapet ble, etter at man hadde fått på plass gamle investorer som Elias Kiær, etablert i 1921 med en aksjekapital på 850 000kr.⁵³⁵ Aksjonærene fra det gamle Oversøiske hadde fortrinnsrett til tegning av aksjer. Det kommer frem fra tegningsinnbydelsen at ønsket maksimumskapital var på 2,4 millioner kroner, men man klarte altså kun å tegne aksjer for 850 000kr. I et senere brev kommer det frem at denne kapitalen i stor grad kom fra gamle aksjonærer og personer tilknyttet det gamle Oversøiske Compagnie, men 150 000 var det forventet kom fra Stavanger-regionen, uten at det er spesifisert hvem som betaler seg inn.⁵³⁶ Man kan hevde at dette er i tråd med satsingen på hermetikk som Jensen var opptatt av og Oversea Canning Co. som lå i Stavanger.

Selskapet var basert på det gamle Oversøiske og man beholdt for eksempel filialen i Hong Kong, men ingen av de andre datterselskapene. Bakgrunnen for dette var sannsynligvis at dette selskapet var sterkt engasjert i skipsfarten på kinakysten og gjorde det økonomisk godt.⁵³⁷ Datterselskapet i Stockholm var gått i likvidasjon, men man flyttet trelastavdelingen tilbake igjen til Oslo.⁵³⁸ Hermetikkfabrikken i Stavanger beholdt man også, men ikke den i Soon.⁵³⁹

Virksomheten var tredelt: Hermetikken ble ledet av Sverre Jensen, Treforedlingsavdelingen ble ledet av konsul H. B. Borgersen og befraktningsavdelingen ble ledet av en gammel

---

⁵³³ Farmand 05.05.1921 Det nye Oversjøiske.

⁵³⁴ Farmand 05.05.1921 Det nye Oversjøiske.

⁵³⁵ Aftenposten 13.07.1921 Aksjeinnbydelse Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap. Og Jargel: Historien om Sverre Jensen. Aksjeinnbydelse 04.08.1921 sendt til Elias Kiær. Selskapet ble etablert allerede i januar 1921 med en kapital på kr 3000,- senere utvidet til en kapital på kr 100 000,- Selskapet ble registrert 08.04.1921.

⁵³⁶ Brev fra Det Oversøiske Compagnies Handelsselskap sendt til Elias Kiær 25.07.1921. En mulighet er blant annet K. M. Torgrimmsen som ledet hermetikkfabrikken i Stavanger.

⁵³⁷ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

⁵³⁸ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

⁵³⁹ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

kinaskipper, I. C. Salvesen.⁵⁴⁰ Jargel kan fortelle at selskapet gjorde det greit nok, men uten de store resultater og forhåpninger som hadde vært.⁵⁴¹

I aksjeutvidelsen av 1923 kommer det frem noen interessante opplysninger. Blant annet står Christian B. Lorentzen oppført i ledelsen, men Jensen beholdt sin stilling som direktør.⁵⁴² I ledelsen satt også Lorentzens gamle forretningskollega Einar Wettre. Tegningen gav fortrinnsrett til aksjonærene, deretter til gamle aksjonærer i det likviderte Oversøiske.⁵⁴³ Bakgrunnen for kapitalutvidelsen var å utnytte de muligheter som lå til grunn for selskapet i tidens «raadende depression» og det var ønsket å ha likvid kapital i tilfelle man skulle havne i krise.⁵⁴⁴ Man hadde nok fremdeles det gamle Oversøiske friskt i minne. Kapitalen skulle således økes til maksimum 1,7 millioner kroner og minimum 1,275 millioner kroner.⁵⁴⁵ I en senere artikkel fra Aftenposten kan det bekreftes at man fikk tegnet det ønskede beløp og den nye kapitalen i selskapet var således 1,7 millioner kroner.⁵⁴⁶

Selskapet leverte de første årene et greit overskudd og betalte utbytte til sine aksjonærer. Det første driftsåret gav et overskudd på 160 580kr, i 1922 var overskuddet steget til 206 718kr.⁵⁴⁷ Deretter sank overskuddet litt og i 1923 var overskuddet på 147 340kr mens det i 1924 kun var på 79 874kr.⁵⁴⁸ Det kommer også frem at foruten aksjekapitalen hadde selskapet et lite reservefond på 125 000kr og et utbyttefond på 40 000kr.⁵⁴⁹ Deretter begynte nedturen til også dette selskapet. I stor grad ser det ut til at selskapet var offer for 1920-tallets paripolitikk. I 1925 mistet Handelscompagniet 60% av sin kapital. Bakgrunnen for dette var i stor grad hermetikforretningene hvor en sterkt økende kronepris og et prisfall i hermetikken på 50% førte til store tap.⁵⁵⁰ Christian B. Lorentzen måtte opplyse aksjonærene på generalforsamlingen om at av aksjekapitalen på 1,7 millioner kroner anså man nå at over én million var tapt.⁵⁵¹ Lorentzen og de gamle aksjonærene innså nok nå at selskapet aldri kom til å nå de samme høyder som det gamle Oversøiske. I 1926 ble det besluttet på

---

⁵⁴⁰ Jargel: Historien om Sverre Jensen. Kaptein Sigveland skal ha overtatt befraktningsavdelingen ved Salvesens død.

⁵⁴¹ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

⁵⁴² Aftenposten 03.11.1923 Aksjeutvidelse Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap.

⁵⁴³ Aftenposten 03.11.1923 Aksjeutvidelse Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap.

⁵⁴⁴ Aftenposten 03.11.1923 Aksjeutvidelse Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap.

⁵⁴⁵ Aftenposten 03.11.1923 Aksjeutvidelse Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap.

⁵⁴⁶ Aftenposten 29.09.1930 Oversøiske Handelscompagnie skal likvidere.

⁵⁴⁷ Aftenposten 17.02.1926 Det nye Oversjøiske har hat store tap paa grund av kronestigningen.

⁵⁴⁸ Aftenposten 17.02.1926 Det nye Oversjøiske har hat store tap paa grund av kronestigningen. I perioden betalte man ut utbytte på 12,5% i 1922, 10% i 1923 og 5% i 1924.

⁵⁴⁹ Aftenposten 17.02.1926 Det nye Oversjøiske har hat store tap paa grund av kronestigningen.

⁵⁵⁰ Aftenposten 17.02.1926 Det nye Oversjøiske har hat store tap paa grund av kronestigningen.

⁵⁵¹ Aftenposten 17.02.1926 Det nye Oversjøiske har hat store tap paa grund av kronestigningen.

generalforsamling å tegne nye aksjer for 300 000kr, det er ikke nevnt til hvilket formål, men det er sannsynlig det behøvdes for å ha likvid kapital i de vanskelige tidene.⁵⁵² På Generalforsamlingen kom det også frem at Christian B. Lorentzen trakk seg fra ledelsen.⁵⁵³ Handelscompagniet fortsatte driften av selskapet men måtte likvidere i 1929.

Selskapet hadde valgt en forsiktig strategi for å ikke gjøre de samme feil som hendte med Det Oversøiske. Muligens er dette også grunnen til at man i liten grad beholdt, eller opprettet oversjøiske datterselskaper. Man kan også se dette som en erkjennelse fra aktørene selv at de ikke hadde kontroll på datterselskapene og at det var derfor man valgte å ikke ekspandere på denne måten i det nye selskapet. Hjemlige forhold gjorde det derimot vanskelig for et handelsselskap med paripolitikkens stadig økende kronekurs. Man hadde også mistet mye av hva som var det gamle Oversøiskes kompetanse og styrke, nemlig det store kontaktnettet og handelsforbindelser på oversjøiske markeder. Man kan anta at Handelscompagniet benyttet seg av agenter slik som Oversøiske også gjorde i starten. Kanskje noe overraskende valgte selskapet nesten samme ledelse som det gamle Oversøiske. Ledelsen til Det Oversøiske Compagnie fikk hard medfart etter spekulasjonene ble kjent og det er merkverdig at det nyetablerte handelsselskapet oppfordret blant annet Christian B. Lorentzen og de andre av Det Oversøiskes aksjonærer til å investere. Lorentzen og Wettre fikk også plass i ledelsen til selskapet sammen med Sverre Jensen. Dette viser igjen det tette nettverket som de norske kapitalister og næringsmenn var en del av.

4.7 Norse Crown etableres og Det Oversøiske gjenoppstår

Etter at Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap også trådte i likvidasjon splittet man driften og satset videre. Som vi husker var handelsselskapet sentrert rundt tre områder og det var disse man splittet. Sverre Jensen sammen med K. M. Torgrimsen og Edvard Engelsen startet Norse Crown fra handelsselskapets hermetikkavdeling.⁵⁵⁴ Thoresen & Co. i Kina overtok papir og befraktningsavdelingen. Selskapet Krag & Co. A/S overtok trelastvirksomheten.⁵⁵⁵ Her var det investorer som hadde forskjellige interessefelt og man benytter muligheten til å splitte selskapene fra hverandre. Lite tyder på at avdelingene hadde jobbet særlig tett sammen under samme selskap, men at de alle var interessert i eksport og var arv fra Det Oversøiske Compagnie.

---

⁵⁵² Aftenposten 21.12.1926 Generalforsamling i Det Oversjøiske (Handelsselskap).

⁵⁵³ Aftenposten 21.12.1926 Generalforsamling i Det Oversjøiske.

⁵⁵⁴ Jargel: Historien om Sverre Jensen. De tre aksjonærene tegnet seg for 50 000kr hver.

⁵⁵⁵ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

Thoresen & Co. ble kjøpt opp av rederiet *Bruusgaard Kiøsterud*.⁵⁵⁶ Dette rederiet var blant aksjonærene i Det Oversøiske Compagnie fra begynnelsen av og har siden 1895 hatt stor interesse og engasjementer i sjøfarten i Østen.⁵⁵⁷ Thoresen & Co. hadde siden 1904 hatt stor suksess i Hong Kong med befraktning på Kinakysten. Således er det ikke unaturlig at rederiet valgte å kjøpe seg inn i Thoresen & Co. Selskapet ser ut til å ha gått godt under rederiet og utvidet med kontorer til Bangkok, Singapore og Sandakan samt hadde et utstrakt nettverk av agenter i anløpshavner til rederiets skip.⁵⁵⁸ Selskapet var også lokale agenter for andre store norske rederier.⁵⁵⁹

Norse Crown fortsatte hermetikkdriften som ble startet av Det Oversøiske Compagnie. Man hadde to fabrikker i Stavanger; *Oversea Canning Co.* og *Norse Crown Canning Co.*, men fabrikkene var ikke store nok til å produsere betydelige kvantum. Selskapet måtte derfor kjøpe «blank vare», det vil si at man kjøper en boks med innhold og klistrer på sin egen etikett, noe som ikke gav noen fortjeneste.⁵⁶⁰ Jargel kan også rapportere om at selskapet opplevde store vanskeligheter under «de harde 30-årene».⁵⁶¹ Selv om selskapet i perioder hadde store problemer fikk de også noen gjennombrudd, spesielt jaktet man på nye produkter å eksportere. Det som fikk størst suksess var *gyldne havrenøtter* som nå har vært produsert i over 80 år.⁵⁶²

Selskapet ble i 1956 kjøpt opp av *J.L. Tidemanns Tobaksfabrik A/S* (nå *Ferd A/S*). Jargel hevder at selskapet på mange måter «sovnet inn» etter mislykkede forsøk fra den nye ledelsen på 70-tallet.⁵⁶³ Andresen familien etablerer noen år senere i 1965 A/S Det Oversøiske Compagnie sammen med Wilh. Wilhelmsen. Mye tyder på at Norse Crown kjøpte rettighetene til navnet så snart selskapet var ute av den lange konkursavviklingen.⁵⁶⁴ Begge selskapene er fremdeles aktive i dag. Ferd opplyser at selskapene er handelsselskaper innen en rekke områder innen eksport og import først fra Afrika, og senere basert i Asia, spesielt i Kuala Lumpur.⁵⁶⁵ Fra Ferd blir det også opplyst at selskapene er langt ifra sovende men at:

---

⁵⁵⁶ Wikborg 1959:69.

⁵⁵⁷ Wikborg 1959:65. Den første tiden på timecharter og løsfart, men senere utviklet man egne faste linjer. Rederiets første linje i Østen ble startet i 1922 og hadde regulære seilinger mellom Bangkok, Saigon, og Hong Kong.

⁵⁵⁸ Ibid:69.

⁵⁵⁹ Ibid:69.

⁵⁶⁰ Jargel: Historien om Sverre Jensen. Michaelsen hevder på sin side at denne praksisen ofte var tapsbringende for Norse Crown Michaelsen: Spredte trekk og minner.

⁵⁶¹ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

⁵⁶² Michaelsen: Spredte trekk og minner.

⁵⁶³ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

⁵⁶⁴ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

⁵⁶⁵ Mailkorrespondanse 08.08.14 Anne Skrettingland

«Ferd har hele tiden opprettholdt eierforhold og benyttet de nevnte selskap i flere forbindelser».⁵⁶⁶ Det Oversøiske Compagnie var først et heleid datterselskap under Ferd, men ble i 2013 fusjonert inn i morselskapet.⁵⁶⁷

Således har historien om Det Oversøiske Compagnie gått i ring. Selskapets eventyrlige start i Asia er nå kommet tilbake nettopp dit, og Andresen familien som gjennom sin bankvirksomhet overtok en del aksjer i Det Oversøiskes emisjon i 1920 som skapte trøbbel for banken og direktøren sitter nå som eneeier. Selskapet som Ferd eier i dag er ikke det samme som det gamle Oversøiske, annet enn de er handelsselskaper, deler de muligens ikke mer enn navnet:

*«Da sluttstreken ble satt, ble firmaet A/S Det Oversøiske Compagnie registrert på nytt; det var et altfor godt navn til at det skulle forsvinne».*⁵⁶⁸

4.8 Konklusjon

I dette kapittelet har vi sett at Det Oversøiske Compagnie gikk i likvidasjon fordi man mistet kontroll over sine egne datterselskap. Dette gikk så langt at man fikk «ulydige tjenere» som utførte spekulasjoner som morselskapet ble stående ansvarlig for samtidig som en alvorlig verdenskrise i prisme markedet fant sted. Selskapet var Likevel preget av å ha investert store penger under høykonjunkturen og når omslaget kom kan vi se av Industriaktieselskapet regnskaper at disse verdiene forsvant fort. En krise ville ha rammet Det Oversøiske Compagnie uavhengig av spekulasjonene datterselskapet på Java engasjerte seg i. Ved å sammenligne med et annet norsk handelsselskap som Alliance kommer det frem at også de hadde tapt store penger i perioden og var en alvorlig belastning for Fearnley-konsernet.

Principal-Agent-problematikk er i stor grad relevant når selskapets likvidasjon skal omtales. Det har tidligere kun vært fokusert på eksterne årsaksforklaringer som depresjon i verdensmarkedet. Vi har derimot sett at det var helt klare styringsproblemer i selskapet som resulterte i dårlig kontroll, dårlig kommunikasjon, og tilgang til kreditter som drog hele selskapet ned sammen med Java-avdelingen og «ulydige tjenere» som gikk mot hovedkontorets ønsker. Ved siden av dette har det kommet frem helt ny informasjon som viser at selskapet tidligere hadde hatt problemer med Wolf på Java og var blitt anbefalt å si ham opp, men han fikk av ukjente grunner fortsette.

---

⁵⁶⁶ Mailkorrespondanse 08.08.14 Anne Skrettingland

⁵⁶⁷ Ferd Årsrapport 2013 note 19.

⁵⁶⁸ Jargel: Historien om Sverre Jensen.

Assosiativ kapitalisme gjør seg også gjeldende i nedgangstidene. Nettverket fra det gamle Oversøiske var i stor grad dem som etablerte og engasjerte seg i det nye handelsselskapet. På den ene side satt de med erfaring og kompetanse som var verdifull for selskapet, men på den annen side hadde selskapet nettopp hatt store styringsproblemer. Hvorfor tok man da inn igjen Christian B. Lorentzen i ledelsen? Historien til Lorentzen kan støtte opp mot at Assosiativ Kapitalisme også har et personlig preg ved at man tok vare på dem som var i nettverket. Lied bekrefter dette ved å peke på Lorentzens nettverk og venner som grunnlag for at han kunne leve resten av sitt liv komfortabelt selv om han trakk seg ut av næringslivet.

Det Oversøiske Compagnie har gjennom denne oppgaven vist seg å være et vanskelig selskap å knekke. Selv med sin spektakulære konkurs var det fremdeles personer som hadde tro på driften. Dette gjorde at selskapet fortsatte gjennom 1920-årene som et nytt handelsselskap. Det nye handelsselskapet ble i 1930 splittet opp i tre forskjellige selskaper.

Kapittel 5 Oppsummering

Ambisjonen med denne oppgaven har vært å skrive en næringslivshistorie til Det Oversøiske Compagnie som skiller seg fra tidligere verk og inkluderer nye opplysninger. I dette kapitlet vil jeg oppsummere mine viktigste funn.

Selskapets tidlige år viser hvordan tre nordmenn i Kina samlet sin kompetanse rundt området for å starte et norsk handelshus. Også en norsk næringslivselite samlet seg rundt ideen for å ta over dette leddet i handelen som tradisjonelt hadde ligget på utenlandske hender. Her er det blitt gitt flere eksempler på at viktige og store næringslivsaktører deltok i et bredt eierskap i Det Oversøiske Compagnie. Dette samarbeidet mellom norske kapitalister for å forsøke nye prosjekter sammenfaller godt med hva Knut Sogner har beskrevet som Assosiativ Kapitalisme. Dette har vi sett gjør seg gjeldende i flere av i etableringen av Det Oversøiske Compagnie, men også selskapets investeringer som Exportbanken og Riobanen. I disse investeringene kan vi også hevde at aksjonærene i Det Oversøiske Compagnie utgjør et nettverk som i stor grad samarbeider om prosjekter som Det Oversøiske går inn i. I hovedsak gjør dette seg gjeldende i Exportbanken hvor det viste seg å være svært vanskelig å få støtte fra andre investorer og banker.

En markant vending i Det Oversøiskes politikk skjedde da Christian B. Lorentzen kom inn i selskapet fra 1902. Selskapet fokuserte da på utenlandske reiser for å undersøke mulighetene for norsk eksport og import og det ble i disse årene inngått agentsamarbeid på flere land, noen har vi kilder på, men vi kan anta at det er flere. Andre kilder påpeker også at dette i stor grad var pionerarbeid fordi markedene ikke hadde hatt kontakt med norske varer og handelsmenn i særlig grad. Vi har allikevel sett at handelen med Kina ikke gikk særlig opp i selskapenes år og Lorentzens lovord fra kildene må komme fra dette arbeider for markedsutvidelse til selskapet.

Opprettelse av datterselskaper og ekspansjonen begynte før første verdenskrig, men det er muligens mer formålstjenlig å dele ekspansjonen inn i tre faser. Den første fasen gjelder ekspansjonen til Kanariøyene som kan sees i forlengelse av selskapets mange reiser og ønske om ekspansjon. Grunnen til at man valgte å etablere seg på Kanariøyene kan være fordi det var de gode skipsfartsforbindelser samt at aksjonær Otto Thoresen hadde erfaring med fruktfart og handel der. Neste fase i ekspansjonen kommer i 1916 med etableringen i Sør-Amerika. Da hadde internasjonale forhold gjort seg gjeldende og forandret handlingsrommet

til aktørene. Stormaktene var opptatt med krig og mindre aktører fikk således større innflytelse. Vi har sett flere eksempler på dette og vet også at aktørene var klar over dette i samtiden. Den siste fase var et resultat av at man var klar over dette midlertidige paradigmeskiftet. Man visste at krigen kom til å ta slutt, og det kan tenkes at aktørene ville utnytte dette handlingsrommet mest mulig. For Det Oversøiske Compagnie resulterte dette i en voldsom ekspansjon i årene 1918-1919. Lorentzens næringslivshistorie fra 1919 gir en god oversikt over når man ekspanderte og hvor, men det er lite informasjon om hvordan og hvorfor. Vi har pekt på forskjellige faktorer som kan ha gjort seg gjeldende; erstatning av agenter med fast tilstedeværelse, tilgang til norsk oversjøisk linjefart og jakt etter nye produkter. På tross av at norske selskapers internasjonalisering og ekspansjon under første verdenskrig ikke er ny forskning mener jeg denne diskusjonen er et viktig bidrag fordi vi har sett en så aktiv aktør. Det er her ingen andre historier om Det Oversøiske Compagnie som har forsøkt å svare på hvorfor og hvordan man hadde mulighet til å bli et så globalt selskap som det gjorde.

Selskapet ble etablert som et frittstående selskap. Dette kan det argumenteres for fordi selskapets tyngde lå i utlandet, mens hovedkontoret i Norge var forholdsvis beskjedent opptatt med agenturarbeid. Det var Kina som var av interesse og det var her selskapet hadde mest aktivitet. Dette forandrer seg over tid til å ligne mer et multinasjonalt handelsselskap. Her kan det pekes på ekspansjonen av datterselskaper i utlandet og handelen mellom dem i flere land, men også at selskapet i stor grad benytter seg av en diversifikasjonsstrategi som Jones hevder er svært typisk for et handelsselskap. I dette perspektivet har ikke Det Oversøiske Compagnie blitt forsket på tidligere. I Det Oversøiske Compagnies tilfelle var det særlig i industriinvesteringer selskapet engasjerte seg, men også innen bank og infrastruktur og både innenlands og utenlands. Vi har også sett at selskapet til en viss grad inkorporerer andre selskaper og kan hevde dette er et ledd i en vertikal integrasjon. Begge av Christian B. Lorentzens andre foretak ble fusjonert inn i Det Oversøiske. Disse var engasjert i trelasteksport og maskineri innen skogsindustrien.

Ekspansjonen til Det Oversøiske hadde også sine negative konsekvenser. Selskapets organisasjon ble stadig mer og mer kompleks, med datterselskaper, industriselskapet og andre investeringer. I perspektiv av Principal-Agent teori kan vi hevde at morselskapet gav fra seg kontroll i sin hurtige ekspansjon. Vi har sett flere eksempler på hvor det har oppstått vanskeligheter med å styre både gjennom geografisk avstand, dårlig lokal ledelse eller rett og slett ulydige agenter. Geografisk avstand gjorde at ledelsen i Norge ikke hadde oversikt over

investeringene sine, dette kommer klart frem med opprettelsen av fabrikk i Brasil i selskapet *United Lumber & veneer*. Dette selskapet kan også figurere som eksempel på dårlig lokal ledelse da Fretheim, sjef for Det Oversøiskes datterselskap i Maranhão, skulle ha oppsyn med fabrikk, men besøkte den sjelden og rapporterte også sjelden hjem til ledelsen. Datterselskapenes selvstendighet ser ut til å ha skjedd gradvis. En ny tendens gjør seg gjeldende i selskapet ved at man ikke handler direkte med morselskapet, men med andre datterselskap. Vi kan anta at datterselskapene begynte å investere mer og mer selvstendig, i blant annet videresalg av råvarer. Dette kulminerte som nevnt i de store sukkerspekulasjonene til Java og United som trakk med seg hele selskapet i likvidasjon. I rettsaken Otto Nyquist mot Det Oversøiske Compagnie i likvidasjon ser vi at Høyesterett også gav krass kritikk til oppbyggingen av selskapet og dets ledere. Det gjør også likvidasjonstilsynsmennene som kommer blant annet med opplysninger om at Wolf hadde vært et problem for ledelsen før spekulasjonene, men på tross av advarsler fikk han lov å fortsette i sin stilling. De peker også på at datterselskapene skal ha hatt lett tilgang til kreditter. Det kommer frem at selskapet hadde klare organisasjons- og styringsproblemer. Likvidasjonen til Det Oversøiske Compagnie er i liten grad berørt av forskningslitteraturen i den detalj som jeg har fremstilt det. Selskapets likvidasjon kan således deles inn i to forklaringsmodeller. Den ene var intern ved at morselskapet i Kristiania mistet kontroll over datterselskapene og var preget av en kompleks organisasjon og klare utfordringer i forhold til ledelse. Den andre var av ytre faktorer med internasjonalt prisfall på råvarer.

Oppgaven har også hatt som mål å skille seg fra Lorentzens næringslivshistorie fra 1919 ved å ta med konflikter og støy. Her kan vi peke på en personlig konflikt mellom Einar Bjørnson og Christian B. Lorentzen som ifølge Kiær kunne blitt svært ødeleggende. Tidlige agenturavtaler som ikke fungerte i India. Det har videre blitt vist at Bjørnson måtte gå av som administrerende direktør og trekke seg fra selskapet styre etter handel med krigsmakter. Videre har likvidasjonen og de problemene som oppstod på 1920-tallet blitt kartlagt og diskutert i mye større grad enn hva de for eksempel blir gjort hos Sogners fremstilling i Plankeadel. Dette har vært et viktig bidrag i dette selskapets historie.

Litteraturliste

- Amatori, Franco & Jones, Geoffrey (2003) *Business history around the world*. Cambridge. University Press Cambridge.
- Andersen, H. N. (1920) *Tilbakeblik (Østasiatisk Kompagni)*. København, Hert's Bogtrykkeri.
- Andersen, Astrid & Rosland, Sissel & Ryymin, Teemu & Skålevåg, Svein Atle (2012) *Å gripe fortida – Innføring i historisk forståing og metode*. Oslo, Det Norske Samlaget.
- Brautaset, Camilla (2014) *Merchant and missionaries*. Brautaset, Camilla & Dent, Christopher M. *The Great Diversity: Trajectories of Asian Development*. Wagening Academic Press. Nederland. S. 21-45
- Brautaset, Camilla & Øksendal, Lars Fredrik M. (2013) Fortellinger og forklaringer i økonomisk historie. Heiret, Jan & Ryymin, Teemu & Skålevåg, Svein Atle. *Fortalt fortid. Norsk historieskriving etter 1970*. Oslo, Pax Forlag, S. 292-319.
- Børresen, Dag Ingemar (2009) «*The Boys will die like flies*» *Afrikanere på hvalfangst i Antarktis, 1908-1920*. Kjerland, Kirsten Alsaker & Rio, Knut M. *Kolonitid – Nordmenn på eventyr og big business i Afrika og Stillehavet*. Scandinavia Academic Press. Oslo. S. 77-110.
- Bay-Schmidt, Svend & Dahl, O. R. (1950) *Næringslivets menn i Norden: Biografisk håndbok over ledere av skandinaviske firmaer*. Oslo. Eckhardts Bokhandel.
- Eide, Erik Gotteberg (2010) *Klin Kokos: Kommunal krisehåndtering under første verdenskrig*. Akademisk avhandling. Universitetet i Bergen.
- Fridenson, Patrick (2007) *Business History and History*. Jones, Geoffrey & Zeintlin, Jonathan *The Oxford Handbook of Business History*. New York, Oxford University Press. S. 9-37.
- Furre, Berge (2000) *Norsk historie 1914-2000*. Oslo Det Norske Samlaget
- Hartmark, Arne (1964) *Skipsførerforbund*. Oslo. Norges skipsførerforbund.
- Helle, Ingvild (2012) *Med verdifull last – Norske rederiers deltagelse i frakt av kinesiske arbeidamigranter i perioden 1895-1930*. Akademisk avhandling. Universitetet i Bergen.
- Hodne, Fritz (1981) *Norges økonomiske historie 1815~1970*. Oslo. J.W Cappelen Forlag AS.
- Hoffstad, E. (1935) *Merkantilt leksikon. Hvem er Hvem i Næringslivet*. Yrkesforlaget. Oslo.
- Jones, Geoffrey (2000) *Merchant to multinationals – British trading companies in the nineteenth and twentieth centuries*. New York. Oxford University Press.

Jones, Geoffrey & Zeintlin, Jonathan (2007) *The Oxford Handbook of Business History*. New York, Oxford University Press.

Kamstrup, Jørgen (2010) *H. N. Andersen – En ØK-logisk livsberetning*. Kjøbenhavn. Books on demand GmbH.

Keilhau, Wilhelm (1927) *Norge og verdenskrigen*. Oslo. Aschehoug.

Kjeldstadli, Knut (1994) Aschehougs Norgeshistorie bind 10 *Et splittet samfunn*. Aschehoug. Oslo.

Kolderup, Carl Fred. (1982) *Chr. Bjelland & Co. A/S*. Dreyer Aksjeselskap Stavanger. Stavanger.

Krohn, Alf (1920) *Den Norske Amerikalinje*. Kristiania. Marius Starnes Boktrykkeri.

Kristiania børs (1919) *Kristiania børs 1819-1919: et tilbakeblik ved 100 aars jubilæet*

Kristiania. Komiteen Tilgjengelig fra lenke: http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2006120701009 [09.05.2015].

Lamoreaux, Naomi R. & Raff, Daniel M. G. & Temin, Peter (2007) Jones, Geoffrey & Zeintlin, Jonathan *The Oxford Handbook of Business History*. New York, Oxford University Press. S. 37-67.

Lazonick, William (2003) *Understanding Innovative Enterprise: Toward the integration of Economic Theory and Business History*. Amatori, Franco & Jones, Geoffrey. *Business history around the world*. Cambridge. University Press Cambridge. S. 31-62.

Lied, Jonas (1958) *En sjøvei blir til: Det Sibirske kompanis historie*. Oslo. Ernst G. Mortensen Forlag.

Lied, Jones (1961) *Over de Høye Fjelle*. Oslo. Ernst G. Mortensen Forlag.

Lilleborg fabrikker (1947) *Trekk av Lilleborgs historie gjennom hundre år*. Oslo.

Lindgren, Håkan (2003) *Scandinavian Business History at the End of the 1990s: Its Prior Development, Present Situation, and Future*. Amatori, Franco & Jones, Geoffrey. *Business history around the world*. Cambridge. University Press Cambridge. S. 146-170.

Mohr, Christian (1953) *Familien Mohr fra Bergen*. S. Hammerstad Boktrykkeri. Oslo.

Myrstad, Ingrid (2009) *Generalkonsulatet i Kina – En studie av en svensk-norsk utenriksstasjon 1842-1905*. Akademisk avhandling. Universitetet i Bergen.

Nygaard (2011) *The Scandinavian Lines og Sør-Afrikakonferansen*. Akademisk avhandling. Universitetet i Bergen.

Schjelderup, W. M. (1922) *Bergen seilforening i 50 år: 1872-1922*. Bergen. A/S John Griegs Boktrykkeri og N. Nilssen & Søn

Schreiner, Johan (1963) *Norsk skipsfart under krig og høykonjunktur 1914-1920*. Oslo, J. W. Cappelens Forlag.

Sebak, Per Kristian (2012) *A Transatlantic Migratory Bypass – Scandinavian Shipping Companies and Transmigration, 1898-1929*. Akademisk avhandling. Universitetet i Bergen.

Seeberg, Stein & Filseth, Gunnar (2000) *I Yangzidragens rike – Nordmenn I Shanghai gjennom 150 år*. Oslo, Schibsted Forlag.

Sejersted, Francis (1993) *Demokratisk kapitalisme*. Oslo. Universitetsforlaget.

Sogner, Knut (2001) *Plankeadel*. Oslo. Andresen & Butenschøn.

Sogner, Knut (2012) *Andresens En familie i norsk økonomi og samfunnsliv gjennom to hundre år*. Oslo. Pax Forlag AS.

Sogner, Knut (2002) Det norske næringsborgerskapet under den andre industrielle revolusjon. *Historisk Tidsskrift*. Bind 81 s. 231-251.

Steenstrup, Bjørn (1912) *Hvem er Hvem? 1912*. Oslo. Aschehoug & Co. [Internett]

Tilgjengelig fra lenke: <http://runeberg.org/hvemerhvem/1912/> [13.05.2015].

Steenstrup, Bjørn (1930) *Hvem er Hvem? 1930*. Oslo. Aschehoug & Co. [Intenet]

Tilgjengelig fra lenke: <http://runeberg.org/hvemerhvem/1930/> [13.05.2015].

Storm, O. J. (1920) *utenriksreformen og funktionærstyret i utenriksdepartementet*. Kristiania. Fabritius.

Søbye, Espen (1999) *Kristianiakrakket 1899*. Statistisk Sentralbyrå [Internett] sider. 137-144.

Tilgjengelig fra lenke: <http://www.ssb.no/a/publikasjoner/pdf/sa39/del8.pdf> [13.05.2015].

Tønnessen, Joh. N. (1957) *Porsgrunns historie 2: Fra trelast og skipsfart til industri 1807-1920*. Porsgrunns. Porsgrunn Kommune.

Ukjent forfatter (1951) *Den norske sjøfarts historie: fra de ældste tider til vore dage 2:3*. Oslo. Steenske Forlag.

Ukjent forfatter (1922) *Fra Sørlandets næringsveie i tekst og bilder*. Oslo. Hanche Forlag.

Vea, Erik (1960) *Den Norske Amerikalinje 1910.1960*. Oslo. Grøndahl Forlag.

Weyergang-Nilsen, A (1994) *Fra seil til damp*. Oslo. Solum Forlag.

Kilder

Arkiv Elias Kiær ved Norsk Skogmuseum Elverum:

- Brev fra Elias Kiær til Bjarne Aagaard 1904.
- Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 14.10.1905.
- Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 1905.

- Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 14.12.1906.
- Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 06.05.1915.
- Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 22.03.1915.
- Brev fra Exportbanken til Elias Kiær 13.01.1916.
- Brev fra Christian B. Lorentzen til Elias Kiær 17.03.1916.
- Utkast til aksjeinnbydelse Riobanen. Sendt til Elias Kiær mars 1916.
- Brev fra Det Oversøiske Compagnie til aksjonærene 17.06.1916
- Melding til aksjonærer sendt til Kiær fra The Anglo-Norwegian Land Company of South America ltd. 21.10.1916.

- Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 12.07.1917.
- Brev fra Christian B. Lorentzen til Elias Kiær 17.07.1917.
- Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 27.12.1917.
- Brev fra Det Oversøiske Compagnie til Elias Kiær 03.12.1917.
- Brev fra Det Oversøiske Compagnie til aksjonærene sendt til Elias Kiær på slutten av 1917.

- Reinerts rapport angående Riobanen sendt til Kiær 1918.
- Direktionens beretning til generalforsamlingen 30.05.1918. Sendt til Elias Kiær.
- Brev fra ledelsen i Riobanen til Elias Kiær 08.11.1918.
- Meddelelse fra direktionen i Riobanen til selskapets aksjonærer 1918.
- Fortegnelse over Det Oversøiske Compagnies Industri A/S aksjer pr. 10.05.1918 sendt til Elias Kiær 1918.
- Ekstrakt av regnskap for Det Oversøiske Compagnies industriaktieselskap pr 10.05.1918 sendt til Elias Kiær.
- Det Oversøiske Compagnie - Direktionens beretning til generalforsamlingen den 30 mai 1918. Sendt til Elias Kiær.
- Rundskriv til aksjonærene i Det Sibirske Kompani sendt fra ledelsen april 1918.
- Rundskriv til aksjonærene i Det Sibirske Kompani sendt fra Jonas Lied juni 1918.

- Brev fra Det Oversøiske Compagnie industriaktieselskap m/ vedlegg 1. Telegram fra Javafillial 2. Svar fra DOC 3. Brev fra opplysningskontor for næringsveiene til Christian B. Lorentzen 4. Rapport fra statsgeolog Steinar Foslie. Sendt til Elias Kiær 18.06.1918
- Brev fra Det Oversøiske Compagnie til aksjonærene sendt til Elias Kiær desember 1918.
- Brev fra Det Oversøiske Compagnie til aksjonærene sendt til Elias Kiær april 1920.
- Financeplan Exportbanken i Elias Kiærs Arkiv.
- Brev fra South American Development Agency til Elias Kiær – underwriting formular.
- Aksjeinnbydelse til dannelse av Gurabata Land & Finans AS.
- Regnskap og driftsberetning Det Oversøiske Compagnie for 1919 sendt til Elias Kiær 1920.
- Beretning til aksjonærer i United Lumber & Veneer. Sendt til Elias Kiær 31.07.1920.
- Driftsoverslag for ett år basert på drift i juni måned 1920. Sendt til Kiær 31.07.1920.
- Årsberetning for United Lumber & Veneer 1919. Sendt til Elias Kiær mai 1920.
- Brev fra ledelsen i Fabrica De Papel Pernambucana A/S til aksjonærene. Sendt til Elias Kiær mai 1920.
- Brev fra Elias Kiær til Banksjef Hegge 1920.
- Brev fra Elias Kiær til Peter 1920.
- Direksjonen beretning til representantsmøte 21.12.1920 sendt til Elias Kiær.
- Brev fra Aktiebolaget The Oversea Export & Import Comany til Elias Kiær 26.04.1921.
- Industriselskapets aktier pr. 30.4.1921 funnet i Elias Kiærs privatarkiv.
- Industriselskapets aktier pr. 31.8.1921 funnet i Elias Kiærs privatarkiv.
- Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 25.08.1923
- Brev fra Elias Kiær til Christian B. Lorentzen 16.10.1925.

Arkiv Joachim Grieg & Co. ved Sjøfartsmuseet i Bergen:

- Historien om Joachim Grieg & Co. Fragment, ikke utgitt.

Konsulatberetninger:

- Konsulatårsberetning I Beretninger om Handel og Skibsfart: Uddrag af aarsberetninger fra de forenede Rigers Konsuler for 1890-1898. Tilgjengelig på lenke: <http://www.ssb.no/a/histstat/div/> [12.05.2015]
- Konsulatårsberetning I Beretninger om Handel og Skibsfart: Uddrag af aarsberetninger fra de forenede Rigers Konsuler for 1900-1910. Tilgjengelig på lenke: <http://www.ssb.no/a/histstat/div/> [12.05.2015]
- Konsulatårsberetning I Beretninger om Handel og Skibsfart: Uddrag af aarsberetninger fra de forenede Rigers Konsuler for 1912-1917. Centraltrykkeriet. Kristiania.

Memoarer og personlige beretninger:

- Christensen, Rolf K. (1971) *Thoresen Gruppen*. Fragment, Ikke utgitt. Tilsendt av Rolf Rose-Anderssen.
- Jargel, Leif N. (1985) *Historien om Sverre Jensen*. Vestby [Internett] Tilgjengelig fra: <http://janichek.net/SverreJensen.html> [12.05.2015]
- Lorentzen, Aage B. (1919) *A/S Det Oversøiske Compagnie 1899-1919*. Kristiania
- Michaelsen, K. B. (1968) *Spredte trekk og minner om A/S Det Oversøiske Compagnie & A/S Norse Crown Company Ltd., Oslo*. [Internett] Tilgjengelig fra: <http://janichek.net/KBMichaelsen.html> [23.04.2014].
- Ukjent forfatter. *Lorentzen & Wettre – Company History*. [Internett] Tilgjengelig fra lenke: http://l-w.com/wp-content/uploads/2014/05/company_history.pdf [28.03.2015].

Statistikk og historisk data:

- Rye, M. (1902) *Kristiania – underdanigst beretning om den økonomiske Tilstand i Kristiania i Femaaret 1896-1900*. [Internett] Tilgjengelig fra lenke: https://www.ssb.no/a/histstat/nos/nos_iv_106_i.pdf [12.05.2015]
- Monetær statistikk fra Norges Bank. Tilgjengelig fra lenke: <http://www.norges-bank.no/en/Statistics/Historical-monetary-statistics/>
  - Klovland, J.T.(2004). "Historical stock price indices in Norway 1914-2001", 329-348, Chapter 8 in Eitrheim, Ø., J.T. Klovland and J.F. Qvigstad (eds.), *Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003*, Norges Bank Occasional Papers no. 35, Oslo, 2004.

- Grytten, O.H.(2004). "A consumer price index for Norway 1516-2003", 47-98, Chapter 3 in Eitrheim, Ø., J.T. Klovland and J.F. Qvigstad (eds.), Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003, Norges Bank Occasional Papers no. 35, Oslo, 2004
- Chapter 10 Øyvind Eitrheim, Karsten Gerdrup and Jan Tore Klovland(2004). "Credit, banking and monetary developments in Norway 1819 - 2003" Historical Monetary Statistics for Norway 1819-2003, Norges Bank Occasional Papers no. 35, Oslo, 2004. Chapter 7 Eitrheim, Ø., O. H. Grytten and J. T. Klovland (2007) Historical Monetary Statistics for Norway -Part II– some cross checks of the new data, 385–434, Norges Bank Occasional Papers No. 38, Oslo, 2007.
- Statistisk sentralbyrå «Innførsel og utførsel av varer» [Internett] Tilgjengelig fra lenke: <http://www.ssb.no/a/histstat/tabeller/18-1.html> [12.05.2015]
- Historisk data fra Oslo Børs 1909-1970. Kursbladet utgivet av Vexel og Actiemæglernes Faellesnotering. 1908-1915. Kristiania Børs. Offisiell Kursliste over Vaerdipapirer. 1916-1919. Børskurslisten. Offisiell Kursliste over Obligasjoner, Bank-, Forsikrings-, Industri-, Skibs- og Hvalaksjer. 1920-1939. Børskurslisten. Offisiell Kursliste over Obligasjoner og Aksjer. 1942-1970. Digitalisert av Marc Flandreau, Graduate Institute Geneva, og Bernt Arne Ødegaard, University of Stavanger (UiS). Tilgjengelig fra lenke: <http://www1.uis.no/prosjekt/borskurs/chronological.html> (28.03.2015).

Aviser:

- Aftenposten 09.02.1899 Aksjeinnbydelse til dannelse av selskap.
- Aftenposten 21.07.1900 Agentur for Østasiatisk Kompagni.
- Aftenposten 18.09.1903 Dødsannonse
- Aftenposten 25.09.1913. Handelsruten gjennom Ishavet.
- Aftenposten 14.02.1916 Store nybygg i i Rosenkrantzgaden.
- Aftenposten 08.03.1916 A/S Det Oversøiske Kompagni
- Aftenposten 21.08.1917 Oversjøiske Compagnies Industri AS.

- Aftenbladet 12.04.1918 Opvasket i Sibiria-selskapet
  - Aftenbladet 18.10.1920 Dagens aksjemarked
  - Aftenbladet 18.10.1920 Fusjon Exportbanken.
  - Aftenposten 20.10.1920 Det Oversøiske Compagnie – Stemningen paa børsen faldt til ro.
  - Aftenposten 21.10.1920 Det Oversøiske Compagnie - Datterselskabet på Java.
  - Aftenposten 10.11.1920 Det Oversøiske Compagnie reiser til London.
  - Aftenposten 29.04.1921 Den Norske Creditbank og forholdet til Exportbanken og Oversøiske.
  - Aftenposten 29.03.1921 Oversøiskes tab
  - Aftenposten 22.01.1922 Klaveness bank Balansekonto og gevinst og tap.
  - Aftenposten 20.06.1922 Oversøiske i likvidasjon.
  - Aftenposten 03.11.1923 Aksjeutvidelse Det Oversøiske Compagnie Handelsselskap.
  - Aftenposten 15.11.1923 Forhørene om Andresen Bank.
  - Aftenposten 17.02.1926 Det nye Oversjøiske har hat store tap paa grund av kronestigningen.
  - Aftenposten 21.12.1926 Generalforsamling i Det Oversjøiske (handelsselskap).
  - Aftenposten 29.09.1930 Oversøiske Handelscompagnie skal likvidere.
  - Aftenposten 12.10.1935 Sverre Jensen 50 år.
-
- Den 17de Mai 1899.02.08 Opprettelse av Det Oversøiske Compagnie.
-
- Farmand 06.02.15 Argentina ved Aarsskiftet – Norges Oversjøiske handel.
  - Farmand 01.05.1915 Aksjeinnbydelse Det Oversøiske Compagnie.
  - Farmand 08.05.1915 – Pengemarkedet.
  - Farmand 05.06.1915. Tegningsinnbydelse Exportbanken.
  - Farmand 05.06.1915 – A/S The Northern & Oversea Banking Corporation.
  - Farmand 14.02.1916 Spesialutgave Det Oversøiske Compagnie.
  - Farmand 14.02.1916 spesialutgave Udtalelser av kjendte forretningsmænd (Christian B. Lorentzen).
  - Farmand spesialutgave 14.02.1916. Redegjørelse i anledning eventuell dannelse av selskap av Riobanen.
  - Farmand 19.04.1916 Aksjeinnbydelse Riobanen.

- Farmand 01.07.1916 Ugesoversikt.
- Farmand 29.05.1920 A Pioneer Company
- Farmand Juli 1920 Aksjeinnbydelse Det Oversøiske Compagnie.
- Farmand 03.02.1921 Klaveness Banks stilling.
- Farmand 10.03.1921 Annonse Det Oversøiske Compagnie.
- Farmand 01.04.1921 Oversjøiske.
- Farmand 01.04.1921 The Oversea Company.
- Farmand 05.05.1921 Det Nye Oversjøiske.
- Farmand 11.08.1921 Annonse Alliance.
- Farmand 25.05.1922 Union Co.

- Indtrøndelagen 08.05.1916 Hvorledes man tjæner på sylte uten at sælge den.

- North China Herald 15.12.1905 Norwegian shipping in the far east.

- Stavanger Aftenblad 12.04.1918 Oppvasket i Sibiria-selskapet.
- Stavanger Aftenblad 22.04.1916 Annonse direktelinje fra Norge til Java.

- Trondhjems Adresseavis 27.01.1916 Einar Bjørnsons eksploderende medisterpølse.
- Trondhjems Adresseavis 02.02.1916 Naar der tjenes millioner.
- Trondhjems Adresseavis 09.03.1916 Det Oversjøiske Kompani

Juridiske dokumenter:

- Dom af 29. Juni 1909 i Handelsretssag
- Sak 666 i Femtimandsudvalget funnet i Farmand 28.10.1916.
- Dom 15. juni 1926 i l.-nr 209/1 s.a. Otto Nyquist mot A/S Det oversøiske Compagnie i likvidation.
- Dom 25. januar 1928 i l.-nr. 5/1 s.a. Klavenessæ Bank A/S i likvidation mot A/S Det Oversøiske Compagnie i likvidation.

Øvrige dokumenter:

- Prospekt 1898 hentet fra Lorentzen (1919) *A/S Det Oversøiske Compagnie 1899-1919*.
- Stortingsforhandlinger 1921 Bind 5 Dokument nr. 20 A.
- Mailkorrespondanse 08.08.14 Anne Skrettingland v/ Ferd A/S
- Ferd Årsrapport 2013 note 19.

Vedlegg

1. Liste over datterselskap i utlandet
2. Liste over agenter i utlandet
3. Kart over datterselskap i utlandet
4. Industriselskapets aksjer pr. 30.04.1921.

Vedlegg 1: Liste over datterselskaper i utlandet

Sted	Ar	Navn	Avdelingsjef	Merknad	Viktig handel & Import/eksport
Shanghai (Kina)	1898	Thoresen & Co. (1912: O. Thoresen)	Arne Schou Sorensen	hovedsakelig engasjert i skipsfart, senere også import	Skipsfart, skandinaviske produkter
Hong Kong (Kina)	1903	Aagaard, Thoresen & Co. (Thoresen & Co.)	Bjarne Aagaard	Måtvareavdeling startet 1918 sammen med DOC	For det meste engasjert i skipsfart
Las Palmas (Kanariøyene)	1912	La Compania Escandinava de las Canarias	Viggo Adeler	Arne Schou Sorensen tok over avdelingsjef April 1909	Tok opp generell import/eksport på senere tidspunkt
Santa Cruz (Kanariøyene)	1912	La Compania Escandinava de las Canarias	C. B. Lorentzen & J. H. Aanesen & Viggo Berck	Usikkert om agent eller datterselskap i 1920	Import: Papir, tre, spiker, jerntråd, karbid, skandinaviske produkter
Stockholm (sverige)	1913	A/B. The Oversea Export Co. Ltd	Viggo Berck	Kanarhandelen led under krigen grunnet tyske ubåter	Eksport: Produce
Calcutta (india)	1916	The Overseas Export & Import Company Ltd	Karl Solhberg		Import:
Rio (Brasil)	1916	The Overseas Company of Brazil Ltd	F. Kramer & A. J. Hollvik (Levy Leite)	F. Kramer ble byttet ut i 1919 av Levy Leite	Import: Papir, trelast, torsk, sardiner, hestsko, spiker, karbid, sement
Maranhao (Brasil)	1916	The Overseas Company of Brazil Ltd	Peter Fredheim	Regulære sanksjoner med andre filialer	Import: Papir, trelast, torsk, sardiner, hestsko, spiker, karbid, sement
New York (Usa)	1916	The New York Oversea Co. Inc.	Leif H. Strom	Jobbet for bytting av egen oljemølle for DOC	Import: Salger importerte varer på kommisjon
Valparaiso (Chile)	1917	The Overseas Export & Import Company Ltd	Alf Anker	Ekshusiv avtale med United Lumber & Veneer Co. AS	Import: Trelast, skinn, bomull
Genoa (Italia)	1917	Societa Commerciale Italo-Scandinava	Kr. J. Delhi	Eget departement ble opprettet for å eksportere korn til N.S.D	Import: Norske sardiner, tremasse
Durban (Sør-Afrika)	1918	The South African Oversea Company Ltd	Albert Bjørck	Ble til slutt utvidet med kontorer i San Francisco og Seattle	Import: Papir, karbid torsk, sardiner, sement, spiker, kolonialvarer
Batavia (Java)	1918	H/M Java Oversea Company	N. C. Wolf	Driver egen fabrikk som produserer papirposer	Import: Cellulose, fiskeprodukter
Soerabaja (Java)	1918	H/M Java Oversea Company	J. P. Wiers	Solger egne papirposer i Chile, Bolivia, Peru	Eksport: Noe hemp og diverse produkter
Samarang (Java)	1918	H/M Java Oversea Company	A. Wolff Leinshoek	Enga avelinger for maskineri og bomull og -varer	Eksport: sør- og -østafrikanske matvarer
Singapore	1918	H/M Java Oversea Company		Solger på vegne av andre DOC filialer	Eksport: vegetabilisk olje og matvarer
San Francisco (Usa)	1919	New York Oversea Co. Inc. San Francisco Branch		Kontorer også i Johannesburg og Cape Town (1919)	Eksport: fiskerier, stål, verkøy, varer fra andre filialer
Seattle (Usa)	1919	New York Oversea Co. Inc. Seattle Branch	H. Berg	Hovedkontor	Eksport: Jern, stål, mineralolje, hermetikk, korn, mel
Santos (Brasil)	1919	The Oversea Company of Brazil Ltd	Reidar Gjølme	Sukkerspekulasjoner som tilslutt førte til DOCs konkurs	Import: Det ønskes å importere varer fra Østen når fast linjefart er etablert
San Paulo (Brasil)	1919	The Oversea Company of Brazil Ltd	George Rosenheim	Eier en oljemølle i Soerabai	Import: Tre, treprodukter, hermetisert laks, laks, mel, epler
Buenos Aires (Brasil)	1919	The Oversea Export & Import Company Ltd	F. Frihøj Fahlstrom	Startet for å hjelpe Bataviakontoret med skipslast	Import: Kaffe
London (Storbritannia)	1919	The United Oversea Company Ltd	Albert Slater & G. Fredrick Forwood	Kontoret skal ikke gjøre produce-forretninger på egne vegne	Import: Papir, tremasse, torsk, sardiner, karbid sement, brostein og maskiner
Paris (Frankrike)	1919	Outre Mer Francais	B. A. Belke	Startet for å hjelpe Bataviakontoret med skipslast	Eksport: Måtvare fra de andre datterselskapsene, tre, hermetikk
Marseille (Frankrike)	1919	Outre Mer Francais	Ernst Christanson	Kontoret også i Høve 1919.	
Kjøbenhavn (Danmark)	1919	Import & Export Agencies Ltd	Jørgen E. M. Levting	Har gode kontakter med Vest-Afrika, Mauritius, Saigon, Bangkok	Import: Kolonialvarer, råvarer
Tientsin (Kina)	1920		Andreas Christian Victor Toft	Viktig handelsentrum for produce	Eksport: Skandinaviske produkter
Guayaquil (Ecuador)	1920		Haakon Bryhn	Åpning av kontor utsatt til 1920 grunnet krigen	Import: Bomullsvarer, stignetter, maskiner, jernbennematriell, sukker, mel
				Startet spesielt for å handle Kakao	Eksport: Cotton, bomull, geiteskinn, sprit, medisn, linfrø, peanøtter
				Mest sannsynlig ikke etablert	Eksport: Kakao

Kilde: Lorentzen 1919 A/S Det Oversøiske Compagnie. Farmand 10.03.1921 Annonse.

Vedlegg 2: Liste over agenter i utlandet

Sted	År	Agent	Merknad	Varer
Tokyo	1904	Cato N. B. Aall	Forretninger med datterselskaper av DOC	?
Osaka	1904	Cato N. B. Aall	Forretninger med datterselskaper av DOC	?
Shanghai	1908	Bradley & Co ltd.		Papir
Bombay	1909	Jamshedji Ratanji & Co	handler mest med Kristiania, Stockholm og NY	Papir og maskiner
Pernambuco	1910	A. Ommundsen	Papirfabrikk bygget på initiativ av DOC og Ommundsen	Papirvarer, stenvarer og fiskevarer
Para	1910	B. Soeiro	Handel skadet av krigen	Papir, fiskevarer
Australia	1911	H. Hecht & Company	Importerer varer til Aus. fra DOCs datterselskaper	Varer fra skandinavia, Canada, California
New Zealand	1911	R. Arlow & Co ltd. og H. D. Robertson & Polson Ltd.	Skal utvide drift, samarbeid DOCs datterselskaper	Norske fiskevarer, fyrstikker, pakningspapir
Sør-Australia	1912	Dalgerty & Co ltd.	Etter samarbeids med DOC - stor papirhandler	Papir
Vest-Australia	1912	G. C. Knight & Son og Geroge Wills & Co ltd.		Norske fiskevarer, fyrstikker, papir, esker
Karachi	ca. 1914	Noorbhoy Jafferjee & Sons		Papir og hardware
Kanada	1915	J. T. Menzies & D. S. Menzies og C. E. Jarvis & Co	Også generell import fra DOCs datterselskaper	Norske fiskevarer
Madras	1916	Walker & Co	Lang handelskontakt med DOC, før 1916	Skinn, lær og matvarer
Porto Alegre	?	F Benta Jr. og Barcellos, Bertaso & Cia	Handler også mye med NY-avdelingen	Papirvarer
Pelotas	?	Echenique & Cia		?
Bahia	?	J. H. Tanner & Co	Handel skadet av krigen	Papir, fiskevarer, sement, korbid
Saigon	?	H. Blanc & P. Hauf		Papir, matvarer
Curityba	?	Manoel J. de Quadros	Handel skadet av krigen	Papir, fiskevarer
Victoria	?	Annibal A. Martins		?

Kilde: Lorentzen 1919 *A/S Det Oversøiske Compagnie*. Vil gjerne gjøre oppmerksom på at agentavtalene til Det Oversøiske Compagnie i liten grad er dokumentert i kilder. Dokumentasjon fra Lorentzen finnes spredt i boken. I hovedsak legger han ikke vekt på å fortelle om tidligere agentavtaler som ikke lenger er i stand ved bokens utgivelse i 1919.

Vedlegg 3: kart over datterselskap i utlandet

Kilde: Lorentzen 1919 *A/S Det Oversøiske Compagnie*. Farmand 10.03.1921 Annonse.

Vedlegg 4: Industriselskapets aksjer pr. 30.04.1921.

Antall aksjer	Pålydende	Selskapsnavn	Bokført verdi	Nedskrevet til
1100	£ 0.1	Anglo Norwegian	kr 18 206,00	kr 0,00
46	Kr. 1000	Tofte Cellulosefabrikk	kr 113 864,29	kr 36 800,00
568	Kr. 250	Drammens havnelager	kr 222 000,00	kr 222 000,00
2	Kr. 1000	South American Development	kr 2 000,00	kr 0,00
32	Kr. 1000	Svelvik Papirfabrik	kr 32 721,75	kr 48 000,00
80	Kr. 500	Mesna Tresliperi	kr 40 000,00	kr 40 000,00
50	Kr. 2000	Skjærdalen brug	kr 62 500,00	kr 100 000,00
375	Kr. 1000	Pernambucofabrikken	kr 385 334,99	kr 0,00
100	Kr. 1000	Brødrene Øveraasen	kr 101 325,28	kr 50 000,00
172	Kr. 5000	United Lumber	kr 856 414,93	kr 0,00
10	Kr. 750	Vesteraalens Hermetikkfabrikk	kr 5 500,00	kr 0,00
295	Kr. 500	Overseas canning co. Stavanger	kr 258 125,00	kr 147 500,00
168	Kr. 1000	Overseas canning co. Soon	kr 144 599,64	kr 84 000,00
20	Kr. 1000	Norsk Sprengstoff	kr 25 944,38	kr 6 000,00
2334	\$100	Gulowsen Grei Engine Co. Seattle	kr 746 402,76	kr 0,00
75	Kr. 1000	Norske Kjemikalier	kr 75 000,00	kr 25 000,00
1250	jfl. 1000	Java Oil mill	kr 1 907 770,00	kr 1 000 000,00
600	FMK. 1000	A/B Kemi	kr 196 870,51	kr 196 870,51

Kilde: Industriselskapets aktier pr. 30.4.1921 sendt til Elias Kiær. Kilden sier ikke noe om når den bokførte verdien er, men vi kan anta at de ble nedskrevet denne datoen og at bokført verdi således viser til verdien før 30.04.1921. En mulighet er at de er tatt fra regnskapet og det vil således være 31.12.1920 som er utgangspunktet for bokført verdi.

Abstract

This master thesis seeks to write the business history of the Norwegian trading company named *The Oversea Import & Export Co.* Whilst business history have a tendency to write about companies that are a success, this thesis is about a company that failed and has been quite forgotten. The firm was established first as a free standing Company in 1899 with a subsidiary company in Shanghai. Leading men in industry and shipping backed the company, seeking control over the formerly foreign-owned sales-link. There was many investor collaborating in making this investment and it goes well with Knut Sogner's theory: Associative Capitalism.

The company expanded greatly during the war, especially during the years 1915-1919. With the world powers and leading economic powers at war, neutral Norwegian capitalist were given an opportunity to establish themselves in markets previously closed to them. The Oversea Company did just this and expanded with subsidiary companies all over the globe, whilst also investing heavily in industry, both domestic and abroad, but also for example in a railway in Brazil. These types of investments, like the Railway in Brazil was also backed by a large number of Norwegian capitalist who worked together in high cost and risky schemes. Whilst establishing a Norwegian Bank, The Oversea Company relied mostly on its own investors and network to push through the scheme, even though Norwegian banks were against it. This can also be seen as a part of Associative Capitalism.

With the company expanding in both subsidiary companies and investment in industry, both home and abroad, the company changed from a Free Standing Company to a Multinational Trading Company. It's expansion can be seen as a trading company's tendency to diversify its investments. Which the Oversea Company did, heavily in industry.

The expansion had certain drawbacks. Mostly in the ever increasing complexity of its organization, which we have explained making use of the Principal-Agent theory. The Subsidiary Companies were given a high grade of independence from the Head Company, which eventually led to subsidiary companies speculating heavily in sugar without consent, and against direct orders. It is also shown that the subsidiary companies were given access to credits, which they in turn misused and made the whole company responsible for their debt. The foreign investments also suffered from a lack of control, being far away and poor management. They increased in cost and in most cases never made the company any profit. The Company was forced to liquidate April 1921.